

**UJEDINJENE
NACIJE**

Međunarodni sud za krivično gonjenje
osoba odgovornih za teška kršenja
međunarodnog humanitarnog prava
počinjena na teritoriji bivše
Jugoslavije od 1991. godine

Predmet br. IT-95-5/18-PT
Datum: 18. maj 2009.

PRED PRETRESNIM VIJEĆEM III

U sastavu: sudija Iain Bonomy, predsjedavajući
sudija Christoph Flügge
sudija Michèle Picard

Sekretar: g. John Hocking

TUŽILAC

protiv

RADOVANA KARADŽIĆA

JAVNO S DJELIMIČNO POVJERLJIVIM DODACIMA

PODNEŠAK TUŽILAŠTVA NA OSNOVU PRAVILA 65TER (E)(i)-(iii)

Tužilaštvo:

g. Alan Tieger
gđa Hildegard Uertz-Retzlaff

Optuženi:

Radovan Karadžić

MEĐUNARODNI KRIVIČNI SUD
ZA BIVŠU JUGOSLAVIJU

Predmet br. IT-95-5/18-PT

TUŽILAC

protiv

RADOVANA KARADŽIĆA

JAVNO S DJELIMIČNO POVJERLJIVIM DODACIMA

PODNEŠAK TUŽILAŠTVA NA OSNOVU PRAVILA 65TER (E)(i)-(iii)

1. Na osnovu naloga Pretresnog vijeća od 6. aprila 2009.¹ i pravila 65ter (E)(i)-(iii) Pravilnika o postupku i dokazima (dalje u tekstu: Pravilnik), tužilaštvo ovim podnosi:

- (i) konačnu verziju tužiočevog pretpretresnog podneska (Dodatak I);
- (ii) **povjerljivi** spisak svjedoka koje tužilac namjerava da pozove (Dodatak II); i
- (iii) **povjerljivi** spisak dokaznih predmeta koje tužilac namjerava da predloži kao dokaze (Dodatak III).

¹ Nalog poslije statusne konferencije sa priloženim planom rada, 6. april 2009.

2. Dodatku I, konačnom pretpretresnom podnesku, priloženi su sljedeći dokumenti:
 - **Povjerljivi** prilog koji sadrži prikaz događaja u opštinama: govori se o političkom kontekstu i događajima u 27 opština;²
 - **Povjerljivi** Dodatak A: prilozima A-G u kojima se iznose dodatni podaci i popratni dokazi u vezi s događajima navedenim u prilogima;
 - **Povjerljivi** Dodatak B: spisak žrtava relevantnih za priloge A, B, F i G;
 - Dodatak C: karte Bosne i Hercegovine na kojima su geografski prikazani etnički sastav opština i strateški ciljevi;
 - Dodatak D: organizaciona šema vojne strukture i strukture MUP-a;
 - Dodatak E: grafikoni i tabele u vezi sa SDS-om i političkim strukturama;
 - Dodatak F: spisak skraćenica i izvora koji se koriste u podnesku (Glosar).
3. Dokazi na koje se poziva u konačnom pretpretresnom podnesku, kao i u prilogu i dodacima uz taj podnesak, nisu svi dokazi.
4. Prema pravilu 65ter(E)(i), podnesak treba da sadrži izjavu o svim pitanjima o kojima su se strane složile i o pitanjima koja se ne osporavaju, kao i izjavu o spornim činjeničnim i pravnim pitanjima. Optuženi je na statusnoj konferenciji održanoj 2. aprila 2009. izjavio da osporava sva činjenična i pravna pitanja.³ Ovom prilikom, tužilaštvo ne dostavlja izjavu o pitanjima o kojima su se strane složile.
5. Dodatku II, **povjerljivom** spisku svjedoka, priložen je **povjerljivi** Dodatak II.A, Spisak svjedoka tužilaštva i dokaznih predmeta s njima u vezi, u kojem se navode dokazni predmeti u vezi sa svakim od svjedoka.
6. Prema pravilu 65ter (E)(iii), tužilac treba, gdje je to moguće, navesti da li odbrana ima prigovora na autentičnost nekog ili svih predloženih dokaznih predmeta. Tužilaštvo nije u mogućnosti da kaže ima li optuženi prigovora na autentičnost nekog ili svih dokaznih predmeta navedenih u **povjerljivom** Dodatku III.

² O njima se govori u paragrafu 48 Treće izmijenjene optužnice.

³ *Tužilac protiv Karadžića*, predmet br. IT-98-5/18-PT, statusna konferencija, 2. april 2009. transkript, str. 180, redovi 8-15: "No, hoću da kažem da ja ne nameravam da pomažem tužilaštvu ni u kom pogledu i da ću sve da osporim i da izvodim dokaze. Možemo se možda samo saglasiti je li nekog dana bilo sunce, sunčano ili kišno, a sve drugo je podložno osporavanju. Pošto je koncept od zajedničkog zločinačkog poduhvata do zbivanja na terenu potpuno sporan u svakom pogledu. Tako da tužilaštvo treba da zna da ćemo mi to sve osporiti."

Broj riječi /u originalu/: 490 riječi

/potpis na originalu/

Alan Tieger,

viši zastupnik Tužilaštva

/potpis na originalu/

Hildegard Uertz-Retzlaff

viši zastupnik Tužilaštva

Dana 18. maja 2009.

U Haagu,

Nizozemska

DODATAK I

KONAČNI PRETPRETRESNI PODNESAK

**UJEDINJENE
NACIJE**

Međunarodni sud za krivično gonjenje
osoba odgovornih za teška kršenja
međunarodnog humanitarnog prava
počinjena na teritoriji bivše
Jugoslavije od 1991. godine

Predmet br. IT-95-5/18-PT

Datum: 18. maj 2009.

PRED PRETRESNIM VIJEĆEM

U sastavu: sudija Iain Bonomy, predsjedavajući
sudija Christoph Flügge
sudija Michèle Picard

Sekretar: John Hocking

TUŽILAC

protiv

RADOVANA KARADŽIĆA

JAVNO S DJELIMIČNO POVJERLJIVIM DODACIMA

KONAČNI PRETPRETRESNI PODNESAK TUŽILAŠTVA

Tužilaštvo:

Alan Tieger
Hildegard Uertz-Retzlaff

Optuženi:

Radovan Karadžić

SADRŽAJ

I. UVOD.....	3
II. KARADŽIĆ JE BIO KLJUČNI UČESNIK SVEOBUHVAATNOG UZP-a DA SE BOSANSKI MUSLIMANI I BOSANSKI HRVATI TRAJNO UKLONE S PODRUČJA U BIH NA KOJE SU BOSANSKI SRBI POLAGALI PRAVO.....	5
A. REAKCIJA BOSANSKIH SRBA NA NEZAVISNOST BiH.....	5
B. PODRUČJA NA KOJA SU BOSANSKI SRBI POLAGALI PRAVO.....	7
C. ETNIČKA PODJELA, POTREBA ZA ETNIČKI HOMOGENIM PODRUČJIMA I GENOCIDNA NAMJERA.....	8
D. PRIPREMA I PROVOĐENJE MJERA	12
E. ORGANI I POJEDINCI KOJI SU OSTVARIVALI CILJEVE UZP-A I KARADŽIĆEVA ULOGA I DOPRINOS	18
1. SDS.....	18
2. Savjet za nacionalnu bezbjednost (SNB)	22
3. Predsjedništvo.....	23
4. Skupština	26
5. Ministarski savjet.....	29
6. Vlada.....	31
7. Krizni štabovi/ ratna predsjedništva/ ratna povjereništa	33
8. MUP	38
9. VRS	40
10. JNA/TO/VJ.....	44
11. Pripadnici paravojnih snaga/ dobrovoljci/ MUP Srbije.....	46
F. OSTVARIVANJE SVEOBUHVAATNOG UZP-A.....	48
1. ISTOČNA BOSNA 1992. GODINE.....	48
2. AUTONOMNA REGIJA KRAJINA (ARK) 1992. GODINE.....	51
3. SARAJEVSKO PODRUČJE 1992. GODINE.....	55
III. KAMPANJA SNAJPERSKOG DJELOVANJA I GRANATIRANJA USMJERENA PROTIV SARAJEVA.....	59
A. KARADŽIĆ JE UČESTVOVAO U ZAJEDNIČKOM PLANU ŠIRENJE TERORA MEĐU CIVILNIM STANOVNIŠTVOM SARAJEVA KAMPANJOM SNAJPERSKOG DJELOVANJA I GRANATIRANJA.....	60
B. KARADŽIĆ JE BIO KLJUČNI UČESNIK UZP-A ŠIRENJA TERORA MEĐU CIVILNIM STANOVNIŠTVOM SARAJEVA.....	62
1. Učešće JNA u UZP-u	65
2. Učešće kriznih štabova/ MUP-a/ TO-a u UZP-u.....	65
3. Učešće SRK-a u UZP-u.....	65
4. Učešće paravojnih snaga u UZP-u	67
5. Učešće VJ-a u UZP-u	68
C. ZLOČINI POČINJENI U SKLOPU REALIZACIJE UZP-A TERORISANJA CIVILNOG STANOVNIŠTVA.....	68
IV. SREBRENICA	71
A. ZAJEDNIČKI PLAN DA SE ELIMINIŠU BOSANSKI MUSLIMANI U SREBRENICI	72
B. KARADŽIĆ JE BIO KLJUČNI UČESNIK UZP-A DA SE ELIMINIŠU BOSANSKI MUSLIMANI U SREBRENICI.....	77

1. Civilni organi vlasti koji su učestvovali u UZP-u	80
2. Vojni organi vlasti koji su učestvovali u UZP-u	81
3. Organi MUP-a koji su učestvovali u UZP-u	81
C. ZLOČINI POČINJENI U SKLOPU PROVOĐENJA UZP-A DA SE ELIMINIŠU BOSANSKI MUSLIMANI SREBRENICE	81
V. TAOCI.....	85
A. ZAJEDNIČKI PLAN DA SE UZMU TAOCI	85
B. KARADŽIĆ JE BIO KLJUČNI UČESNIK UZP-A DA SE UZMU TAOCI.....	88
C. POČINJENI ZLOČINI: UZIMANJE TALACA	89
VI. DRUGI VIDOVİ ODGOVORNOSTI PREMA ČLANU 7(1)	90
VII. KRIVIČNA ODGOVORNOST PREMA ČLANU 7(3) STATUTA.....	92

I. UVOD

1. U periodu na koji se odnosi Optužnica,¹ Radovan **KARADŽIĆ**² je, od svih vođa bosanskih Srba, imao najveću vlast. U periodu od 1991. do 1995., optuženi je, zajedno s drugim političkim, civilnim i vojnim vođama bosanskih Srba, srpskim vođama i funkcionerima iz Srbije i Hrvatske, formulisao, pripremio i izvršio plan čiji je cilj bio da se bosanski Muslimani i bosanski Hrvati kampanjom nasilja protjeraju s ciljanih područja Bosne i Hercegovine (dalje u tekstu: BiH).
2. Pod rukovodstvom optuženog i njegovih saradnika, civilni, vojni i paravojni organi saradivali su na preuzimanju vlasti nad opštinama i područjima širom BiH kako bi Srbi uspostavili kontrolu, a nesrbi bili uklonjeni upotrebom sile ili prijetnjom upotrebe sile.
3. Fizičko preuzimanje vlasti nad ciljanim opštinama započelo je krajem marta 1992. godine i nastavilo se narednih dana i sedmica. Za vrijeme i poslije tih preuzimanja vlasti, snage i organi vlasti bosanskih Srba, pod rukovodstvom i kontrolom optuženog i njegovih saradnika, protjerale su, lišile života i maltretirale na hiljade nesrba, a još hiljade su pobjegle u strahu za vlastiti život. Na taj način su područja na koja je rukovodstvo bosanskih Srba polagalo pravo krajem 1992. već bila "očišćena" od nesrba.
4. Do kraja perioda na koji se odnosi Optužnica, optuženi i njegovi saradnici su sprečavali povratak protjeranih nesrba, nastavili s progonom preostalih nesrba s područja pod kontrolom bosanskih Srba i čistili, ili pokušavali očistiti, nekoliko preostalih enklava bosanskih Muslimana na područjima na koja su bosanski Srbi polagali pravo.

¹ Svako upućivanje na Optužnicu u ovom podnesku odnosi se na Treću izmijenjenu optužnicu od 27. februara 2009. koja je sada važeća optužnica u ovom predmetu. Tužilaštvo prima k znanju Odluku po šest preliminarnih podnesaka kojima se osporava nadležnost, koju je Vijeće donijelo 28. aprila 2009. i u kojoj je tužilaštvu naložilo da predloži izmjene Optužnice u vezi s predvidivim posljedicama i odgovornošću po osnovu udruženog zločinačkog poduhvata. Postupak po žalbi na tu Odluku je u toku. Tužilaštvo takođe: napominje da je optuženi uložio žalbu na razne odluke Vijeća u vezi s Optužnicom i da je i postupak po tim žalbama još uvijek u toku. Tužilaštvo će ovaj podnesak izmijeniti ukoliko to bude potrebno na način na koji to bude potrebno radi njegovog usklađivanja s konačnim ishodom tih žalbenih postupaka i eventualnim izmjenama Treće izmijenjene optužnice koje iz tih postupaka proizađu.

² Dalje u tekstu "optuženi" ili "Karadžić".

5. **KARADŽIĆ**, koji je vodio tu sveobuhvatnu kampanju progona, istovremeno je učestvovao u formulisanju i izvršenju još tri zasebna zločinačka plana, koji su svi bili povezani s ciljem sveobuhvatne kompanje, i konačno doprinijeli realizaciji tog cilja.

6. U periodu od aprila 1992. do novembra 1995., **KARADŽIĆ** je vodio planiranje, pripremu i provođenje kampanje snajperskog djelovanja i granatiranja po opkoljenom Sarajevu radi širenja terora među civilnim stanovništvom. On i Ratko **MLADIĆ**, komandant vojske bosanskih Srba (dalje u tekstu: VRS), bili su ključni učesnici toga plana, u koji su bili uključene i druge političke i vojne vođe bosanskih Srba. Mogućnost rukovodstva bosanskih Srba da varira intenzitet terora koristila se kao adut u pregovorima kojim su se osiguravali ustupci bosanske vlade i međunarodne zajednice, kao sredstvo osvete za događaje drugdje na ratištu koji s tim nisu bili povezani i kao sredstvo kojim se sprečavalo da BiH postane održiva nezavisna država.

7. Sredinom 1995. godine Srebrenica je bila jedna od posljednjih preostalih enklava bosanskih Muslimana na području pod kontrolom bosanskih Srba. Dana 6. jula 1995., snage bosanskih Srba pod **KARADŽIĆEVIM** i **MLADIĆEVIM** rukovodstvom i kontrolom napale su Srebrenicu i 11. jula preuzele vlast nad enklavom. Samo nekoliko dana od napada, **KARADŽIĆ**, **MLADIĆ** i drugi stvorili su plan da eliminiiraju bosanske Muslimane u Srebrenici. Narednih dana i sedmica, snage i vlasti pod **KARADŽIĆEVOM** kontrolom prisilno su premjestile muslimansko stanovništvo iz te enklave i ubile više od 7.000 muškaraca i dječaka bosanskih Muslimana.

8. U maju i junu 1995., **KARADŽIĆ**, **MLADIĆ** i drugi formulisali su i realizovali plan uzimanja osoblja UN-a za taoce kako bi spriječili vazdušne napada NATO-a na vojne ciljeve bosanskih Srba. Ti vazdušni napadi predstavljali su prijetnju vojnim kapacitetima bosanskih Srba, a time i mogućnosti rukovodstva bosanskih Srba da ostvari svoje vojne i političke ciljeve. Snage VRS-a i MUP-a zarobile su više od 200 pripadnika mirovnih snaga i vojnih posmatrača UN-a i držale ih u zatočeništvu na raznim lokacijama, uključujući lokacije od strateškog ili vojnog značaja za rukovodstvo bosanskih Srba.

9. Kao što se objašnjava u ovom podnesku, **KARADŽIĆ** je krivično odgovoran za zločine koji se navode u Optužnici na osnovu učestvovanja u svakom od tih zločinačkih planova.³

II. KARADŽIĆ JE BIO KLJUČNI UČESNIK SVEOBUHVAATNOG UZP-a DA SE BOSANSKI MUSLIMANI I BOSANSKI HRVATI TRAJNO UKLONE S PODRUČJA U BIH NA KOJE SU BOSANSKI SRBI POLAGALI PRAVO

10. Suočen s raspadom Jugoslavije, **KARADŽIĆ** je, kao i druge civilne i vojne vođe Srba, odlučio da neće dopustiti da se bosanski Srbi razdvoje od drugih Srba u bivšoj Jugoslaviji osnivanjem suverene i nezavisne BiH. Kao vrhovni vođa bosanskih Srba u periodu od 1990-1995., rukovodio je formulisanjem i realizacijom zločinačkog plana da se stvori zaseban etnički entitet na velikim dijelovima teritorije BiH prisilnim uklanjanjem stotina hiljada bosanskih Muslimana i Hrvata. Bio je ključna ličnost u stvaranju i promovisanju politike koja je imala za cilj stvaranje srpskog entiteta u BiH, kao i u osnivanju i vođenju političkih, državnih i vojnih organa koji su tu politiku provodili zločinima za koje ga terete tačke 1-8.

A. Reakcija bosanskih Srba na nezavisnost BiH

11. Kako se Jugoslavija raspadala, republike su krenule prema nezavisnosti. Srpske vođe su se usprotivile toj mogućnosti, odlučne da spriječe Hrvatsku ili BiH da postanu nezavisne zemlje u kojima bi brojno srpsko stanovništvo bilo manjina koju bi granica dijelila od drugih Srba u Jugoslaviji. MILOŠEVIĆ i **KARADŽIĆ** imali su čvrst stav da je svako odvajanje Srba u Bosni ili Hrvatskoj neprihvatljivo.⁴ **KARADŽIĆ** je još 1990. godine upozoravao da će se na nastojanja bosanskih Muslimana i Hrvata da se izmijeni karakter bosanske države odgovoriti silom.⁵

³ Drugostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 64-65; Drugostepena presuda u predmetu *Brđanin*, par. 410-413.

⁴ 65ter11213; 65ter00932, str. 8.

⁵ 65ter05951, str. 1; 65ter11217, str. 6. V. takođe: 65ter00932, str. 3.

12. **KARADŽIĆ** je, radeći u bliskoj saradnji s MILOŠEVIĆEM i drugim srpskim vođama, imao dvojak pristup osiguranju da Srbi ostanu u zajedničkoj državi: učestvovao je u pregovorima s ciljem stvaranja zajedničke države, istovremeno pripremajući organe, entitete i uslove za prisilno razdvajanje po etničkoj osnovi i stvaranje srpske države od jednog dijela teritorije BiH, slično procesu koji je već započeo u Hrvatskoj.

13. Koraci koje je Hrvatska napravila u pravcu nezavisnosti predstavljali su prvi izazov opredijeljenosti srpskih vođa da Srbi neće biti razdvojeni državnom granicom. Reakcija srpskog rukovodstva u Hrvatskoj i izvan nje u mnogome je nagovijestila korake koje su kasnije preduzeli **KARADŽIĆ** i rukovodstvo bosanskih Srba. S vremenom su hrvatski Srbi,⁶ po MILOŠEVIĆEVIM uputama i u saradnji s drugim srpskim vođama uključujući **KARADŽIĆA**, odredili područja koja su smatrali srpskim, stvorili zasebne srpske institucije radi pružanja otpora hrvatskim vlastima, proglasili autonomiju a potom i nezavisnost i silom preuzeli vlast nad približno jednom trećinom hrvatske teritorije, lišavajući života na hiljade Hrvata i protjerujući stotine hiljada Hrvata iz njihovih domova.⁷

14. Cilj zauzimanja i kontrolisanja teritorije prisilnim uklanjanjem nesrba, kao i mnogi od pripremnih koraka, ponovili su se u BiH, a ostali su isti i mnogi ključni učesnici, uključujući MILOŠEVIĆA, **KARADŽIĆA**, visoke oficire JNA uključujući MLADIĆA, rukovodioce iz srbijanskog MUP-a uključujući Jovicu STANIŠIĆA, vođe političkih partija uključujući ŠEŠELJA i vođe paravojnih snaga poput ARKANA. Ova potonja dvojica postala su poznata po svojim ekstremnim političkim stavovima i/ili vojnim akcijama kako u vezi s Hrvatskom, tako i u vezi s BiH.⁸ Raširio se strah od dobrovoljaca i pripadnika paravojnih snaga povezanih s tom dvojicom, zbog zvjerstava koje su oni počinili nad nesrbima i brojnih izvještaja o tim zvjerstvima od 1991. godine nadalje.⁹

⁶ Predvođeni Milanom BABIĆEM, Milanom MARTIĆEM, Goranom HADŽIĆEM.

⁷ KDZ172.

⁸ KDZ549; KDZ554; 65ter07689; 65ter13258; 65ter00259; 65ter14645; 65ter14636; 65ter14637; 65ter45268; 65ter45332; 65ter12099; 65ter12037; 65ter12083; 65ter12081.

⁹ V. npr. KDZ172; KDZ493; KDZ495; 65ter07287; 65ter13472; 65ter13473; 65ter45119; 65ter45173; 65ter40256; 65ter40286.

15. **KARADŽIĆ** i rukovodstvo bosanskih Srba bili su upoznati s prirodom i svrhom srpske kampanje u Hrvatskoj¹⁰ i uvelike su podržavali¹¹ nastojanja hrvatskih Srba da silom stvore zasebna srpska etnička područja u Hrvatskoj, koja bi činila dio jedinstvenog srpskog entiteta.¹²

16. **KARADŽIĆ** je nastojanja hrvatskih Srba navodio kao primjer bosanskim Srbima¹³ i kao prijetnju onima u Bosni koji traže nezavisnost. U skladu s tim, nakon što je Skupština BiH u oktobru 1991. napravila značajan korak u pravcu nezavisnosti, **KARADŽIĆ** je poslanike upozorio da riskiraju da ih zadesi ista sudbina kao i Hrvatsku: "Ovo je put na koji vi hoćete da izvedete Bosnu i Hercegovinu ista ona autostrada pakla i stradanja kojom su pošli Slovenija i Hrvatska. Nemojte da mislite, nećete odvesti Bosnu i Hercegovinu u pakao a muslimanski narod možda u nestanak, jer muslimanski narod ne može da se odbrani ako bude rat ovdje."¹⁴

B. Područja na koja su bosanski Srbi polagali pravo

17. Premda su bosanski Srbi činili približno jednu trećinu stanovništva BiH, **KARADŽIĆ** i rukovodstvo bosanskih Srba polagali su pravo na većinu teritorije Bosne, uključujući područja na kojima su živjele stotine hiljada Muslimana i Hrvata.¹⁵ Često se kao opravdanje za taj zahtjev iznosila tvrdnja bosanskog rukovodstva da su Srbi "vlasnici" ili da "imaju" više od 60 posto zemlje u Bosni.¹⁶

18. Nadalje, **KARADŽIĆ** i druge vođe bosanskih Srba tvrdili su da teritorija bosanskih Srba treba obuhvatiti i područja na kojima su Srbi bili većinsko stanovništvo prije genocida u Drugom svjetskom ratu (a na kojima su sad bili u manjini),¹⁷ što je ideja koja je ugrađena i u Ustav RS-a.¹⁸

¹⁰ 65ter00987, str. 3; 65ter30335; 65ter31622, str. 2.

¹¹ 65ter08440, str. 11.

¹² 65ter05175, 0093-0334, 0335, 0337-0338; 65ter10937, 0091-6409; 65ter00009, 0093-9663; 65ter01718, 0046-1723, 1724, 1719-1721; 65ter06618.

¹³ 65ter08440, str. 11.

¹⁴ 65ter11311, str. 108-109; 65ter45005; 65ter11829.

¹⁵ V. Dodatak C (Etnička karta); KDZ538; KDZ470.

¹⁶ V. npr. DUKIĆ, 65ter00009, 0093-9655. Takođe: 65ter40169. V. 65ter06268, str. 6.

¹⁷ Svjedočenje KDZ470, *Krajišnik*, T.4166-67.

¹⁸ 65ter05815, str. 2; 65ter05819 (Ustav, član 2).

19. Kao što se kaže u nastavku teksta, do kraja 1992. snage bosanskih Srba osvojile su mnoga od tih područja, a Muslimani i Hrvati su ubijani, protjerani ili su u strahu pobjegli.

C. Etnička podjela, potreba za etnički homogenim područjima i genocidna namjera

20. Premda su tražili područja na kojima je živjelo na stotine hiljada Muslimana i Hrvata, **KARADŽIĆ** i rukovodstvo bosanskih Srba smatrali su da je suživot Srba s pripadnicima tih naroda na tim područjima neodrživ. **KARADŽIĆ** je u natalitetu Muslimana vidio prijetnju Srbima, što je značilo da Srbi ne mogu živjeti s Muslimanima:

... a mi Muslimane kontrolisati ne možemo u toj unitarnoj državi. Mi dobro znamo gdje dođe fundamentalizam da se tu više živjeti ne može, nema tolerancije, oni se natalitetom učetrostručuju, a mi Srbi nismo tome dorasli.¹⁹

21. Kao što je **KARADŽIĆ** rekao poslanicima srpske nacionalnosti 28. februara 1992., Muslimani bi ih ubrzo "natalitetom i marifetlucima nadvlada[li]".²⁰

22. **KARADŽIĆ** je insistirao da Muslimani, demografski gledano, predstavljaju opasnost da će "životni prostor" Srba biti preplavljen, bilo zahvaljujući njihovom natalitetu bilo doseljavanju. Kao što je objasnio, "kakva god Bosna bude, u srpskim krajevima i srpskom selu, nijedan muslimanski temelj se neće zakopati [...] Prvi temelji koji se zakopaju letjeće u vazduh i svaki temelji koji se zakopaju letjeće u vazduh... [...] [N]e damo da se remeti demografska slika, prirodnim ili veštačkim putem. [...] [N]e smijete prodavati zemlju Muslimanima. Ne smijete! Jer se ovdje vodi bitka za život i smrt, bitka za životni prostor."²¹

23. **KARADŽIĆ** je u više navrata istakao da Muslimani i Hrvati ugrožavaju opstanak Srba i da Srbima prijeti ista opasnost od genocida kao što je to bio slučaj u Drugom svjetskom ratu.²² Na osnivačkoj sjednici Skupštine rekao je poslanicima da su pred Srbima "[i]sti planovi, isti zločinci i iste žrtve" kao i u Drugom svjetskom ratu.²³ Insistirao je na tome da Muslimani žele islamsku državu,²⁴ da pripremaju zakone kojima

¹⁹ 65ter00028, str. 86.

²⁰ 65ter06608, str. 36.

²¹ 65ter00972, str. 6; 65ter00113, str. 27; 65ter00011, L004-6772.

²² 65ter00024, str. 7-8, 10; KDZ470.

²³ 65ter00002, str. 57, 0301-5414.

²⁴ 65ter00026, str. 7-8; 65ter00028, str. 84-85; 65ter08440.

će potčiniti Srbe²⁵ i da Srbi ne žele "da zapadn[u] u ropstvo".²⁶ **KARADŽIĆ** je isticao da su Srbi i Muslimani (ili Hrvati) prirodni neprijatelji, poput pasa i mačaka, koji ne bi smjeli biti zajedno i koji su stoljećima bili zajedno isključivo zato što su na to bili prisiljeni.²⁷ To su ponavljali i drugi. Kao što je predsjednik Skupštine ARK rekao poslanicima, "[v]i već znate šta su prirodni neprijatelji i da mi više nikada ne možemo živeti zajedno".²⁸

24. **KARADŽIĆ** je insistirao na "što više razdvajanja",²⁹ uprkos etničkoj izmiješanosti BiH.³⁰ To je značilo demografsko restrukturiranje BiH. Shodno tome, dok je rukovodstvo bosanskih Srba u januaru 1992. još uvijek razmatralo mogućnost pregovaranja s hrvatskim rukovodstvom do iznalaženja rješenja, **KARADŽIĆEV** politički saveznik **KOLJEVIĆ** pozivao je na reorganizaciju Bosne u cilju "homogenizacij[e] određenih područja",³¹ premještanjem imovine i stanovništva.³²

25. Godinu dana kasnije, nakon što je etnički sastav BiH radikalno izmijenjen prisilnim premještanjem Muslimana i Hrvata, **KARADŽIĆ** je uvjeravao **MILOŠEVIĆA** i druge srpske vođe da je već mnogo napravljeno da se postigne nacionalna homogenost, navodeći konkretno primjer Zvornika: "Bilo nas je pola-pola u Zvorniku; sada u Zvorniku ima isti broj stanovnika, oko 50 hiljada, i sve su Srbi."³³

26. **KARADŽIĆ** je istakao cilj etnički homogene teritorije na jednoj sjednici Skupštine u septembru 1992. i rekao da nije proglašeno ratno stanje zato što je manja vjerovatnost da će poslije rata izgubiti ono što su postigli "naseljavanje[m] i raseljavanje[m]" ako je to izvršila civilna vlast.³⁴ On je, zajedno s **KRAJIŠNIKOM**, insistirao na tome da područja koja su osvojili ili za koja su odredili da su srpska moraju

²⁵ 65ter00011, L004-6777.

²⁶ 65ter00009, 0093-9678.

²⁷ 65ter40174, str. 1.

²⁸ 65ter00017, str. 60.

²⁹ 65ter00009, 0093-9677.

³⁰ SDS-ov ministar za obnovu i razvoj priznao je da i na "najčistijim" srpskim područjima ima samo 60 posto Srba, 65ter00014, 0305-5785.

³¹ 65ter00987, L005-1555, 1556.

³² 65ter00987, L005-0174.

³³ 65ter04236, str. 20.

³⁴ 65ter04214, str. 57.

biti "čista".³⁵ Kada je predsjednik Kluba poslanika MAKSIMOVIĆ 1994. godine tražio "da se utvrdi da Muslimani i Hrvati ne mogu da se vraćaju na prostore gdje ćemo mi imati vlast" i insistirao da "treba da otpadne bilo kakva pomisao da ćemo [u budućoj državi] dobiti 500 Muslimana i više", **KARADŽIĆ** mu je odgovorio da je to "tačno" i objasnio kako će se to osigurati.³⁶

27. Radi ostvarenja cilja etničke podjele, **KARADŽIĆ** je namjeravao uništiti dio grupa bosanskih Muslimana³⁷ i bosanskih Hrvata. Odabrani su za uništenje oni koji su živjeli na područjima na koja su bosanski Srbi polagali pravo i na kojima se nije mogao tolerisati daljnji život brojnog muslimanskog i hrvatskog stanovništva.³⁸ Prema tome, radnje koje su poslije izvršene u cilju razdvajanja po etničkoj osnovi u periodu od aprila 1992. do novembra 1995. – uključujući ubijanje, nametanje nepodnošljivih uslova za život, prisilno premještanje i razaranje kulturnih objekata – bile su radnje genocida.

28. **KARADŽIĆ** je otvoreno govorio o toj genocidnoj namjeri. U razgovoru s KRAJIŠNIKOM 9. septembra 1991. godine, **KARADŽIĆ** je istakao očiglednu ludost planova bosanskih Muslimana o otcjepljenju, predlažući da održi govor u kojem bi im rekao: "'Vidite li čemu vodi?' i 'Znate li da ćete vi u tome svemu nestat?' [...] 'Nestat ćete, čovječe! Nestat će i nas dosta, ali vas će potpuno nestat!'"³⁹ Isto tako, **KARADŽIĆ** je 12. oktobra 1991. rekao Gojku ĐOGI: "[M]islili da njih, upravo, ako otvore rat, treba istući [...] Nestaće, sa lica zemlje će nestati taj narod ako oni, ako oni zapnu sada."⁴⁰ Tri dana kasnije to je ponovio i svome bratu, rekavši da će se u slučaju otcjepljenja BiH dogoditi sljedeće:

³⁵ 65ter00091, str. 41; 65ter00055, str. 48-49.

³⁶ 65ter00061, str. 126-27.

³⁷ Bosanski Muslimani čine specifičnu, zasebnu nacionalnu grupu o kojoj govori član 4 Statuta Međunarodnog suda: Drugostepena presuda u predmetu *Krstić*, par. 6.

³⁸ U vezi s opštinama koje se navode u paragrafu 38 Optužnice, do ponašanja u cilju realizacije udruženog zločinačkog poduhvata, u kojem se vidjela namjera da se uništi, došlo je uslijed više faktora, uključujući: (1) velik postotak nesrba koji su u tim opštinama živjeli prije rata, (2) konkretnu stratešku teritorijalnu važnost opštine i (3) nespремnost nesrba da odu iz opštine.

³⁹ 65ter30190, str. 2.

⁴⁰ 65ter30335, str. 2, str. 6-8.

[...] pa to bi bio rat do istrebljenja njihovog. [...] Prije svega niko od njihovog rukovodstva ne bi ost'o živ, za tri, četiri sata bi bili pobijeni svi. Ne bi imali šanse da opstanu uopšte.⁴¹

29. **KARADŽIĆEVA** namjera mogla se vidjeti i u izjavama i postupcima drugih učesnika UZP-a, posebno vodećih ljudi iz SDS-a u opštinama.⁴² Predsjednik SDS-a u Rogatici, Sveto VESELINOVIĆ, rekao je Muslimanima da će "[s]vi Muslimani [...] nestati" i "biće kako treba da bude: jedna trećina Muslimana biće pobijena, jedna trećina će preći na pravoslavlje, a jedna trećina će pobjeći".⁴³ Miladin NEDIĆ, predsjednik SDS-a u Lukavcu, rekao je, u **KARADŽIĆEVOM** prisustvu, u julu 1992. godine Skupštini sljedeće:

Ovo što se dešava u Bosni, ja nisam, da se rješava ovako, na brzinu. Mi moramo priznati da su nama Muslimani podmetnuti kao narod da im mi budemo dželat. Ja ne želim da srpski narod bude dželat, ali nisam ni za to da predamo svoju državu, svoju zemlju i svoju teritoriju. [...] Prema tome, bez ikakve žurbe jer mi smo narod koji je određen sada da bude dželat, da načini nekom uslugu.⁴⁴

30. **KARADŽIĆ** se složio da je to "tačno", napominjući da je "ovaj sukob podjaren da bi nestali Muslimani. [...] Oni kao biće nacionalno misle da se uspostavljaju, ali već nestaju".⁴⁵

31. Ta **KARADŽIĆEVA** namjera bila je vidljiva, osim u konkretnim izjavama i njenim direktnim manifestacijama, u ekstremnosti i raširenosti zločina koje su snage bosanskih Srba vršile, što pokazuju primjeri iz ARK-a, istočne Bosne i, konačno, Srebrenice, postupanju u skladu s **KARADŽIĆEVIM** ciljevima i postupanju pod njegovom kontrolom. Dokazi iz raznih opština pokazuju, na primjer, da je ostvarena **KARADŽIĆEVA** prijetnja da će vođe Muslimana postati meta.⁴⁶

⁴¹ 65ter30347, str. 3.

⁴² V. npr. 65ter00009, str. 27; 65ter00023, str. 5; 65ter00024, str. 16; 65ter00024, str. 21; 65ter00028, str. 65; 65ter00028, str. 71, 72; 65ter00028, str. 81; 65ter11305, str. 3.

⁴³ Svjedočenje KDZ051, *Krajišnik*, T.11278.

⁴⁴ 65ter00028, str. 40.

⁴⁵ 65ter00028, str. 85.

⁴⁶ KDZ057. V. takođe: svjedočenje KDZ043, *Jelisić*, T.1198; KDZ190, 65ter08257, str. 7; svjedočenje KDZ433, *Jelisić*, T.1306. V. takođe: 65ter04988, str. 57; KDZ490; svjedočenje KDZ123, *Stakić*, T.4648, 4524; svjedočenje KDZ123, *Stakić*, T.4648; svjedočenje KDZ414, *Stakić*, T.6633-4; PAF1191.

32. Konačno, **KARADŽIĆEVA** genocidna namjera nije mogla biti u potpunosti ostvarena zbog sve veće prisutnosti vojnih posmatrača koji su pratili događaje na tom području i potrebe da se izbjegne međunarodna osuda. Na primjer, međunarodni novinari koji su u ljeto 1992. otkrili logore, među kojima i Omarsku i Trnopolje, omeli su time ubijanje, zlostavljanje i druge zločine koji su se činili nad nesrbima na području ARK-a.⁴⁷

D. Priprema i provođenje mjera

33. Tokom 1991. godine, SDS je, pod **KARADŽIĆEVIM** rukovodstvom, započeo s procesom definisanja i prisvajanja područja koja su smatrana srpskim i to putem procesa regionalizacije, tj. određivanja dijelova BiH koji će biti pod srpskom vlasti. Štaviše, **KARADŽIĆ** je insistirao da je upravo on "izmislio" regionalizaciju.⁴⁸ Poslije memoranduma o nezavisnosti u Skupštini BiH i njegovog upozorenja da je riječ o "autoput[u] ka paklu", **KARADŽIĆ** je ubrzao pripreme bosanskih Srba. Brzo je stavio stranku u izvanredno stanje⁴⁹ i izdao naređenja za mjere poput preuzimanja preduzeća i sredstava javnog informisanja.⁵⁰

34. Rukovodstvo bosanskih Srba osnovalo je 24. oktobra 1991. zasebnu srpsku Skupštinu.⁵¹ Kao što je **KARADŽIĆ** objasnio poslanicima, "[o]vo je istorijski korak, ovo je korak kojim srpski narod razbija i poslednje zablude, prepoznaje prijatelje i neprijatelje i zaokružuje svoje biće na način na koji [jedna riječ redigovana] nikad neće biti ugrožen iznutra".⁵² U novembru 1991., neposredno prije plebiscita SDS-a na kojem je srpski narod potvrdio da želi ostati u Jugoslaviji, **KARADŽIĆ** je pozvao članstvo SDS-a u opštinama da se pripremi za uspostavu vlasti na svojim područjima:

Molim vas, da tu budete, također, energični i oštri, da se pripremite i uspostavite vlast na svojim teritorijama, u opštinama, u regijama, u mjesnim zajednicama, da pripremite prestrukturaciju i regionalizaciju opština [...]⁵³

⁴⁷ 65ter19682; 65ter05574; 65ter16695; V. takođe: PAFs1136, 1116; KDZ452, *Stakić*, T.7799-7800; PAF1124.

⁴⁸ 65ter30543, str. 6.

⁴⁹ 65ter06079, str. 4. V. takođe: 65ter00332; 65ter00966; 65ter11309; 65ter11308.

⁵⁰ 65ter05410.

⁵¹ 65ter11306; 65ter06079, str. 4.

⁵² 65ter00002, 0301-5441.

⁵³ 65ter00972, str. 10 (naglasak dodat). Takođe: 65ter05410; 65ter00007, str. 36.

35. Taj plebiscit se koristio kao opravdanje za teritorijalne pretenzije bosanskih Srba. Kao što je to **KARADŽIĆ** objasnio, "[g]dje god su Srbi glasali, bez obzira na to ima li ih 5 % ili 55%, to je konstitutivni dio toga mjesta i te Republike. Gdje smo se god na svom plebiscitu izjasnili da ostanemo u Jugoslaviji i to mjesto po našoj volji i mora da ostane u Jugoslaviji, ako mi tako odlučimo."⁵⁴

36. Na sastanku u Hotelu "Holiday Inn" u Sarajevu 20. decembra 1991., ili približno tog datuma, **KARADŽIĆ** je opštinskim rukovodiocima podijelio uputstvo za organizovanje tajnih organa: srpskih kriznih štabova (dalje u tekstu: Varijanta A/B). Na osnovu tog povjerljivog uputstva, osnovani su organi koji će biti među osnovnim instrumentima kojima su **KARADŽIĆ** i drugi iz rukovodstva bosanskih Srba uspostavili kontrolu nad područjima i uklonili nesrbe.

37. Varijanta A/B upućivala je opštinske rukovodioce da to uputstvo provedu u dvije faze. U prvoj fazi trebali su osnovati krizne štabove, proglasiti srpske skupštine i izvršiti "pripremne radnje za formiranje opštinskih državnih organa".⁵⁵ U drugoj fazi, vođe SDS-a trebale su, između ostalog, mobilisati srpsku policiju i potčiniti je komandi JNA, mobilisati rezervni sastav JNA i jedinice TO-a i preduzeti druge korake. Te mjere je trebalo preduzeti isključivo po naređenju dobivenom direktno od **KARADŽIĆA** "po za to utvrđenom tajnom postupku".⁵⁶

38. **KARADŽIĆ** je 14. februara 1992. pokrenuo drugu fazu Varijante A/B⁵⁷ i time lokalno rukovodstvo uputio, kao što se to vidi iz zapisnika jednog lokalnog odbora SDS-a, "da uspostave kontrolu na našim teritorijama, da svaki obezbijedi vlastito područje".⁵⁸

39. U međuvremenu su Mićo STANIŠIĆ, član novoformiranog Ministarskog savjeta, koji će ubrzo poslije toga biti imenovan za ministra unutrašnjih poslova RS-a, i Momčilo MANDIĆ, budući zamjenik ministra unutrašnjih poslova i ministar pravde, pokrenuli inicijativu za uspostavljanje MUP-a bosanskih Srba.⁵⁹

⁵⁴ 65ter00009, 0093-9674.

⁵⁵ 65ter00225, str. 3, 7.

⁵⁶ 65ter00225, str. 8.

⁵⁷ 65ter01000, str. 5-6, 24.

⁵⁸ 65ter11216, str. 4.

⁵⁹ 65ter05413.

40. Na 11. sjednici Skupštine 18. marta 1992., KRAJIŠNIK je istakao potrebu da se započne sa stvarnim i fizičkim zauzimanjem teritorije, rekavši: "bilo bi dobro strateški učiniti jednu stvar: početi ovo što smo se dogovorili: etničko razdvajanje na terenu".⁶⁰

Jedan od poslanika je od KARADŽIĆA zatražio da naredi da Srbi "zauzmu svoju teritoriju, da na nju ne može doći nikakva druga sila".⁶¹

41. **KARADŽIĆ** i rukovodstvo bosanskih Srba postarali su se da snage koje su trebale izvršiti preuzimanje vlasti i kasnije kontrolisati ta područja budu dobro naoružane. Osnovane su srpska Teritorijalna odbrana i dobrovoljačke jedinice, a mnogi komandanti u sastavu JNA, koji su tada zapovijedali već uglavnom srpskim snagama, blisko su saradivali s kriznim štabovima.⁶²

42. **KARADŽIĆ** je 24. marta 1992. govorio o planiranom osnivanju srpskog MUP-a i uspostavljanju kontrole nad teritorijom.⁶³ On je Skupštini rekao sljedeće: "[B]iće veoma uskoro, formira se to što hoćemo. [...] Ima razloga da to bude za dva tri dana". Kako je rekao, u tom momentu će sve srpske opštine, uključujući "novoformirane" opštine, "staviti pod svoju kontrolu kompletnu teritoriju odnosno opštine". Ubrzo poslije toga, "[z]a sljedeća tri četiri dana, biće jedinstvena metodologija, vi ćete moći to prenijeti u opštine koje predstavljate i kako i šta sve treba učiniti. Kako izdvojiti milicijski sastav, kako uzeti sredstva koja pripadaju srpskom narodu, kako uspostaviti komandu".⁶⁴

43. Istoga dana, 24. marta 1992., u očekivanju predstojeće podjele države, Skupština je raspustila Ministarski savjet i pripremila osnivanje funkcionalne Vlade RS-a, imenujući predsjednika Vlade, Branka ĐERIĆA, i ministra unutrašnjih poslova, Miću STANIŠIĆA. Dana 31. marta na snagu je stupio Zakon o unutrašnjim poslovima, a MANDIĆ je vlastima BiH poslao depešu u kojoj kaže da se na teritoriji Srpske Republike ukida bosansko Ministarstvo unutrašnjih poslova.⁶⁵ Istoga dana u Bijeljini je započelo prvo nasilno preuzimanje opštinske vlasti.

⁶⁰ 65ter00020, str. 13 (naglasak dodat). V. 65ter00020, str. 37-39.

⁶¹ 65ter00020, str. 39.

⁶² 65ter07515. V. 65ter30335, str. 7; 65ter07416, str. 304, 374-375.

⁶³ 65ter00021, str. 22.

⁶⁴ 65ter00021, str. 22 (naglasak dodat).

⁶⁵ 65ter01016.

44. Narednih sedmica, organi vlasti i snage bosanskih Srba izvršili su niz nasilnih preuzimanja vlasti u opštinama. Do održavanja 16. sjednice srpske Skupštine u Banjoj Luci, 12. maja 1992., preuzeta je vlast u brojnim opštinama.⁶⁶

45. Na sjednici održanoj 12. maja osnovano je Predsjedništvo Srpske Republike Bosne i Hercegovine (dalje u tekstu: Predsjedništvo) i **KARADŽIĆ**, **PLAVŠIĆEVA** i **KOLJEVIĆ** izabrani su za njegove članove. Na istoj sjednici usvojena je Odluka o formiranju Vojske Srpske Republike BiH (dalje u tekstu: VRS) i **KARADŽIĆ** je imenovao generala **MLADIĆA**, veterana kampanje u Hrvatskoj,⁶⁷ za komandanta Glavnog štaba. **KARADŽIĆ** je također formulisao šest strateških ciljeva srpskog naroda.⁶⁸

46. Prvi strateški cilj bilo je razdvajanje od druge dvije nacionalne zajednice u BiH. Prema **KARADŽIĆEVOM** objašnjenju, to je bilo "[r]azdvajanje od onih koji su naši neprijatelji i koji su iskoristili svaku priliku, prije svega u ovom vijeku, da nasrnu na nas i koji bi nastavili sa takvom praksom, ako bismo i dalje ostali zajedno u istoj državi".⁶⁹

47. Drugi ciljevi bili su geografske odrednice, koje su definisale teritoriju na kojoj će se realizovati prvi strateški cilj.⁷⁰

48. Za realizaciju strateških ciljeva bili su prvenstveno zaduženi VRS i general **MLADIĆ**, koji je Skupštini na zatvorenoj sjednici rekao sljedeće: "Mi šta ćemo raditi, to treba da bude naša najveća tajna".⁷¹ **MLADIĆ** i njegove starješine pretvorili su te strateške ciljeve u operativne imperativne za VRS⁷² i narednih sedmica i mjeseci radili na

⁶⁶Bijeljina (31. mart) 65ter01019; Foča (8. april) 65ter01501; Zvornik (9. april) 65ter07647, 65ter0040149, 65ter00621; Višegrad (14. april) 65ter00393, 65ter08016; Bratunac (17. april) KDZ297, *Krajišnik*, T.T.1037-8, 1046-50,1196-7; Vogošća (18. april) 65ter10767, str. 1; Sanski Most (21. april) 65ter04832; Bosanska Krupa (21. april) KDZ007, 65ter08939, str. 5; Vlasenica (21. april) 65ter00574; Ilidža (22. april) 65ter30700, 65ter01513, str. 2, Brčko (30. april) 65ter07113; Prijedor (30. april) 65ter05776; Novo Sarajevo (2. maj); Ilijaš (4. maj) KDZ019, 65ter009217, par. 31-32, 38-39; Ključ (7. maj) 65ter00792; i Hadžići (11. maj) KDZ246, 65ter7269, 0058-4833. Premda je u drugim opštinama taj proces bio postepeniji, rezultat je bio isti.

⁶⁷ 65ter07416, str. 224.

⁶⁸ 65ter00026, str. 13-14.

⁶⁹ 65ter00026, str. 13.

⁷⁰ V. Dodatak C (Etnička karta).

⁷¹ 65ter00026, str. 38,47. Takođe: Milojević, str. 35.

⁷² 65ter07760, str. 159; 000368.

utvrđivanju već osvojenog i napredovanju "oslob[adanjem] teritorije koje nam po istorijskom pravu nasleđa pripadaju".⁷³

49. U periodu od juna 1992. do marta 1995. godine izdano je sedam temeljnih direktiva za vojne operacije VRS-a. Prva od njih je MLADIĆEVA vojna formulacija strateških ciljeva od 6. juna 1992., a kulminaciju predstavlja **KARADŽIĆEVA** sedma direktiva za napad na Srebrenicu izdana 8. marta 1995. Krajem jula 1992., kada je izdana druga direktiva, MLADIĆ je već izvještavao da je VRS postigao dva od svojih najvažnijih ciljeva, uspostavu "koridora" na istoku i zapadu, omogućujući time "vjekovnu težnju" srpskog naroda da se priključi Srbiji.⁷⁴

50. Kampanja koju su vodili **KARADŽIĆ** i rukovodstvo bosanskih Srba umnogome je postigla svoj cilj u relativno kratkom periodu. U julu 1992. on i rukovodstvo bosanskih Srba već su razmatrali jesu li osvojili dovoljno teritorije da mogu razmatrati mogućnost prepuštanja jednog njenog dijela u konačnim pregovorima.⁷⁵

51. Krajem 1992. godine, raseljeni Muslimani u istočnoj Bosni bili su okupljeni u enklavama u Biraču, Žepi i Goraždu. MLADIĆ je 19. novembra 1992., u Direktivi br. 4, Drinskom korpusu naredio sljedeće: "[I]znuravati neprijatelja. Nanositi mu što veće gubitke i prisiliti ga da sa muslimanskim stanovništvom napusti prostore Birača, Žepe i Goražda".⁷⁶ To naređenje je izvršeno, i tokom zime i početkom proljeća 1993. godine, muslimansko stanovništvo je potisnuto južno, prema Srebrenici.⁷⁷ Iako je planirano da će Srebrenica u aprilu 1993. biti pregažena⁷⁸ to se nije dogodilo zahvaljujući intervenciji međunarodnih snaga. **KARADŽIĆ** je bio prisiljen narediti da se zaustave svi napadi na Srebrenicu,⁷⁹ a UNPROFOR je uspostavio zaštićene zone za raseljeno muslimansko stanovništvo u tim enklavama koje se nalazilo u bezizlaznoj situaciji.

⁷³ 65ter07760, str. 159.

⁷⁴ 65ter04205, str. 1.

⁷⁵ 65ter00091, str. 68-69.

⁷⁶ 65ter01639, str. 5 (naglasak dodat).

⁷⁷ V. 65ter02365; 65ter14333; 65ter09219; 65ter09364; 65ter04315; 65ter14316; 65ter11220; 65ter03639; 65ter14313; 65ter14350; 65ter08977; 65ter08970; 65ter14376; 65ter14381; 65ter09006; KDZ575; KDZ558; KDZ064.

⁷⁸ 65ter11220.

⁷⁹ 65ter11197.

52. Pregovori među zaraćenim stranama nastavili su se tokom cijelog sukoba pod pokroviteljstvom Međunarodne konferencije o bivšoj Jugoslaviji i, od aprila 1994., Kontaktne grupe.⁸⁰ **KARADŽIĆ** i Srbi su u tim pregovorima učestvovali kako bi učvrstili svoju vojnu prednost i *de facto* etničku podjelu, i ostvarili viziju suverene srpske države na istorijski srpskoj teritoriji.⁸¹ Rukovodstvo bosanskih Srba je stalno odbijalo prijedloge jer je smatralo da oni ne zadovoljavaju u dovoljnoj mjeri te uslove.⁸²

53. Vojska RS-a je u međuvremenu nastavila s vojnim akcijama i to na način koji je ukazivao na vezu između strateških ciljeva i vojnih operacija, uključujući operacije velikih razmjera izvršene, između ostalog, na sljedećim područjima u periodu od 1993. do 1995. godine: Goražde, Trnovo, Kladanj, Bihać, Orašje i šire područje Sarajeva.⁸³ U tim vojnim aktivnostima učestvovala su snage MUP-a Srbije i RSK-a, uključujući jedinicu "Škorpioni".⁸⁴

54. Operacije poput Operacije "Lukavac-93" od 7. jula do 15. avgusta 1993., koja je imala za cilj "oslobađanje Trnova, [Jahorine,] Bjelašnice, Igmana",⁸⁵ i Operacije "ZVIJEZDA-94" od 29. marta do 25. aprila 1994., koja je imala za cilj "pod svaku cijenu zauzeti i posjesti celokupnu desnu obalu Drine"⁸⁶ na širem području Goražda, pokazuju efektivno funkcionisanje jedinstvenog vojno-političkog rukovodstva RS-a koje je postojalo tokom cijelog sukoba.

⁸⁰ KDZ470; KDZ551; KDZ328; KDZ585.

⁸¹ V. 65ter00031, str. 8; 65ter40174, str. 1-6; 65ter06145, str. 130,157; 65ter01234.

⁸² 65ter00047, str. 39; 65ter00049, str.18; 65ter00091, str. 76.

⁸³ 65ter11702, II. dio, str. 192-201.

⁸⁴ KDZ493; KDZ514; KDZ521; KDZ106; 65ter07440; 65ter07444; 65ter08220; 65ter11361; 65ter11362; 65ter04673; 65ter04674; 65ter04676; 65ter04677; 65ter09205; 65ter09274; 65ter11364; 65ter01927; 65ter09354; 65ter11365; 65ter40093; 65ter11017.

⁸⁵ 65ter14688; 65ter14687; 65ter05929; 65ter09271; 65ter30875; 65ter30878; 65ter09171; 65ter09035; 65ter30838; 65ter30882; 65ter11282; 65ter31691; 65ter14685; 65ter14684.

⁸⁶ 65ter07619; 65ter14683; 65ter14682; 65ter14681; 65ter08025; 65ter08224; 65ter07815; 65ter07382; 65ter010720; 65ter14689; 65ter14690; 65ter07400; 65ter06925; KDZ405; KDZ465; KDZ444.

E. Organi i pojedinci koji su ostvarivali ciljeve UZP-a i KARADŽIĆEVA uloga i doprinos

55. **KARADŽIĆ** je bio politički, državni i vojni vođa bosanskih Srba od, najkasnije, oktobra 1991. do novembra 1995. godine. Imao je vrhovnu vlast nad političkim, državnim i vojnim organima bosanskih Srba, kao i ključnim osobama uključenim u ostvarivanje zajedničkog zločinačkog cilja.

56. **KARADŽIĆ** je bio predsjednik SDS-a, predsjedavajući Savjeta za nacionalnu bezbjednost, predsjednik Predsjedništva, predsjednik RS-a i vrhovni komandant oružanih snaga. **KARADŽIĆEVA** vlast zasnivala se kako na *de jure* ovlaštenjima koja su mu povjerena, tako i na njegovim *de facto* odnosima s najuticajnijim članovima organa i drugim učesnicima UZP-a o kojima se govori dolje u tekstu.

57. Među njegovim odnosima s učesnicima UZP-a koji nisu bili bosanski Srbi bili su **KARADŽIĆEVI** redovni, ponekad svakodnevni, kontakti sa Slobodanom MILOŠEVIĆEM, koji je smatran vođom srpskog naroda u bivšoj Jugoslaviji,⁸⁷ kao i njegovi kontakti s drugim srpskim vođama,⁸⁸ uključujući ŠEŠELJA⁸⁹ i Jovicu STANIŠIĆA, načelnika DB-a Srbije.⁹⁰

58. Zvanični organi putem kojih je **KARADŽIĆ** ostvarivao vlast i koristio svoja ovlaštenja, uključivali su sljedeće:

1. SDS

59. **KARADŽIĆ** je bio na čelu SDS-a kao predsjednik od osnivanja stranke u julu 1990. godine do kraja perioda na koji se odnosi Optužnica. Srpska demokratska stranka je, na čelu s **KARADŽIĆEM**, na državnim izborima u novembru 1990. postigla veliki uspjeh, osvojivši drugi po redu najveći broj mjesta u Skupštini. **KARADŽIĆ** se postarao da se stvori stranačka infrastruktura, zahvaljujući kojoj je do kraja 1990. mogao doći do najudaljenijih mjesnih zajednica u roku od dva sata.⁹¹

⁸⁷ KDZ172; 65ter30098; 65ter00973.

⁸⁸ KDZ172; KDZ495.

⁸⁹ 65ter45100; 65ter12081; 65ter45101; 65ter45105; 65ter45113.

⁹⁰ 65ter30019; 65ter30138; 65ter30509; 65ter30570.

⁹¹ 65ter00932.

60. Srpska demokratska stranka je, naročito prije sukoba i u ranim fazama sukoba, radila na ostvarivanju **KARADŽIĆEVE** vizije etnički podijeljene BiH. Pod **KARADŽIĆEVIM** rukovodstvom, SDS je pokrenuo i provodio regionalizaciju BiH,⁹² postarao se da se Srbi naoružaju,⁹³ ustanovio paralelne strukture radi uspostave kontrole u opštinama i pratio njihov rad, te je proveo početnu fazu razdvajanja i prisilnog uklanjanja nesrba.

61. **KARADŽIĆ** je, kao predsjednik, stvarao politiku i strategije SDS-a, birao osoblje koje će ih provoditi⁹⁴ i starao se da se one provode.⁹⁵ Srpska demokratska stranka imala je hijerarhijsku strukturu i njeni članovi su bili podređeni predsjedniku.⁹⁶ Funkcioneri i članovi SDS-a na najvišim položajima, uključujući članove kolektivnog Predsjedništva BiH **PLAVŠIĆEVU** i **KOLJEVIĆA**, kao i funkcioneri iz Ministarskog savjeta na visokim položajima, poput Momčila **MANDIĆA**, odgovarali su **KARADŽIĆU**.⁹⁷ **MANDIĆ** je, na primjer, o **KARADŽIĆU** govorio kao o "glavn[om] šef[u]".⁹⁸ Izuzetak je bio **KARADŽIĆEV** stari prijatelj Momčilo **KRAJIŠNIK**, predsjednik Skupštine i član petočlanog Ratnog ili Proširenog predsjedništva (dalje u tekstu: Ratno predsjedništvo) s kojim je **KARADŽIĆ** dijelio dužnosti u vezi s politikom i organizacijom i s kojim je **KARADŽIĆ** saradivao kao sa sebi ravnim.⁹⁹

⁹² 65ter05842; KDZ271; 65ter00592, par.135; 65ter10825; 65ter30194 (6. septembar 1991. upisan pogrešan datum: 20. decembar 1991.).

⁹³ 65ter01011; 65ter00055, str. 353; 65ter07416, str. 304; 65ter07416, str. 374-375.

⁹⁴ 65ter00053, str. 167; 65ter00053, str. 17.

⁹⁵ KDZ271; 65ter00592, par. 23; 65ter30543, str. 2; 65ter30048; 65ter30055; 65ter31676; 65ter31843.

⁹⁶ Svjedočenje KDZ131, *Krajišnik*: T.14499; svjedočenje KDZ286, *Krajišnik*: T.16599-16600; V. takode: Dodatak E (grafikoni i tabele).

⁹⁷ 65ter30024; 65ter31668; 65ter31669; 65ter30655; 65ter30027; 65ter30021; 65ter30087; 65ter30075; 65ter31835; 65ter31840; 65ter30156; 65ter30023; 65ter30025; 65ter30036; 65ter31839; 65ter31847; 65ter31796; 65ter30067; 65ter31832; 65ter30115; 65ter31838; 65ter31805; 65ter30020; 65ter31876; 65ter31813; 65ter30115; 65ter30113; 65ter30103; 65ter30150; 65ter30032; 65ter31801; 65ter30052; 65ter30088.

⁹⁸ 65ter30857.

⁹⁹ Svjedočenje KDZ527, *Krajišnik*: T.11422; 65ter32578; 65ter32579; 65ter31792; 65ter30017; 65ter31793; 65ter30106; 65ter30110; 65ter31849; 65ter30136; 65ter30170; 65ter30172.

62. Uz znatna statutarna ovlaštenja koja je imao kao predsjednik stranke, **KARADŽIĆ** je imao i *de facto* vlast kao vođa samozvanog nacionalnog "pokreta",¹⁰⁰ koji je za sebe tvrdio da uzdiže degradirane Srbe,¹⁰¹ postiže istaknuti ugled i status koji im historijski pripadaju,¹⁰² kao i da suzbija prijetnju samom opstanku Srba.¹⁰³

63. **KARADŽIĆEVA** vlast vidljiva je i iz razgovora Voje KUPREŠANINA, člana Glavnog odbora SDS-a i predsjednika Skupštine ARK-a, i generala JNA Milutina KUKANJCA u aprilu 1992. u kojem je KUPREŠANIN rekao sljedeće:

E, pa moramo i čekamo sad Karadžića da dođe iz Evrope i da nam kaže šta dalje raditi. Ja lično mišljenja sam, generale, da ništa ne preduzimamo prije nego on dođe i kako god on kaže mi ćemo uraditi. On je za nas sad vrhovni komandant i više mi komandanata nemamo. Savezna Republika Jugoslavija na jednoj strani i srpski narod u situaciji u kakvoj jeste na drugoj strani. Mi imamo svog komandanta to je taj čovek, njega moramo slušati, vi nas razumete, mi vas razumemo.¹⁰⁴

64. **KARADŽIĆ** je insistirao na centralizovanom i jednoobraznom pristupu.¹⁰⁵ Nadzirao je aktivnosti opštinskih i regionalnih rukovodilaca i pratio šta se događa na terenu na regionalnom¹⁰⁶ i lokalnom nivou.¹⁰⁷ **KARADŽIĆ** je aktivno provodio stranačku disciplinu.¹⁰⁸ Oni koji su zabludjeli bili su marginalizirani ili su isključeni iz stranke.¹⁰⁹ **KARADŽIĆ** je imao čvrst stav da oni koji odstupaju od stranačkog programa moraju otići sa položaja.¹¹⁰ Oni koji nisu postupali u skladu sa stranačkom politikom riskirali su da budu žigosani kao izdajnici.¹¹¹

65. Srpska demokratska stranka se pod **KARADŽIĆEVIM** rukovodstvom, u dvije godine od osnivanja, razvila iz političke stranke u državni aparat etničkih Srba koji je

¹⁰⁰ 65ter00055.

¹⁰¹ 65ter00005, str. 36.

¹⁰² 65ter05587, str. 40.

¹⁰³ 65ter00002, str. 35-36; 65ter00019, str. 16; 65ter00025, str. 7-8, 10, str. 31, str. 45.

¹⁰⁴ 65ter30722, str. 2 (naglasak dodat).

¹⁰⁵ 65ter31664.

¹⁰⁶ 65ter31667; 65ter30243.

¹⁰⁷ 65ter30190; 65ter07288, str. 37.

¹⁰⁸ 65ter30543; 65ter30392; 65ter30363; v. takođe: 65ter00028, str. 197-200; 65ter00017, str. 43-44.

¹⁰⁹ 65ter30225.

¹¹⁰ 65ter06608, str. 34; 65ter00017, str. 71.

¹¹¹ 65ter00017, str. 45.

kontrolisao preko 70 posto teritorije BiH.¹¹² Poslanik iz ARK-a je 1994. godine sljedećim riječima sažeo protekle četiri godine: "Mi smo se digli da stvorimo srpsku državu i moramo na tom putu istrajati. Sve što imamo stvorila je SDS."¹¹³

¹¹² 65ter00028, str. 37.

¹¹³ 65ter07828, str. 177; 65ter01215.

2. Savjet za nacionalnu bezbjednost (SNB)

66. Skupština je 27. marta 1992. osnovala SNB¹¹⁴ s **KARADŽIĆEM** kao predsjednikom. Premda je prvobitno bio zamišljen kao savjetodavno tijelo, SNB je zapravo odmah postao izvršni organ,¹¹⁵ nešto poput centralnog kriznog štaba bosanskih Srba, koji je imao izvršne ovlasti slične onima koje je imalo Predsjedništvo.¹¹⁶ Prema tome, **KARADŽIĆ** je, kao predsjednik SNB-a, bio na položaju vlasti u odnosu na državne organe bosanskih Srba, odnosno snage bosanskih Srba i republičke, regionalne i opštinske organe vlasti. Savjet za nacionalnu bezbjednost je, na zajedničkim sjednicama s Vladom bosanskih Srba,¹¹⁷ donosio odluke o strateškim i vojnim pitanjima, poput naređenja za aktiviranje kriznih štabova u određenim uslovima;¹¹⁸ imenovanja vršioca dužnosti komandanta TO-a;¹¹⁹ odbrane položaja koje su Srbi zauzeli¹²⁰ i naređivanja pune mobilizacije.¹²¹ Osim toga, SNB je donosio važne političke odluke poput odluka o imenovanju ministara¹²² i usvajanju zakona.¹²³

67. Savjet za nacionalnu bezbjednost davao je direktna uputstva ministarstvima¹²⁴ i drugim organima na republičkom nivou¹²⁵ i ostvarivao kontrolu nad regionalnim¹²⁶ i lokalnim organima vlastima, između ostalog tako što je donio odluku o imenovanju ratnih predsjedništava,¹²⁷ što je sastavljao uputstava za krizne štabove¹²⁸ i što je zadužio jednog

¹¹⁴ 65ter07532; v. takođe: Dodatak E (grafikon).

¹¹⁵ 65ter00021, str. 10-11,14-15.

¹¹⁶ KDZ271; 65ter00592, par. 258.

¹¹⁷ 65ter07510; 65ter00148; 65ter00149; 65ter00150; 65ter00151; 65ter00152; 65ter00154; 65ter00156; 65ter00157; 65ter00158.

¹¹⁸ 65ter005878; 65ter00150.

¹¹⁹ 65ter07510.

¹²⁰ 65ter00150.

¹²¹ 65ter00152.

¹²² 65ter00150; 65ter00151.

¹²³ 65ter00149.

¹²⁴ 65ter00148; 65ter00150; 65ter00153.

¹²⁵ 65ter00149; 65ter00150.

¹²⁶ 65ter00148; 65ter00152.

¹²⁷ 65ter00150.

¹²⁸ 65ter00152.

od **KARADŽIĆEVIH** saradnika za uspostavu vlasti u Sarajevu.¹²⁹ Osim toga, SNB je preduzeo mjere kojima je osigurao da ga Ministarstvo odbrane i Ministarstvo unutrašnjih poslova¹³⁰ i drugo vladino osoblje,¹³¹ kao i krizni štabovi¹³² adekvatno obavještavaju o situaciji na terenu.

68. **KARADŽIĆ** je u SNB-u imao centralnu ulogu. Kao predsjednik SNB-a,¹³³ zadužen je za koordinaciju komandovanja snagama teritorijalne odbrane i političkih akcija;¹³⁴ formiranje gradskog štaba TO-a;¹³⁵ obraćanje Evropi u vezi sa situacijom u Bosni;¹³⁶ i obavještavanje Skupštine o političkoj i ratnoj situaciji.¹³⁷

69. Po osnivanju Predsjedništva i izboru **KARADŽIĆA** za predsjednika Predsjedništva 12. maja 1992. godine, Predsjedništvo je u stvari zamijenilo SNB. Posljednji zabilježeni sastanak SNB-a održan je 15. maja 1992.¹³⁸

3. Predsjedništvo

70. Položaj predsjednika Republike bio je položaj s najvećim ovlaštenjima u državi bosanskih Srba. Što je najvažnije, predsjednik je bio vrhovni komandant vojske.¹³⁹ Komandant Glavnog štaba je, dakle, komandovao vojskom samo u okviru ovlaštenja koja je dobio od predsjednika.¹⁴⁰ Predsjednik je imao i druga važna ovlaštenja nad oružanim snagama.¹⁴¹

71. Predsjednikova ovlaštenja su, nadalje, uključivala: predstavljanje Republike, imenovanje predsjednika Vlade, proglašavanje zakona ukazom i vršenje drugih dužnosti u

¹²⁹ 65ter00152.

¹³⁰ 65ter00150.

¹³¹ 65ter00155.

¹³² 65ter00153.

¹³³ KDZ271; 65ter00592, par. 236; 65ter05878.

¹³⁴ 65ter00150.

¹³⁵ 65ter00151.

¹³⁶ 65ter00148.

¹³⁷ 65ter00156.

¹³⁸ KDZ271; 65ter00592, par. 175.

¹³⁹ 65ter01013, član 39; 65ter01051; 65ter05965; 65ter01050, članovi 1-3; 65ter09429, članovi 1&2.

¹⁴⁰ 65ter01076, član 175.

¹⁴¹ 65ter01013; 65ter01002; 65ter01076; 65ter09426.

skladu s Ustavom.¹⁴² Predsjednik je mogao potvrditi postojanje vanrednih uslova i uvesti mjere za njihovo uklanjanje.¹⁴³ U vrijeme rata ili neposredne ratne opasnosti, predsjednik je mogao donositi uredbe sa zakonskom snagom i o pitanjima iz nadležnosti Skupštine.¹⁴⁴

72. U najvećem dijelu 1992. godine, RS zapravo nije imala jednog predsjednika. Umjesto toga, funkciju predsjednika je do 17. decembra 1992. vršilo nekoliko privremenih kolektivnih organa. U periodu koji je prethodio početku preuzimanja vlasti i sukobu, Skupština je imenovala PLAVŠIĆEVU i KOLJEVIĆA za "vršioce dužnosti predsjednika" na osnovu njihovih funkcija u kolektivnom predsjedništvu SRBiH. U periodu od 27. marta do 12. maja 1992. godine, SNB je, zajedno s vršiocima dužnosti predsjednika, vršio funkciju predsjednika. Dana 12. maja 1992. godine, na prvoj sjednici Skupštine održanoj nakon potpunog izbijanja neprijateljstava, **KARADŽIĆ** je, osim što je postao član tročlanog kolektivnog Predsjedništva (koje je osnovano na toj sjednici), izabran za predsjednika tog Predsjedništva. **KARADŽIĆ**, **KOLJEVIĆ** i **PLAVŠIĆEVA** činili su tročlano Predsjedništvo do 2. juna 1992., kada su, priključenjem Momčila **KRAJIŠNIKA** i Branka **ĐERIĆA** (predsjednik Vlade) postali Ratno predsjedništvo.¹⁴⁵ Širenje Predsjedništva na pet članova nije imalo većeg uticaja na stvarnu strukturu moći, budući da su **KARADŽIĆ** i **KRAJIŠNIK** zadržali vrhovni položaj u donošenju odluka i kontrolisanju organa vlasti u RS, koji su imali i u ranijem periodu.¹⁴⁶

73. Od 37 sjednica održanih u periodu od 12. maja 1992. do 30. novembra 1992. godine, **KARADŽIĆ** nije bio predsjedavajući na samo četiri sjednice.¹⁴⁷ Predsjedništvo, kasnije Ratno predsjedništvo, bilo je vrhovna vlast u odnosu na državne organe, uključujući **VRS**¹⁴⁸ i **MUP**,¹⁴⁹ i kontrolisalo je opštinske organe vlasti.¹⁵⁰ **KARADŽIĆ** je

¹⁴² 65ter05815, član 80.

¹⁴³ 65ter05815, član 81.

¹⁴⁴ 65ter05815, član 81.

¹⁴⁵ KDZ271; 65ter00592, par.184; v. takođe: Dodatak E.

¹⁴⁶ KDZ525; KDZ527.

¹⁴⁷ Karadžić nije bio na te četiri sjednice. V. 65ter00592, Dodatak 25 (str. 186).

¹⁴⁸ KDZ106; KDZ313.

¹⁴⁹ Svjedočenje KDZ527, *Krajišnik*: T.11427-11434; KDZ271; 65ter00592, par. 267-279; 65ter30349; 65ter00147; 65ter00150; 65ter07215; 65ter00120; 65ter00122; 65ter00125; 65ter00132; 65ter00145; 65ter05852; 65ter05284.

¹⁵⁰ 65ter00149; 65ter00783; 65ter00152; 65ter00150; 65ter11205; 65ter05917; 65ter01569; 65ter01611; 65ter00125; 65ter11221.

bio član Predsjedništva, kojemu je vojska izričito stavljena u nadležnost.¹⁵¹ Kao predsjednik Predsjedništva i kasnije predsjednik, **KARADŽIĆ** je dobivao dnevne izvještaje s terena, uključujući izvještaje MUP-a i VRS-a.¹⁵²

74. Komandant Glavnog štaba MLADIĆ koristio je svoja ovlaštenja u skladu s principima Predsjedništva i pod njegovom kontrolom.¹⁵³ Pripadnik Glavnog štaba GVERO izjavio je sljedeće u avgustu 1992. godine:

U najkraćem, osnovna karakteristika je sledeća: postoji vrhovna komanda vojske to je predsjednik Republike, vrhovni komandant. U našim uslovima to je Predsjedništvo. Svi elementi odbrane i vojske podređeni su toj instituciji. Mi se u vojsci držimo toga i uporno nastojimo da to što potpunije i više negujemo. Nijedan značajniji akt nije donijet bez toga. [...] U tom kontekstu ova linija komandovanja oružanim snagama ide težišno linijom: vrhovni komandant odnosno predsjednik republike, i Generalštab u saveznoj vojsci odnosno kod nas Glavni štab.¹⁵⁴

75. Kao što je rečeno gore u tekstu, za vrijeme rata ili neposredne ratne opasnosti predsjednik je mogao donositi uredbe sa zakonskom snagom o pitanjima iz nadležnosti Skupštine, pri čemu ih je bio dužan podnijeti Skupštini na potvrdu čim je to bilo moguće.¹⁵⁵ **KARADŽIĆ** i njegovo Predsjedništvo u velikoj mjeri su se koristili tim ovlaštenjem i donosili uredbe sa zakonskom snagom u vezi s brojnim pitanjima,¹⁵⁶ uključujući ključne zakone¹⁵⁷ i važna imenovanja.¹⁵⁸ Kada su te uredbe sa zakonskom snagom kasnije podnesene Skupštini na potvrdu, praktički su sve potvrđene bez stvarne rasprave.¹⁵⁹

76. Dana 17. decembra 1992., **KARADŽIĆ** je preuzeo funkcije Ratnog predsjedništva kao predsjednik RS,¹⁶⁰ s KOLJEVIĆEM i PLAVŠIĆEVOM kao potpredsjednicima.

¹⁵¹ 65ter00125; 65ter45063.

¹⁵² Svjedočenje KDZ526, *Krajišnik*: T.26536-8.

¹⁵³ KDZ271; 65ter00592, par. 242-50; KDZ106; KDZ313.

¹⁵⁴ 65ter05587, str. 63-64.

¹⁵⁵ 65ter05815, član 81.

¹⁵⁶ 65ter05843; 65ter05896; 65ter05284.

¹⁵⁷ 65ter09426; 65ter01076; 65ter11223.

¹⁵⁸ 65ter00150; 65ter00025, str. 2; 65ter00151.

¹⁵⁹ 65ter00025, str. 52; 65ter00028, str. 96; 65ter04214, str. 107-121.

¹⁶⁰ KDZ271; 65ter00592, par. 265-266, u kojem se poziva na 65ter06015; 65ter05841; 65ter11224.

Položaj i ovlaštenja predsjednika uglavnom se nisu mijenjali od kraja 1992. godine, premda je bilo nekoliko promjena kojima su ovlaštenja predsjednika dodatno povećana.¹⁶¹

4. Skupština

77. Skupština bosanskih Srba bila je prvi službeni organ RS. Odluku o osnivanju Skupštine donio je Savjet SDS-a 15. oktobra 1991.,¹⁶² a potvrdio ju je Klub poslanika SDS-a tri dana kasnije.¹⁶³

78. **KARADŽIĆ** i rukovodstvo su, još i prije nego što je održana osnivačka sjednica, isplanirali da će Skupština odigrati ulogu u zauzimanju područja na koja su Srbi polagali pravo. Kao što je rečeno na sastanku Kluba poslanika 18. oktobra 1991., "SDS je natjerana da povuče radikalne poteze. Jedan od zaključaka Srpske skupštine je proglašenje srpske teritorije u BiH."¹⁶⁴ Kao što je **KARADŽIĆ** rekao MILOŠEVIĆU na dan održavanja osnivačke sjednice Skupštine, 24. oktobra 1991., "Srbi idu dalje", osnovaće paralelne organe vlasti i uspostaviti "punu vlast nad srpskim teritorijama u BiH".¹⁶⁵

79. Skupština bosanskih Srba bila je tek neznatno izmijenjena verzija kluba koji su činili poslanici SDS-a, odnosno Kluba poslanika.¹⁶⁶ Štaviše, osnivačka sjednica Skupštine bosanskih Srba otvorena je kao sastanak Kluba poslanika SDS-a, nakon čega je jednoglasno usvojena odluka o osnivanju zasebne Skupštine.¹⁶⁷

80. Premda **KARADŽIĆ** formalno nije bio poslanik u Skupštini, prisustvovao je praktički svim njenim sjednicama i često na njima govorio, objašnjavao politiku i davao uputstva i smjernice. Moć koju je on imao kao vođa SDS-a mogla se vidjeti u Skupštini. Kao što je jedan poslanik jednom prilikom primijetio (u kontekstu planirane regionalne skupštine): "Ja znam da je Karadžić zaista kao predsjednik Srpske demokratske stranke

¹⁶¹ 65ter11278; 65ter06299.

¹⁶² 65ter06611.

¹⁶³ 65ter06079.

¹⁶⁴ 65ter06079, str. 2-3.

¹⁶⁵ 65ter30379, str. 7.

¹⁶⁶ 65ter00109, str. 50-52.

¹⁶⁷ 65ter00001, str. 3.

broj jedan čovjek srpskog naroda. I dovoljno je njegovih pet rečenica da promijeni čitav tok sjednice."¹⁶⁸

81. Skupština, koja je u biti bila stranački organ, "vrši[la] [je] svoju zakonodavnu funkciju u skladu sa politikom koju je zacrtala Srpska demokratska stranka,"¹⁶⁹ "čiji su nosioci naravno bili Krajišnik i Karadžić."¹⁷⁰ To se može vidjeti po brojnim zaključcima, odlukama i zakonima koji su usvojeni jednoglasno i bez rasprave. Na prvoj sjednici, na primjer, nije se detaljnije razgovaralo ni o jednom pitanju.¹⁷¹ Kao što je primijetio jedan poslanik 1994. godine:

[...] moja memorija još u ove dve godine nije registrovala slučaj da se ova skupština cenjenih narodnih poslanika usprotivila nečemu što je naše političko i državno rukovodstvo čvrsto zacrtalo da mora da se poštuje.¹⁷²

82. Sjednicama Skupštine obično je prethodio sastanak Kluba poslanika, na kojem su u vezi sa stavkama dnevnog reda Skupštine¹⁷³ vršile pripreme, vodile rasprave i utvrđivala zajednička stajališta.¹⁷⁴ **KARADŽIĆ** je učestvovao na većini sastanaka Kluba poslanika.¹⁷⁵

83. Skupština je bila važan centralizovani forum za obznanjivanje politike i uputstava i njihovo širenje do organa na terenu. Na sjednicama Skupštine (ili sastancima Kluba poslanika), **KARADŽIĆ** je poslanicima davao uputstva u pogledu razdvajanja po etničkoj osnovi, na primjer, da niko ne može živjeti s Muslimanima,¹⁷⁶ da će dobiti uputstva o preuzimanju vlasti nad opštinama,¹⁷⁷ da je krajnji cilj bosanskih Srba sjedinjenje sa Srbijom,¹⁷⁸ da određena područja moraju biti čista¹⁷⁹ i da Muslimanima neće biti dozvoljen povratak na srpska područja.¹⁸⁰

¹⁶⁸ 65ter00017, str. 65.

¹⁶⁹ Svjedočenje KDZ527, *Krajišnik*: T.11433.

¹⁷⁰ Svjedočenje KDZ527, *Krajišnik*: T.11433.

¹⁷¹ 65ter00003.

¹⁷² 65ter11276, str. 25.

¹⁷³ 65ter11279, članovi 26, 89.

¹⁷⁴ 65ter00017, str. 72; 65ter00028, str. 54; 65ter00025, str. 58; V. takođe: 65ter00003.

¹⁷⁵ KDZ271; 65ter00592, str. 184.

¹⁷⁶ 65ter06608, str. 36.

¹⁷⁷ 65ter00021, str. 22.

¹⁷⁸ 65ter00020, str. 41-42.

84. Od poslanika se očekivalo da dobivene informacije i uputstva prenesu onima u opštinama¹⁸¹ i oni su to i činili.¹⁸² Skupština, koju su činili poslanici iz 50 različitih opština,¹⁸³ imala je mrežu važnu za razmjenu informacija između republičkog i opštinskog nivoa, za objašnjavanje politike i distribuciju uputstava. Prema **KARADŽIĆEVOM** objašnjenju, od svakog poslanika se traži "da se objašnjavaju strateški ciljevi i da se objašnjava naša taktika [...] Ali u isto vrijeme mora da bude odgovoran prema ovoj skupštini koja je ovdje".¹⁸⁴ **KARADŽIĆ** je smatrao da su poslanici, zbog te svoje funkcije, "vrhovna vlast" u svojim opštinama.¹⁸⁵

85. Poslanici su se takođe starali da informacije iz njihovih opština dođu do republičkog rukovodstva. Na sjednicama Skupštine i sastancima Kluba poslanika, poslanici su opširno govorili o problemima u svojim opštinama, o kojima su bili dobro obaviješteni.¹⁸⁶ Na 16. sjednici održanoj 12. maja 1992., na primjer, poslanici su razmjenjivali informacije, između ostalog, o: (a) nužnom "definitivnom čišćenju" područja;¹⁸⁷ (b) potrebi da **KARADŽIĆ** i **KRAJIŠNIK** promovišu "osvajanja koja su nam u ovom momentu neophodna";¹⁸⁸ i (c) činjenici da su Muslimane "evakuisali" s desne obale Une i da im, s obzirom na strateške ciljeve, neće biti dozvoljen povratak.¹⁸⁹ Na 17. sjednici održanoj u julu, izneseno je, između ostalog, sljedeće: (a) da postoji veliki problem s hiljadama "zarobljenih [pripadnika] drugih naroda";¹⁹⁰ (b) da su Muslimani narod određen "da im mi budemo dželati";¹⁹¹ i (c) da je **KARADŽIĆEVO** ohrabrenje u

¹⁷⁹ 65ter00091, str. 68.

¹⁸⁰ 65ter00025, str. 24; 65ter00061, str. 126-127, 132; 65ter00091, str. 29.

¹⁸¹ 65ter00015, str. 58.

¹⁸² 65ter05722, str. 122-126; 65ter07196, str. 3.

¹⁸³ KDZ271; 65ter00592, dodaci 4 i 5.

¹⁸⁴ 65ter00015, str. 58.

¹⁸⁵ 65ter01000, str. 10.

¹⁸⁶ Svjedočenje KDZ512, *Krajišnik*: T.9112, 9395-9396.

¹⁸⁷ 65ter00025, str. 17.

¹⁸⁸ 65ter00025, str. 17.

¹⁸⁹ 65ter00025, str. 24.

¹⁹⁰ 65ter00028, str. 32.

¹⁹¹ 65ter00028, str. 41 (naglasak dodat).

Sarajevu dovelo do toga da su Srbi protjerali Muslimane "sa teritorija gdje su oni praktično u većini".¹⁹²

86. Skupština je 12. maja 1992. saslušala informacije o Brčkom, Ilijašu, Derventi, Prnjavoru, Bosanskoj Krupi, Banjoj Luci, Krajini, Hercegovini i drugim mjestima.¹⁹³ Isto tako, u periodu od 24. do 26. jula 1992. podneseni su izvještaji o Banjoj Luci, Krajini, Goraždu, Ozrenu, Sarajevu, Semberiji, Biraču i Mostaru.¹⁹⁴

87. Obaveza opštinskih skupština da slijede Skupštinu na republičkom nivou predstavljala je dodatno osiguranje da će **KARADŽIĆEVA** politika biti provedena.¹⁹⁵ "Ova Skupština je vrhovni organ, i ako ona ili bilo koja skupština napravi pogrešan korak, ova Skupština ima pravo da poništi te odluke [...]"¹⁹⁶ Poslanicima je to bilo jasno. Prema Kuprešaninovima riječima, "ov[a] Skupštin[a] [...] je za nas vrhovna vlast jer može da poništi sve naše odluke".¹⁹⁷ Skupština se, sa svoje strane, pokoravala **KARADŽIĆU** kao vođi, što se može vidjeti iz načina na koji je Skupština reagovala na odluke SNB-a i Predsjedništva.¹⁹⁸

5. Ministarski savjet

88. Krajem decembra 1991. godine, Skupština je osnovala Ministarski savjet. Savjet, koje je djelovao kao vlada u sjeni, sastojao se od srpskih funkcionera na visokim položajima u raznim ministarstvima zajedničke vlade BiH i ustvari je bio podređen **KARADŽIĆU** i **KRAJIŠNIKU**. Na prvom sastanku Ministarskog savjeta 11. januara 1992., poslije rasprave u kojoj su učestvovali i **KARADŽIĆ** i **KRAJIŠNIK**, Savjet je utvrdio da njegovi prioritetni zadaci uključuju "utvrđivanje etničkog prostora" i "formiranje organa vlasti na tom prostoru".¹⁹⁹

89. Gotovo odmah poslije distribucije Varijante A/B, **KARADŽIĆ** je zadužio jednog od ministara u Savjetu, Jovana ČIZMOVIĆA, da ode na teren i da se postara za

¹⁹² 65ter00028, str. 66.

¹⁹³ 65ter00025, str. 16-17, 19, 20, 24, 28-30, 48.

¹⁹⁴ 65ter00028, str. 30-31, 46-47, 60, 66-67, 71-74, 83-84.

¹⁹⁵ Svjedočenje KDZ131, *Krajišnik*: T.14812. V. takođe: 65ter00007, str. 29.

¹⁹⁶ 65ter00017, str. 45.

¹⁹⁷ 65ter00017, str. 61.

¹⁹⁸ 65er00025, str. 58; 65ter00028, str. 86-96.

provođenje tog uputstva.²⁰⁰ ČIZMOVIĆ je obišao razne opštine i podnio **KARADŽIĆU** izvještaj.²⁰¹ Na 6. sjednici Skupštine 26. januara 1992., ČIZMOVIĆ je zatražio da se pristupi "hitnoj operacionalizaciji [...] te ostvare zadaci iz uputstva od 19.12.1991. godine".²⁰² **KARADŽIĆ** je 14. februara 1992. pokrenuo drugu fazu Varijante A/B i ČIZMOVIĆ je opet zadužen da obiđe opštine i "ustanovi [...] kako funkcionišu elementi vlasti".²⁰³

90. U međuvremenu su dva ključna **KARADŽIĆEVA** funkcionera u policiji, Momčilo MANDIĆ i Mićo STANIŠIĆ, započela s provođenjem odluke Savjeta da se srpska vlast "mora i osjetiti" na svim srpskim područjima u BiH.²⁰⁴ Poslije sastanka kadrova MUP-a u Banjoj Luci, **MANDIĆ** je smjesta preduzeo praktične korake da osnuje MUP RS.²⁰⁵ **KARADŽIĆ** je 18. marta 1992. u Skupštini izrazio zadovoljstvo pripremama za preuzimanje vlasti²⁰⁶ a 24. marta je mogao uvjeravati poslanike da je, s obzirom na predstojeća preuzimanja vlasti, broj policajaca "sasvim [...] dovolj[an]".²⁰⁷

91. Kako se transformacija stranke u državu bližila kraju, Skupština je razriješila Ministarski savjet dužnosti²⁰⁸ i izabrala Branka ĐERIĆA za kandidata za dužnost predsjednika Vlade.²⁰⁹ ĐERIĆ, koji je prethodno bio zadužen da sastavi nacrt radnog plana za Ministarski savjet,²¹⁰ umirivao je poslanike sljedećim riječima: "Uostalom, mi i ne kasnimo na preuzimanju vlasti jer smo puno toga i uradili. Ali, molim vas nemojte ništa činiti na svoju ruku. Dobićete instrukcije i radićete onako kako tamo stoji."²¹¹

¹⁹⁹ 65ter00217, str. 2; V. Dodatak E (tabela).

²⁰⁰ 65ter30491.

²⁰¹ 65ter030564.

²⁰² 65ter00013, str. 14.

²⁰³ 65ter00015, 0100-5096.

²⁰⁴ 65ter05413.

²⁰⁵ 65ter10724.

²⁰⁶ 65ter00020, str. 44.

²⁰⁷ 65ter00021, str. 22.

²⁰⁸ 65ter00022, str. 3-4.

²⁰⁹ 65ter00021, str. 24-26.

²¹⁰ 65ter00217, str. 3.

²¹¹ 65ter00022, str. 9.

6. Vlada

92. Vlada, kao i Ministarski savjet prije nje, bila je podređena **KARADŽIĆU** i **KRAJIŠNIKU** i bila još jedan od mehanizama za provođenje njihove politike etničke podjele. Kao što je predsjednik Vlade ĐERIĆ primijetio, "Karadžić je smatrao da je on vlada"²¹² Sličnu opservaciju iznio je i sam **KARADŽIĆ** 1993. godine u Skupštini: "Vlada je moja. Ja sam odgovoran za njeno funkcionisanje. Ja imenujem i predlažem mandatora Vlade. Sa [predsjednikom Vlade, odnosno premijerom] Vladom Lukićem imam odlične odnose, vrlo često smo zajedno, on je često u mom kabinetu".²¹³

93. Premda je, prema Ustavu, imenovani kandidat za predsjednika Vlade trebao Skupštini predložiti ministre radi potvrde,²¹⁴ **KARADŽIĆ** je rekao ĐERIĆU koga da imenuje i ĐERIĆEVA uloga svedena je na formalno predlaganje ministara.²¹⁵ Mićo STANIŠIĆ i Momčilo MANDIĆ, dva najmoćnija ministra Vlade i ujedno dva ministra koji su bili najviše angažovani u zatvaranju muslimanskih i hrvatskih civila, podnosili su izvještaje **KARADŽIĆU** i **KRAJIŠNIKU** i od njih dobijali naređenja.²¹⁶ Štaviše, ĐERIĆ se u tom periodu znao žaliti na činjenicu da **KARADŽIĆ** i **KRAJIŠNIK** imaju vlast nad njima, a on nema.²¹⁷

94. U aprilu 1992. godine, **KARADŽIĆ** je predsjedavao zajedničkim sjednicama SNB-a i Vlade na kojima se raspravljalo o suštinskim pitanjima i na kojima su se donosile odluke. **KARADŽIĆ** i SNB odlučili su 24. aprila 1992. da će za zatvorenike biti zaduženi Ministarstvo unutrašnjih poslova na čelu sa STANIŠIĆEM i Ministarstvo pravde na čelu s MANDIĆEM.²¹⁸ Vlada je 8. maja 1992. osnovala Centralnu komisiju za razmjenu s mrežom regionalnih i opštinskih tijela za razmjenu.²¹⁹ Komisija za razmjenu, koja je

²¹² Svjedočenje KDZ525, *Krajišnik*: T.27080.

²¹³ 65ter00055, str. 255. V. takođe: 65ter00070, str. 84-85.

²¹⁴ 65ter05815, član 93.

²¹⁵ Svjedočenje KDZ525, *Krajišnik*: T.27062-64; V. Dodatak E (tabela).

²¹⁶ Svjedočenje KDZ512, *Krajišnik*: T.8885; 65ter30840.

²¹⁷ Svjedočenje KDZ525, *Krajišnik*, T.27066-28068; 27100-27106; 65ter00035, str. 12.

²¹⁸ 65ter00151, str. 2; 65ter30852; 65ter30860.

²¹⁹ 65ter11225; svjedočenje KDZ512, *Krajišnik*: T.8746, 8754, 8770; 65ter00172, str. 1-2; 65ter00181, str. 5; 65ter11024.

djelovala u nadležnosti Ministarstva pravde,²²⁰ formirana je radi nesrpskih civila²²¹ i djelovala je kao sredstvo za njihovo uklanjanje s područja na koja su Srbi polagali pravo.

95. Komisija za razmjenu počela je djelovati već nekoliko dana po osnivanju. Početkom maja, srpske vlasti su naredile da se radi razmjene zatoči približno 600 muslimanskih civila iz Bratunca.²²² Ti civili su prvo držani u neljudskim uslovima,²²³ a preživjeli su potom odvezeni iz RS, preko Pala, glavnog grada RS, u okviru akcije u koju su bili uključeni Komisija za razmjenu, razne vođe kriznih štabova i vodeći članovi Vlade.²²⁴

96. Na bosanskoj televiziji su 17. maja 1992. prikazane bratunačke žrtve s vidljivim teškim povredama, koje su opisivale kroz što su sve prošle.²²⁵ Vlada je u narednim sedmicama raspravljala "pitanje razmjene zarobljenika", kako je to nazvala,²²⁶ rečeno je da je to "odgovorno i složeno" pitanje i prihvaćeno je da taj problem ima međunarodnu dimenziju i da bi mogao imati "niz negativnih posledica u odnosu na Republiku u cjelini".²²⁷

97. **KARADŽIĆ** i **KRAJIŠNIK** redovno su informisani o radu Komisije za razmjenu. Osim što je Predsjedništvo tražilo informacije o radu Komisije,²²⁸ **MANDIĆ** je s njima razgovarao o praktičnom aspektu razmjena. **MANDIĆ** se 1. jula 1992. obratio **KARADŽIĆU** u vezi s razmjenom 300 Muslimana i obavijestio **KARADŽIĆA** da su svi Hrvati iz zatvora u Kuli već razmijenjeni.²²⁹ U razgovoru o zatočenicima 26. juna 1992., **MANDIĆ** je obavijestio **KRAJIŠNIKA** da je jedan Srbin koji je ostao u bosanskim organima rekao da Komisija za razmjenu učestvuje u "etničkom čišćenju".²³⁰ **KRAJIŠNIK** je na to reagovao tako da je tu osobu proglasio "izdajicom".²³¹

²²⁰ 65ter09437, par.19.

²²¹ 65ter11024, str. 1; svjedočenje KDZ512, *Krajišnik*: T.8750, 8736-8737.

²²² Svjedočenje KDZ297, *Krajišnik*: T.1083; svjedočenje KDZ179, *Krajišnik*: T.2365-2447, 2454-2487.

²²³ 65ter40115; 65ter00617, par. 67-91; svjedočenje KDZ179, *Krajišnik*: T2365-2447; 2454-2487.

²²⁴ Svjedočenje KDZ297, *Krajišnik*: T.1101-1105; 65ter01533; 65ter00617, par. 98; 65ter01527; 65ter01529; svjedočenje KDZ525, *Krajišnik*: T.27137; svjedočenje KDZ254, *Krajišnik*: T.15393-15396.

²²⁵ 65ter40115.

²²⁶ 65ter00172; 65ter00176.

²²⁷ 65ter00176; 65ter30829.

²²⁸ 65ter00172; 65ter00173; 65ter00176.

²²⁹ 65ter30849, str. 3.

²³⁰ 65ter04247; 65ter30847, str. 3; KDZ512, *Krajišnik*: T.8870-8871.

7. Krizni štabovi/ ratna predsjedništva/ ratna povjereništva

98. Krizni štabovi su bili osnovni politički i državni organi na regionalnom i opštinskom nivou kojima se rukovodstvo bosanskih Srba poslužilo da preuzme vlast u opštinama na koje je polagalo pravo i da provede prisilno uklanjanje Muslimana i Hrvata s tog područja. **KARADŽIĆ** se postarao da se u svim opštinama na koje su bosanski Srbi polagali pravo osnuju krizni štabovi, da oni počnu s djelovanjem i da se potčine republičkim organima do početka sukoba. Početkom juna 1992., **KARADŽIĆ** je dodatno formalizovao i centralizovao upravljanje srpskim opštinama pretvorivši krizne štabove u ratna predsjedništva i ratna povjereništva.

99. Kao što je već rečeno, **KARADŽIĆ** je putem Varijante A/B pokrenuo i nadzirao osnivanje kriznih štabova. Kao što je istakao na sastanku funkcionera SDS-a i Vlade bosanskih Srba na republičkom, regionalnom i opštinskom nivou 14. februara 1992. prilikom pokretanja druge faze, "zato smo vas i sazvali danas da se pojača, da se uvede 'drugi stepen' i da se pojača funkcionisanje vlasti pod svaku cijenu i u svakom, na svakom milimetru naše teritorije".²³²

100. Prilikom uvođenja druge faze, **KARADŽIĆ** je govorio o koracima koji su preduzeti otkad su Muslimani i Hrvati iznijeli prijedlog o nezavisnosti na zajedničkoj Skupštini 15. oktobra 1991. Rekao je da bosanski Srbi idu tamo gdje "mi hoćemo" i da su sada u situaciji da Muslimanima i Hrvatima mogu postaviti ultimatum sljedećim riječima: "S nama zajedno živjeti nećete, možete samo pored nas".²³³

101. Krajem marta 1992. godine bosanski Srbi su bili spremni preuzeti kontrolu nad područjem na koje su polagali pravo. **KARADŽIĆ** je 24. marta 1992. obznanio sljedeće: "veoma uskoro, formira se to što hoćemo [...]" i srpske opštine će "staviti pod svoju kontrolu kompletnu teritoriju odnosno opštine".²³⁴

102. Manje od sedmicu dana poslije te objave, u večernjim satima 31. marta 1992., Srpska dobrovoljačka garda (odnosno Arkanovci) i lokalne snage teritorijalne odbrane

²³¹ 65ter30847, str. 3.

²³² 65ter01000, str. 24.

²³³ 65ter01000, str. 26.

²³⁴ 65ter00021, str. 22.

napali su Bijeljину, ubili najmanje 48 muslimanskih civila²³⁵ i preuzeli vlast nad tim gradom. Nakon što su te srpske snage iz Srbije i Bosne preuzele kontrolu, ustanovljen je Krizni štab opštine Bijeljina kao organ vlasti na tom području.²³⁶

103. Do 26. aprila 1992., Vlada je priznala krizne štabove kao službena tijela države bosanskih Srba koja u vrijeme rata "preuzima[ju] sve prerogative i funkcije skupština opština, kada one nisu u mogućnosti da se sastanu".²³⁷

104. U sedmicama i mjesecima poslije preuzimanja vlasti u Bijeljini, preuzeta je vlast u mnogim drugim opštinama. Po preuzimanju vlasti, krizni štabovi su koordinirali i kontrolisali događaje na terenu.²³⁸ Na 46. sjednici Skupštine u novembru 1994. godine, **KARADŽIĆ** je govorio o kontroli koju vrše krizni štabovi u opštinama i rekao sljedeće:

Molim vas, pa sjetite se kako smo radili prije rata. Nama je sve bilo jasno kao dan u opštinama u kojima smo većina i u opštinama u kojima smo manjina. Sjećate li se uputstva A i uputstva B. Imali smo krizne štabove koji su jasno znači da su oni tamo vlast... Mogli su i griješiti, ali su oni bili vlast. I nije narod bio bez vlasti jer je tamo bio krizni štab.²³⁹

105. Odmah poslije uspostavljanja kontrole u opštinama, krizni štabovi bi, radi ostvarivanja zajedničkog zločinačkog cilja, započeli s provođenjem mjera progona protiv muslimanskog i hrvatskog stanovništva, uključujući sljedeće:

- nadzirali su masovno uklanjanje nesrba iz opština, koje su vršili teritorijalna odbrana, policija i jedinice vojske bosanskih Srba.²⁴⁰ Krizni štabovi su od vojske zahtijevali da "prikupi, odnosno zarobi što više muslimanskog stanovništva"²⁴¹ i upravljali su iseljavanjem civila;²⁴²

²³⁵ Prilog A, incident 1.1.

²³⁶ 65ter01023; 65ter40144; 65ter01019.

²³⁷ 65ter00783.

²³⁸ Svjedočenje KDZ453, *Krajišnik*, T.9733-9734; 65ter11226, par. 35-36, 45; 65ter07515, str. 10, 13.

²³⁹ 65ter00079, str. 347-348; V. takođe: 65ter00085, str. 316.

²⁴⁰ 65ter11226, par. 62-63; svjedočenje KDZ410, *Krajišnik*, T.14315-14316; 65ter01576; 65ter01579; 65ter01582; 65ter11127; 65ter11228; 65ter11229; 65ter11230; 65ter11231; 65ter11232; 65ter11233; 65ter11234; 65ter11235.

²⁴¹ 65ter09819.

²⁴² 65ter00351; 65ter00714; 65ter04220.

- organizovali su konvoje da olakšaju protjerivanje, obezbjeđujući autobuse i policijsku pratnju;²⁴³
- osnivali su i kontrolisali zatočeničke objekte, pružali im podršku i tim objektima imali pristup;²⁴⁴
- naređivali su hapšenja pojedinih osoba i kategorija nesrba, uključujući civile,²⁴⁵ poput "svi[h] pripadni[ka] hrvatskog naroda"²⁴⁶ ili "svih Muslimana vojno-sposobnih za koje se pretpostavi da bi mogli nanijeti bilo kakvo zlo Srbima";²⁴⁷
- odobrali su prebacivanje zatvorenika u zatočeničke centre i iz zatočeničkih centara;²⁴⁸ u Sanskom Mostu, na primjer, među osobama koje su trebale biti prebačene u Manjaču bili su "ljudi koji su nepoželjni na teritoriji opštine Sanski Most";²⁴⁹
- naređivali su ili zabranjivali puštanje na slobodu pojedinih osoba ili kategorija zatvorenika iz logora i zatvora;²⁵⁰ Krizni štab Prijedor je, na primjer, zabranio da se pojedine osobe puste na slobodu iz Trnopolja, Keraterma i Omarske,²⁵¹ ali naredio je da se puste na slobodu "svi Srbi koji su greškom dospjeli među zarobljenike";²⁵²
- uveli su kriterije u vezi sa iseljavanjem muslimanskog stanovništva, uključujući davanje izjava u kojima kažu da dobrovoljno i/ili zauvijek odlaze, a organima vlasti prepuštaju vlasništvo nad svojom imovinom;²⁵³ krizni štabovi su sistematski

²⁴³ 65ter11226, par. 63, fusnota132; 65ter04870, str. 9,10; 65ter00264; 65ter08539; 65ter01097; 65ter00351; 65ter05769.

²⁴⁴ 65ter11126, par. 59, fusnota 112; 65ter11242; 65ter01574; 65ter00853; 65ter00304; 65ter05751; 65ter04870, str. 2, 7; 65ter01097; 65ter01509; 65ter01585; 65ter01526.

²⁴⁵ 65ter01587, str. 3; 65ter04870, str. 6.

²⁴⁶ 65ter11237.

²⁴⁷ 65ter01103.

²⁴⁸ 65ter11226, par. 59, fusnota 115; 65ter04870; 65ter11243; 65ter08539.

²⁴⁹ 65ter04200.

²⁵⁰ 65ter11126, par. 59, fusnota 117; 65ter05103; 65ter05096; 65ter01544; 65ter06929.

²⁵¹ 65ter05750.

²⁵² 65ter05752.

²⁵³ 65ter00184; 65ter11226, par. 63, fusnota 128-130; 65ter11244; 65ter05115; KDZ490; 65ter00859; 65ter01114; 65ter01161; 65ter11245; 65ter00351; 65ter00858; KDZ286; 65ter01399; 65ter00864;

sakupljali i redistribuirali imovinu nesrba,²⁵⁴ izjavljujući da "napuštena" imovina sada pripada opštini²⁵⁵ i ograničavajući količinu novca ili pokretne imovine koje su oni koji su odlazili iz opština mogli odnijeti sa sobom;²⁵⁶

- naređivali su da se nesrbi smijene s položaja u opštini i drugdje, kao i otpuštanja iz određenih preduzeća;²⁵⁷
- sarađivali su s oružanim snagama koje su zauzimale teritoriju i koordinisali svoj rad s njihovim;²⁵⁸
- ograničavali su slobodu kretanja nesrba;²⁵⁹
- izdavali su naredbe za uspostavu pravosudnog sistema na lokalnom nivou, osnivanje sudova, imenovanje sudija i smjenjivnje nesrba s funkcija na sudu;²⁶⁰
- razoružavali su muslimansko i hrvatsko stanovništvo i u vezi s tim podvrgavali nesrbe proizvoljnim pretresima;²⁶¹
- sprečavali su povratak Muslimana i Hrvata koji su otišli s tog područja;²⁶²

65ter11247; 65ter11248; 65ter11249; 65ter11250; svjedočenje KDZ258, *Krajišnik*, T.4766; 65ter00342; svjedočenje KDZ073, *Krajišnik*, T.7415; 65ter01114; 65ter00853; 65ter04203; 65ter00344; 65ter01097; 65ter05121; 65ter11256; 65ter05592, str. 7; 65ter06732, str. 4.

²⁵⁴ 65ter11226, par. 64, fusnota 134; 65ter05844; 65ter11257; 65ter11290; 65ter01114; 65ter01577; 65ter00902; 65ter05113; 65ter11258; 65ter01545.

²⁵⁵ 65ter11226, par. 64, fusnota 136; 65ter05770; 65ter11259; 65ter11245; 65ter11259.

²⁵⁶ 65ter11226, par. 63, fusnota 131,137; 65ter08083; 65ter00264; 65ter00246.

²⁵⁷ 65ter11226, par. 61, fusnota 122; 65ter00849; 65ter11291; 65ter11261; 65ter11262; 65ter11263; 65ter11264; 65ter00855, str. 5; 65ter05756; 65ter05757; 65ter05119; 65ter11265, str. 6; 65ter01534; 65ter02551; 65ter10830; 65ter01095; svjedočenje KDZ258, *Krajišnik*, T.4738, 4756, 4765-4766; 65ter00829; KDZ183, 65ter07996, str. 7; KDZ490; 65ter05024.

²⁵⁸ 65ter11226, par. 36, 39.

²⁵⁹ 65ter11226, par. 61, fusnota 123; 65ter11266; 65ter01535; 65ter01532; 65ter00800; 65ter11267; 65ter11268; 65ter08246; 65ter01539; svjedočenje KDZ073, *Krajišnik*, T.7136-7137; 65ter00278; KDZ490.

²⁶⁰ 65ter11226, par. 61, fusnota 124; 65ter06693; 65ter00855; 65ter08330; 65ter07102; 65ter07869; 65ter08455; 65ter07544; 65ter05045; 65ter05124; 65ter11269; 65ter02562; 65ter05520; 65ter05583; 65ter11270.

²⁶¹ 65ter00791.

²⁶² 65ter11226, par. 65, fusnota 138; 05844; 65ter06692; 65ter10824; 65ter08071; 65ter00333; 65ter00310;

- emitovali su propagandu protiv muslimanskog i hrvatskog stanovništva;²⁶³ i
- preduzimali su mjere da nesrbima onemoguće pristup javnim službama.²⁶⁴

106. Organi od kojih su Krizni štabovi dobivali naređenja,²⁶⁵ kojima su podnosili izvještaje²⁶⁶ i čiju politiku su provodili²⁶⁷ bili su republički organi.²⁶⁸

107. Krajem maja 1992. godine, **KARADŽIĆ** je predložio da se krizni štabovi reorganizuju u ratna predsjedništva²⁶⁹ i početkom juna je donesena odluka da se formiraju ratna povjereništva,²⁷⁰ kojom je predviđeno prosljeđivanje direktiva republičkog Ratnog predsjedništva na teren i slanje povratnih informacija Ratnom predsjedništvu.²⁷¹ U velikom broju slučajeva nove organe su u biti činili isti ljudi,²⁷² koji su vršili funkcije vlasti na opštinskom nivou.

108. U mnogim opštinama, skupštine opština počele su djelovati krajem ljeta ili početkom jeseni 1992. godine, a krizni štabovi, ratna predsjedništva ili ratna povjereništva su raspušteni. Krajem 1994. godine²⁷³ i ponovo u ljeto 1995. godine,²⁷⁴ **KARADŽIĆ** je naredio da se formiraju ratna predsjedništva. U novembru 1994. godine, **KARADŽIĆ** je u Skupštini objasnio ulogu koju ratna predsjedništva imaju kao opštinski organi vlasti u

65ter00853, str. 3; 65ter01662.

²⁶³ 65ter11226, par. 66, fusnota 142; 65ter08476; 65ter11271; 65ter05096; 65ter11291.

²⁶⁴ 65ter11226, par. 61, fusnota 120; 65ter01081; 65ter01511.

²⁶⁵ 65ter07062; 65ter01529; svjedočenje KDZ453, *Krajišnik*, T.9737, 9957; 65ter11226, par. 20, 41; 65ter11272, str. 19-20.

²⁶⁶ 65ter45314, str. 4; 65ter11126, par. 20, 43; 65ter30651; 65ter30705; svjedočenje KDZ453, *Krajišnik*, T.9677-9688, 9754-9757, 9761-9769, 9773-9777; 65ter01110; 65ter00153, stavke 9, 10; 65ter00170, stavka 6; 65ter05416, str. 45; 65ter01101; 65ter00021; 65ter07532, str. 20-21; 65ter01019; 65ter00020, str. 38-39; 65ter00021, str. 17, 20-22; 65ter07532, str. 20-21; 65ter00024, str. 16-20, 24-48; 65ter00028, str. 66, 71.

²⁶⁷ 65ter11226, par. 24-25, 41-42; svjedočenje KDZ, *Krajišnik*, T.9742-9743, 9772, 9735-9740, 9742-9743, 9749-9751, 9772, 9827, 9827; 65ter05844; 65ter00398, str. 4-5; 65ter01577, str. 1; 65ter01531, str. 2, 3.

²⁶⁸ 65ter11226, par. 41-43; 65ter00149; 65ter00150; 65ter00152; 65ter00153.

²⁶⁹ 65ter11226, par. 27-31; svjedočenje KDZ453, *Krajišnik*, T.9702-9704; 65ter11204; 65ter01077.

²⁷⁰ Svjedočenje KDZ197, *Krajišnik*, T.10574-10578, 10678-10684, 10697-10700, 10772-10778.

²⁷¹ 65ter05917, članovi 2, 4.

²⁷² Svjedočenje KDZ453, *Krajišnik*, T.9699-9700, 9723, 9728-9729; 65ter11226, par. 27, 34.

²⁷³ 65ter11328.

²⁷⁴ 65ter01693.

državi bosanskih Srba i direktno ih je usporedio s kriznim štabovima SDS-a u periodu od 1991. do 1992. godine.²⁷⁵

8. MUP

109. Od početka sukoba, MUP je imao važnu ulogu u uspostavi i održavanju vlasti bosanskih Srba na tom području, kao i u ostvarivanju zajedničkog zločinačkog cilja.²⁷⁶ Poslije preuzimanja vlasti, MUP je imao vodeću ulogu u razoružavanju, hapšenju, okupljanju, zatočenju, premlaćivanju, ubijanju i protjerivanju Muslimana i Hrvata.²⁷⁷

110. Mjesecima prije podjele MUP-a, **KARADŽIĆ** je o toj podjeli razmišljao kao o ključnom elementu "podjele Bosne i Hercegovine"²⁷⁸ i ostvarivanja konačnog cilja "trajnog raskida s Muslimanima i Hrvatima".²⁷⁹

111. Budući ministar unutrašnjih poslova, Mićo STANIŠIĆ, imenovan je u Ministarski savjet krajem decembra 1991. Na prvom sastanku Ministarskog savjeta zaključeno je da je "formiranje organa vlasti na tom prostoru" prioritet.²⁸⁰ Na sastanku rukovodećeg kadra MUP-a Srbije održanom 11. februara 1992., STANIŠIĆ ih je obavijestio da je Savjet odlučio da će se formirati MUP bosanskih Srba.²⁸¹ Momčilo MANDIĆ, pomoćnik ministra u MUP-u BiH i budući ministar pravde bosanskih Srba, zadužen je za provođenje te odluke²⁸² i on je odmah preduzeo korake da je provede.²⁸³

²⁷⁵ 65ter00079, str. 347.

²⁷⁶ Ministar unutrašnjih poslova Stanišić je rekao da su on i policija zaslužni za to što su "uspostavili veći dio granica, upravo onako kako one i danas izgledaju". 65ter10838, str. 3; V. takođe: 65ter05682, str. 2: "Značajnu ulogu u organizovanju, naoružavanju, a potom i u neposrednim oružanim sukobima imali su radnici OUP-a, koji su, a naročito u prvim mjesecima bili jedina organizovana i naoružana formacija koja je u saradnji sa časnim pripadnicima JNA i naoružanim građanima pružila otpor islamskim fundamentalistima i ustašama."

²⁷⁷ 65ter05682, str. 8; 65ter09243; svjedočenje KDZ158, *Krajišnik* T.13949, 14089-14091; 65ter11147, par.191, 198, 200, 285-329.

²⁷⁸ 65ter30088; 65ter30216.

²⁷⁹ 65ter06078, str. 2; 65ter30208, str. 2.

²⁸⁰ 65ter00217; 65ter00021, str. 21-22; 65ter30208; 65ter30236; 65ter06606; 65ter30593; 65ter11147, par. 24, 34-55.

²⁸¹ 65ter06590; svjedočenje KDZ512, *Krajišnik*, T.8647-49; 8700; 9314-15; 9337; 9448-49.

²⁸² 65ter06590; 65ter00217; svjedočenje KDZ512, *Krajišnik*, T.8617-18; 8646-47; 9321; 9337.

112. Skupština je 28. februara 1992. izglasala Zakon o unutrašnjim poslovima kojim je ustanovljen zasebni MUP bosanskih Srba. Planirano je da taj zakon stupi na snagu 31. marta 1992.²⁸⁴ MANDIĆ je toga dana poslao depešu svim CSB-ovima i SJB-ovima u BiH²⁸⁵ u kojoj kaže da će od 1. aprila 1992. stanice javne bezbjednosti BiH prestati s radom i da će ih preuzeti stanice javne bezbjednosti bosanskih Srba.

113. Kada se jedan Srbin koji je bio na visokom položaju u MUP-a BiH suprotstavio podjeli MUP-a, pozvan je na sastanak s **KARADŽIĆEM**, **KRAJIŠNIKOM**, **STANIŠIĆEM**, **MANDIĆEM** i drugima i napadnut zato što nije podržao podjelu MUP-a; podnio je ostavku.²⁸⁶ Nastavilo se s podjelom MUP-a i MANDIĆ se 5. maja 1992. u telefonskom razgovoru pohvalio da je slanjem pomenute depeše "razjeb'o MUP".²⁸⁷

114. STANIŠIĆ i MANDIĆ,²⁸⁸ koji su odgovarali direktno **KARADŽIĆU** i **KRAJIŠNIKU** kao što je objašnjeno gore u tekstu,²⁸⁹ odigrali su ključnu ulogu u organizovanom zatvaranju i protjerivanju Muslimana i Hrvata.²⁹⁰ Ministarstvo unutrašnjih poslova bilo je zaduženo za hapšenja i ispitivanja, a Ministarstvo pravde, na čelu s MANDIĆEM, za "razmjenu", što se koristilo za protjerivanje Muslimana i Hrvata s tog područja.²⁹¹

115. STANIŠIĆ je 17. jula 1992. od **KARADŽIĆA** zatražio da mu objasni jesu li okupljeni i zatočeni civili u nadležnosti MUP-a ili Ministarstva pravde.²⁹² U naredbi predsjednika Komisije za razmjenu od 6. juna 1992. govori se na sličan način o pitanju

²⁸³ Svjedočenje KDZ512, T.8651; 8654-55; Nielsenov izvještaj, *Krajišnik*, odjeljak 341; 65ter10833; 65ter01700, str. 2; 65ter00654, str. 20-2; 65ter05587, str. 41; v. takođe: 65ter10724.

²⁸⁴ 65ter01016; 65ter00929; 65ter10834, str. 3.

²⁸⁵ 65ter01016.

²⁸⁶ KDZ552; KDZ227; 65ter10836; svjedočenje KDZ512, *Krajišnik*, T.9404, 9434-9435, 9447; 65ter10837; 65ter30659.

²⁸⁷ 65ter30734, str. 25.

²⁸⁸ U aprilu 1992. Mandić je bio zamjenik ministra unutrašnjih poslova, a od maja 1992. bio je ministar pravde.

²⁸⁹ 65ter00035, str. 12; V. takođe: 65ter00929; 65ter01013; 65ter11273; svjedočenje KDZ527, *Krajišnik*, T.11453-11455; 65ter30051; 65ter30052; 65ter30110; 65ter30190; 65ter30341; 65ter30392; 65ter30685; 65ter30809; 65ter30845; 65ter30676; 65ter30855.

²⁹⁰ 65ter00151, str. 2.

²⁹¹ 65ter04247; 65ter11274; 65ter30847; 65ter00738; 65ter30843.

²⁹² 65ter01587.

zatvaranju civila od strane MUP-a i razmjeni tih osoba, kao o nečemu što treba regulisati, a ne kao o nečemu što treba smatrati zločinom.²⁹³

116. **KARADŽIĆEVE** *de jure* ovlasti nad MUP-om bile su u skladu s njegovom znatnom *de facto* vlašću. Prema Zakonu o narodnoj odbrani (kasnije Zakon o odbrani), on je kao predsjednik bio ovlašten da "naređuje upotrebu milicije u ratu, u slučaju neposredne ratne opasnosti i drugim vanrednim prilikama".²⁹⁴ U jednom intervjuu iz oktobra 1992., STANIŠIĆ je potvrdio da je MUP hijerarhijski strukturiran i rekao da MUP funkcioniše kao "jedan centralizovan organ" i da se "još [...] nije dogodilo" da se neko oglušio na njegovo naređenje.²⁹⁵

117. MUP je bio ključna komponenta vojnih snaga bosanskih Srba. Tokom borbenih operacija, te jedinice su bile potčinjene "komandi oružanih snaga", premda su jedinicama Ministarstva "neposredno komand[ovali] određeni radnici Ministarstva".²⁹⁶ Prema tome, MUP je bio važna komponenta u provođenju **KARADŽIĆEVE** politike. Kao što je STANIŠIĆ uvjeravao Skupštinu u novembru 1992., "[...] Ja kao čovjek sam slijedio politiku koju je vodio, vodilo Predsjedništvo SDS i naši poslanici u bivšoj državi i uvijek sam uz tu politiku."²⁹⁷

9. VRS

118. Vojska RS je bila zasnovana na postojećim strukturama JNA u BiH. Postojeće jedinice JNA, kao i jedinice TO-a u BiH,²⁹⁸ preimenovane su i pretvorene u komande i jedinice VRS-a.²⁹⁹ Preobrazba osoblja i opreme JNA u vojsku bosanskih Srba koordinisana je s MILOŠEVIĆEM i najvišim oficirima JNA, koji su se postarali da Srbija, čak i nakon te preobrazbe, nastavi pružati značajnu pomoć vojsci bosanskih Srba.³⁰⁰ Kada

²⁹³ 65ter11024.

²⁹⁴ 65ter01013, član 6; 65ter02543; 65ter02543.

²⁹⁵ 65ter10838, str. 2; svjedočenje KDZ158, *Krajišnik*, T.13913-13920.

²⁹⁶ 65ter11147, par. 216.

²⁹⁷ 65ter00035, str. 15.

²⁹⁸ 65ter07532, str. 23.

²⁹⁹ 65ter11117, str. 32-33, 68-75.

³⁰⁰ KDZ106, 65ter01852; KDZ495.

se JNA 19. maja 1992. povukla iz BiH, bosanskim Srbima je ostavila gotovo kompletnu vojsku s opremom bivše 2. vojne oblasti JNA.³⁰¹

119. Vojska RS je provodila politiku i ostvarivala ciljeve **KARADŽIĆA** i rukovodstva bosanskih Srba radi ostvarivanja zajedničkog zločinačkog cilja. Prema **MLADIĆEVIM** riječima iz 1993. godine, "[v]ojska i narod, uz pomoć nas ostalih, prema mogućnostima [...] ispunila je najveći broj postavljenih zadataka i strategijskih ciljeva. Stvorili smo Republiku Srpsku".³⁰² Vojska RS bila je, prema izvještaju s **KARADŽIĆEVIM** potpisom, "najviši strategijski organizacijski sastav srpskog naroda u bivšoj BiH, sposoban da realizuje strategijske i druge ciljeve koje Vrhovna komanda [...] pred nju postavi".³⁰³ U ostvarivanju strateških ciljeva, VRS je blisko saradivao s MUP-om,³⁰⁴ kao i lokalnim paravojnim formacijama od kojih su mnoge na kraju integrisane u komandnu strukturu VRS-a. Vojska RS je takođe saradivala sa specijalnim snagama MUP-a Srbije, vojnim i policijskim jedinicama RSK, kao i paravojnim formacijama iz Srbije i RSK koje su bile aktivne u BiH tokom cijelog sukoba, i primala je u svoje jedinice dobrovoljce koji nisu bili iz BiH.³⁰⁵

120. Vojska RS-a je po zakonu³⁰⁶ i u praksi bila podređena **KARADŽIĆU** koji je, preko Predsjedništva i kao predsjednik RS-a, bio njen vrhovni komandant.³⁰⁷ Kao što je **KARADŽIĆ** istakao u vojnom izvještaju iz aprila 1993.:

Ovakvim odnosom komandovanja prema organima vlasti i Vrhovnoj komandi onemogućeno je apsolutno samostalno odlučivanje Glavnog štaba, nego je svaka operacija ili boj imala političku podlogu zasnovanu na interesima Srpskog naroda, i saglasnost najviših organa vlasti Republike Srpske.³⁰⁸

121. Po **KARADŽIĆEVOJ** preporuci,³⁰⁹ **MLADIĆ** je 12. maja 1992. imenovan za komandanta Glavnog štaba VRS-a, odnosno postavljen je na najviši vojni položaj u RS.³¹⁰

³⁰¹ 65ter08128, str. 4; 65ter01803, str. 2-3; 65ter01281.

³⁰² 65ter00055, str. 66.

³⁰³ 65ter07515, str. 7.

³⁰⁴ 65ter11117, str. 75-81; 65ter01852.

³⁰⁵ 65ter11117, str. 81-87; 65ter01852; KDZ493.

³⁰⁶ 65ter05284.

³⁰⁷ 65ter05314; 65ter01076; 65ter05587, str. 63-64; 65ter07515, str. 153.

³⁰⁸ 65ter07515, str. 153 (naglasak dodat).

³⁰⁹ 65ter00085, str. 317.

MLADIĆ je komandovao VRS-om i svim vojnim operacijama VRS-a do kraja sukoba.³¹¹ U cijelom tom periodu MLADIĆ je odgovarao **KARADŽIĆU** koji je i dalje imao vrhovnu vlast, što potvrđuju iskazi svjedoka i izjave samog **KARADŽIĆA**.³¹²

122. U svim akcijama koje je poduzeo, VRS se rukovodio strateškim ciljevima koje je **KARADŽIĆ** formulisao 12. maja 1992. godine, što se može vidjeti iz sljedećeg vojnog izvještaja:

Pravovremeno definisani i postavljeni strategijski ciljevi našeg rata Glavnom štabu Vojske Republike Srpske, komandama i jedinicama, dali su opštu orijentaciju na osnovu koje smo planirali operacije i združene bojeve. [...]

Postavljene ciljeve i zadatke Glavni štab Vojske Republike Srpske je pretvarao u opšte i pojedinačne zadatke Vojske Republike Srpske i pojedinačnih operativnih i taktičkih sastava, pri čemu smo određivali ciljeve za svaki oblik borbenih dejstava, operaciju ili boj.³¹³

123. **KARADŽIĆ** i vojno rukovodstvo vršili su efektivnu komandu putem pismenih i usmenih naređenja, zapovijesti i direktiva. Direktive su bile glavni dokumenti kojima se regulisalo korištenje snaga.³¹⁴ Kao što je **KARADŽIĆ** 1995. godine rekao Skupštini, on je pregledao i odobrio prvih sedam direktiva.³¹⁵ Korpusima su se povjeravale konkretne misije, obično podijeljene u faze sa određenim trajanjem i zadanim ciljevima. Korpusi bi potom podijelili konkretne zadatke podređenim jedinicama, koje bi potom izdale naređenja u vezi s tim konkretnim zadacima. Primjer za to je Direktiva br. 4, koju je MLADIĆ izdao, između ostalog, Komandi Drinskog korpusa.³¹⁶ Na osnovu te Direktive,

³¹⁰ 65ter00024, str. 2.

³¹¹ 65ter11191, str. 1.

³¹² KDZ465, izjava svjedoka MKSJ-a, ERN:R065-8766-R065-8802, par. 133-136; svjedočenje KDZ470, *Krajišnik*, T.4192-4193; KDZ504; KDZ444; KDZ384, 65ter10003, str. 4; KDZ487, *S. Milošević*, T.26950; KDZ436, 65ter11181, str. 4; 65ter45092; V. takođe: 65ter40183; 65ter45074; 65ter45085; 65ter45172; 65ter45155; 65ter00026, str. 45; 65ter05587, str. 63-64, 65ter00065, str. 72-73, 255, 316; 65ter00064, str. 85-86; 65ter00085, str. 315; 65ter00087, str. 329-330; 65ter30883; KDZ384, 65ter10003, str. 4; KDZ088.

³¹³ 65ter07515, str. 159.

³¹⁴ 65ter07515, str. 8.

³¹⁵ 65ter00093, str. 84.

³¹⁶ V. 65ter11117, str. 169-170.

komandant Drinskog korpusa je izdao analogna naređenja podređenim komandantima brigada.³¹⁷

124. **KARADŽIĆ**, Glavni štab i civilno rukovodstvo dobivali su precizna i pravovremena obavještenja o događajima na terenu. Direktivom br. 6, na primjer, VRS-u je naređeno da dostavlja redovne izvještaje svakoga dana prije 19:00 sati, da izvještava o spremnosti za napad, da po potrebi dostavlja vanredne izvještaje, kao i da svaka tri dana dostavlja sažetke izvještaja.³¹⁸ Korpusi su, sa svog nivoa, Glavni štab izvještavali usmeno, kao i pismenim redovnim borbenim izvještajima i specijalnim izvještajima.³¹⁹ Ti pismeni izvještaji sadržavali su dijelove koji su se odnosili na neprijateljske snage, stanje borbene gotovosti jedinica korpusa, situaciju na terenu, vanredne događaje, bezbjednost i moral, pozadinsku podršku, gubitke i zaključke ili predviđanja.³²⁰ U tim izvještajima govori se takođe o čišćenjima, a mjestimično se eksplicitno govori i o ubijanju civila i zatvorenika.³²¹ Prema vojnom izvještaju iz 1993. godine, sistem veza u VRS ocijenjen je kao "VRLO DOBAR",³²² a do tog zaključka su došli i međunarodni posmatrači.³²³

125. **MLADIĆ** i Glavni štab redovno su na sastancima i redovnim savjetovanjima, terenu kao i putem pismenih i usmenih izvještaja redovno obavještavali **KARADŽIĆA** i druge članove Predsjedništva o događajima na.³²⁴ **KARADŽIĆ** je takođe dobijao

³¹⁷ 65ter03979; 65ter04222.

³¹⁸ 65ter10695.

³¹⁹ 65ter11117, str. 171.

³²⁰ 65ter11117, str. 171.

³²¹ 65ter0514265ter10722, str. 4; 65ter04221.

³²² 65ter07515, str. 41.

³²³V. npr. KDZ465; KDZ405; svjedočenje KDZ465, *S. Milošević*, T.26965; KDZ234, 65ter6908, str. 9; svjedočenje KDZ429, *D. Milošević*, T.4788-4789; KDZ175, izjava svjedoka MKSJ, ERN:0048-3553-0048-3561, str. 3, 9; KDZ436, 65ter11181, str. 4.

³²⁴V. npr. 65ter09479; 65ter09067; 65ter00113; 65ter00114; 65ter00115; 65ter00117; 65ter00118; 65ter00122; 65ter00129; 65ter00132; 65ter00138; 65ter00139; 65ter04214, str. 3,19; 65ter00055, str. 355; 65ter05194, str. 218, 219, 352; svjedočenje KDZ465, *Krajišnik*, T.13066, 13073-13075; 13106; svjedočenje KDZ088, *Krajišnik*, T.14979-14984, 14999-15001,15013-15019, 15048-15049, 15150, 15182-15184, 15186-15187, 15205-15207; svjedočenje KDZ453, *Krajišnik*, T.9770; svjedočenje KDZ131, *Krajišnik*, T.14663-14664, 14819-14821, 14574-14578, 14827-14832; 65ter30802; 65ter30705; 65ter45092; 65ter30884; 65ter30882; 65ter06893; 65ter06898; 65ter06900; 65ter06899; 65ter06895; 65ter31633; 65ter06902; 65ter08024; 65ter08025; 65ter07202; 65ter07651; 65ter06925; 65ter07027; 65ter07619; 65ter07650; 65ter07496; 65ter01281.

izvještaje direktno s nivoa korpusa,³²⁵ uključujući one o prisilnom raseljavanju Muslimana na području Krajine.³²⁶ Taj redovni dotok informacija vidljiv je iz vojnog izvještaja iz 1993. godine:

Vrhovna komanda u cjelini, a i pojedinačno svaki član Vrhovne komande upoznavani su sa ciljevima planiranih operacija i združenih bojeva, kao i sa njihovim rezultatima, često i sa dosta detalja.³²⁷

10. JNA/TO/VJ

126. Jugoslovenska narodna armija se, u saradnji s rukovodstvom bosanskih Srba, iz vojske čija je svrha bila da štiti sve narode u bivšoj Jugoslaviji preobrazila u vojsku koja je štitila isključivo interese srpskog naroda, čime je završen proces koji je započeo u Hrvatskoj. Godine 1992., u sastavu JNA bili su uglavnom oficiri i vojnici srpske nacionalnosti koji su radili za srpsku stvar.³²⁸ Kada je JNA formalno otišla iz BiH u maju 1992., u BiH su ostale ili su u nju razmještene stotine oficira JNA, među kojima i general MLADIĆ, koji su se priključili VRS-u, istovremeno zadržavajući status pripadnika JNA/VJ.³²⁹

127. Savezni sekretarijat za narodnu odbranu Jugoslavije izdao je 10. decembra 1991. direktivu o korištenju oružanih snaga u kojoj poziva na zaštitu srpskog stanovništva.³³⁰ Dan kasnije, KRAJIŠNIK je potpisao *Zahtjev Jugoslovenskoj narodnoj armiji* u kojem se od JNA traži da "svim sredstvima koja joj stoje na raspolaganju brani teritorije Bosne i Hercegovine, kao sastavne dijelove države Jugoslavije, na kojima je proveden plebiscit srpskog naroda i drugih građana za ostanak u zajedničkoj državi Jugoslaviji".³³¹

128. Snage JNA koje su se povlačile iz Hrvatske premještene su na lokacije u BiH po naređenju generala ADŽIĆA da se "zaštiti" srpski narod.³³² Krizni štabovi u opštinama blisko su saradivali sa starješinama iz JNA, od kojih su mnogi postali članovi kriznih

³²⁵ V. npr. 65ter05758.

³²⁶ 65ter00556, str. 3; 65ter05548, str. 1; 65ter05556, str. 2; 65ter05665, str.1.

³²⁷ 65ter07515, str. 153.

³²⁸ KDZ495; izvještaj vještaka KDZ106.

³²⁹ 65ter11209; 65ter08522; 65ter11210.

³³⁰ 65ter01709, str. 3.

³³¹ 65ter11211.

³³² 65ter11212.

štabova.³³³ Dakle, kada je u BiH započelo preuzimanje vlasti, JNA je već bila na strani bosanskih Srba.³³⁴

129. **KARADŽIĆ** je s rukovodstvom SDS-a, srpskim TO-om i JNA imao blizak odnos koordinacije, saradnje i podrške prije povlačenja JNA i osnivanja VRS-a sredinom maja 1992. godine.³³⁵

130. Zajedno s JNA, SDS je intenzivirao naoružavanje lokalnih Srba i "masovno" su formirane lokalne naoružane srpske jedinice.³³⁶ Jugoslavenska narodna armija je Srbe u BiH tajno snabdijevala oružjem i opremom prije izbijanja neprijateljstava (što je obrazac ponašanja s kojim je VJ nastavila do kraja rata).³³⁷ U martu 1992. godine, general KUKANJAC je opisao blisku saradnju JNA s rukovodstvom SDS-a i naveo količine oružja koje su JNA i SDS dale dobrovoljačkim jedinicama bosanskih Srba u njegovoj vojnoj oblasti. Dobrovoljci, kojih je ukupno bilo 69.198, bili su "[...] van formacijskog sastava JNA i TO". Napisao je:

JNA je podělila 51. 900 komada naoružanja (75%), a SDS 17.298 komada.

U Sarajevu je do sada podeljeno 300 automatskih pušaka penzionisanim oficirima (pouzdanim), a za 3-4 dana biće naoružano još 100 ljudi.³³⁸

131. Jedinice TO-a i elementi JNA imali su važnu ulogu u preuzimanju vlasti nad područjem na koje su bosanski Srbi polagali pravo.³³⁹ Jedinice JNA su učestvovala u napadima na gradove, sela i nesrpska naselja u opštinama. Dana 27. marta 1992., **KARADŽIĆ** je izdao uputstvo o potčinjavanju TO-a JNA.³⁴⁰ Bogdan SUBOTIĆ (ministar odbrane RS) potpisao je 16. aprila 1992. Odluku u kojoj se kaže sljedeće: "U pripremi osposobljavanja kao i angažovanja jedinica TO ostvariti saradnju sa jedinicama JNA, a gdje je to moguće staviti ih pod jedinstvenu komandu."³⁴¹ Jedinice TO-a

³³³ 65ter01781.

³³⁴ KDZ495; 65ter01011, str. 3-4.

³³⁵ 65ter11117, str. 68-81.

³³⁶ 65ter01781, str. 13-15,158-159; v. takođe: 65ter31757.

³³⁷ 65ter00085, str. 51; KDZ555.

³³⁸ 65ter01011, str. 4-5; 65ter10823.

³³⁹ 65ter11117; izvještaj KDZ106.

³⁴⁰ 65ter07532, str. 23.

³⁴¹ 65ter04845, str. 2.

sarađivale su s opštinskim organima vlasti, uključujući lokalne krizne štabove, i koordinirale svoj rad s njima.³⁴² Poslije formiranja VRS-a, jedinice TO-a uglavnom su preimenovane u "lake pješadijske brigade" i integrisane u postojeće komande VRS-a.³⁴³

132. Poslije povlačenja JNA iz BiH 19. maja 1992. godine, JNA (koja je kasnije preimenovana u VJ) nastavila je pomagati VRS; mnogi oficiri VRS-a, uključujući generala MLADIĆA, dobivali su do februara 2002. platu kao pripadnici 30. kadrovske centra VJ.³⁴⁴ Vojska Jugoslavije je pružala materijalnu i finansijsku podršku, i organizovala obuku.³⁴⁵ Vojska Jugoslavije je takođe povremeno učestvovala u vojnim aktivnostima u BiH poslije maja 1992. godine.³⁴⁶ To se, u skladu s politikom političkih i vojnih organa vlasti SRJ i RS, radilo tajno kako se ne bi otkrila prisutnost i učešće vojnika VJ u ratu u BiH; preduzeti su konkretni koraci da se osigura da ta pomoć ne bude otkrivena.³⁴⁷

11. Pripadnici paravojnih snaga/ dobrovoljci/ MUP Srbije

133. Paravojne formacije su učestvovala u ostvarivanju zajedničkog plana. Formiranje, obuku, podršku i korištenje paravojnih i dobrovoljačkih jedinica u sklopu ostvarivanju zajedničkog zločinačkog cilja koordinirali su bosanski Srbi³⁴⁸ i srpsko rukovodstvo (posebno SDB).³⁴⁹ Pripadnici paravojnih snaga odgovarali su lokalnim organima vlasti i kriznim štabovima³⁵⁰ i bili su pod operativnom komandom policije, TO-a i jedinica

³⁴² 65ter07480; 65ter05022.

³⁴³ 65ter11117, str. 68-75; 65ter07760, str. 13; 65ter08091; 65ter07461; svjedočenje KDZ453, *Krajišnik*, T.9808, 9826.

³⁴⁴ 65ter01803, str. 4; svjedočenje KDZ106, *S. Milošević*, T.31514-31515; KDZ495, 65ter01852, 0345-5638-0345-5644.

³⁴⁵ 65ter01852; 65ter07137; 65ter07082.

³⁴⁶ 65ter01852.

³⁴⁷ 65ter07371.

³⁴⁸ 65ter11117, str. 83; svjedočenje KDZ088, *Krajišnik*, T.15156, 15081; 65ter01597; 65ter30572, str. 2; izvještaj KDZ106; 65ter40100; 65ter01221; 65ter01262; KDZ340, *Krajišnik*, T.16993; 65ter01702, par. 81; 65ter01023; KDZ410, *Krajišnik*, T.14255-14257; 15281; KDZ555; 65ter11148, par. 10-12; 65ter00035, str. 20; 65ter30109; 65ter40178, str. 11; svjedočenje KDZ512, *Krajišnik*, T.9022-9023; 65ter01092; 65ter11126, par. 49; 65ter00938; 65ter01039.

³⁴⁹ KDZ446; KDZ493; KDZ555; KDZ515; 65ter45235; 65ter11148, par. 10-12; 65ter14052.

³⁵⁰ Svjedočenje KDZ410, *Krajišnik*, T.14249; svjedočenje KDZ512, *Krajišnik*, T.9119; 65ter30766.

vojske.³⁵¹ **KARADŽIĆ**, koji je bio svjestan da su paravojne jedinice sklone činiti zločine,³⁵² sastajao se s vođama paravojskih jedinica i nastavio ih koristiti za vrijeme operacija u opštinama,³⁵³ da bi na kraju dio paravojskih snaga integrisao u VRS.³⁵⁴

134. Od približno marta 1991. godine, a zatim narednih mjeseci i godina, rukovodeći kadar MUP-a Srbije, uključujući Jovicu STANIŠIĆA, tadašnjeg načelnika SDB-a; Franka SIMATOVIĆA, zvanog Frenki, jednog od zamjenika Jovice STANIŠIĆA; Milana TEPAVČEVIĆA, funkcionera SDS-a odgovornog za ratne operacije u istočnoj Bosni i Radu KOSTIĆA, koji je bio na rukovodećem položaju u SDB-u i koji je odgovarao TEPVAČEVIĆU,³⁵⁵ učestvovao je u formiranju, obuci, naoružavanju, koordinisanju i, u nekim slučajevima, kooptiranju raznih srpskih naoružanih grupa u Hrvatskoj, BiH i samoj Srbiji.³⁵⁶ Među tim grupama bile su paravojne i dobrovoljačke formacije iz Srbije poput Arkanovih Tigrova, "Crvenih beretki" Službe državne bezbjednosti Srbije (specijalnih snaga u sastavu MUP-a Republike Srbije, na čelu s Miloradom Ulemekom zvanim Legija) i dobrovoljaca SRS-a.³⁵⁷ Najkasnije od jula 1991. godine, MUP Srbije (posebno SDB) takođe je pomagao Srbima u BiH naoružavanjem srpskog stanovništva³⁵⁸ i praćenjem događaja na terenu u BiH.³⁵⁹

135. Vođe stranaka i vođe paravojskih snaga koje su odigrale značajnu ulogu u kampanji etničkog čišćenja u Hrvatskoj, poput ARKANA i ŠEŠELJA, angažovani su u BiH u akciji

³⁵¹ Izvještaj KDZ106; KDZ512, *Krajišnik*, T.9024; 9119; 65ter11325.

³⁵² 65ter01596; svjedočenje KDZ088, *Krajišnik*; svjedočenje KDZ240, *Krajišnik*, T.6930-6931, 6766 (zatvorena sjednica), T.15040-15046; 65ter01638; 65ter01658; svjedočenje KDZ410, *Krajišnik*, T.14257; 65ter45092.

³⁵³ 65ter40100; 65ter01221; 65ter01262; KDZ340, *Krajišnik*, T.16993; 65ter01702, par. 81; 65ter01023; KDZ410, *Krajišnik*, T.14255-14257; 15281; 65ter11396; 65ter12050.

³⁵⁴ 65ter11117, str. 83; svjedočenje KDZ088, *Krajišnik*, T.15156, 15081; 65ter01597; 65ter30572, str. 2; izvještaj KDZ106.

³⁵⁵ KDZ446, *Milošević*, T.21023-21026, 23619-23621; KDZ446, Izjava, 11-02-03, str. 3; KDZ555; 65ter11803.

³⁵⁶ KDZ515; KDZ172; KDZ555; 65ter45235; 65ter14052; 65ter11148, par.10-12.

³⁵⁷ KDZ515; izvještaj KDZ106; KDZ495; KDZ494; 65ter14052.

³⁵⁸ 65ter11148, par. 8-28; KDZ555; KDZ446, *Milošević*, T.21023-21026.

³⁵⁹ KDZ555.

obezbjedivanja područja na koja su Srbi polagali pravo.³⁶⁰ Preuzimanje vlasti nad opštinama započelo je 31. marta 1992. kada je ARKAN, prešavši granicu, došao iz Srbije u BiH s uniformisanim i dobro opremljenim snagama i počeo ubijati muslimanske civile u Bijeljini.³⁶¹ ARKANA, koji je tada već bio ozloglašen zbog zločina nad nesrbima, pozvao je SDS (koji mu je na kraju iskazao počast).³⁶²

136. Kao što se kaže u nastavku teksta, postojala je koordinacija paravojsnih i dobrovoljačkih snaga, posebno Arkanovih Tigrova i Šešeljevaca, s rukovodstvom bosanskih Srba, lokalnim kriznim štabovima, elementima 4. korpusa JNA i VRS-a koji se formirao, u prvim pokušajima da se postigne podjela Sarajeva³⁶³ i u kampanji granatiranja i snajperskog djelovanja.

F. OSTVARIVANJE SVEOBUHVAATNOG UZP-a

137. Vojni i civilni organi opisani gore u tekstu sarađivali su u ostvarivanju zajedničkog zločinačkog plana na tri glavna geografska područja. Zločini počinjeni u opštinama navedenim u paragrafu 48 Optužnice samo su primjeri za obrazac zločina počinjenih u mnogo većem broju opština na tim područjima.³⁶⁴ Slijedi kratak prikaz, a više pojedinosti može se naći u povjerljivom Prilogu ovom podnesku³⁶⁵ i Dodatku A (Prilozi).

1. ISTOČNA BOSNA 1992. GODINE

138. U istočnoj Bosni je prije rata živio znatan broj bosanskih Muslimana, kao i znatan broj bosanskih Hrvata; u više opština u istočnoj Bosni, bosanski Muslimani su bili većinsko stanovništvo.³⁶⁶ **KARADŽIĆ** je 24. marta 1992. govorio o pripremama za

³⁶⁰ KDZ549; KDZ515; KDZ386; izvještaj KDZ106; 65ter10682, str. 21; 65ter30666; 65ter30678; 65ter01039.

³⁶¹ KDZ495, 65ter40025, str. 6, 54ter40144, str. 3-4, 65ter08256, str. 7; izjava svjedoka MKSJ-a KDZ015, ERN:0050-6462-0050-6469, str. 6.

³⁶² 65ter08092 na 0190-4827; 65ter45225; 65ter45048.

³⁶³ 65ter30766; svjedočenje KDZ410, *Krajišnik*, T.14249; svjedočenje KDZ512, *Krajišnik*, T.9119; KDZ386.

³⁶⁴ Tužilaštvo namjerava izvesti manju količinu dokaza relevantnih za utvrđivanje tog obrasca zločina i povezivanje tih zločina s rukovodstvom bosanskih Srba za opštine koje nisu navedene u paragrafu 48 Optužnice.

³⁶⁵ Povjerljivi Prilog koji sadrži prikaz događaja u opštinama (dalje u tekstu: Povjerljivi prilog ovom podnesku).

³⁶⁶ V. Dodatak C (Etnička karta).

preuzimanje vlasti u Zvorniku u istočnoj Bosni, obznanjujući da su bosanski Srbi spremni da preuzmu kontrolu i uspostave vlast na terenu.³⁶⁷ Za manje od jedne sedmice započeli su napadi srpskih snaga iz Bosne i Srbije u Podrinju. Tokom preuzimanja vlasti u Bijeljini 1. aprila 1992. i u Zvorniku 8. aprila 1992. poginuli su brojni civili. Međunarodna zajednica je odmah zbog tih zločina prigovorila **KARADŽIĆU**,³⁶⁸ koji je odbio prihvatiti odgovornost, istovremeno potvrđujući da se strašne stvari događaju i da su "svi" krivi.³⁶⁹

139. Napadi u Bijeljini i Zvorniku, opštinama koje graniče sa Srbijom, bili su, međutim, za snage bosanskih Srba tek početak preuzimanja vlasti i čišćenja na području (a) na kojem je bilo mnogo Muslimana i mnogo opština s većinskim muslimanskim stanovništvom i (b) koje je bilo od značajnog strateškog interesa za **KARADŽIĆA** i rukovodstvo bosanskih Srba. Na 16. sjednici Skupštine 12. maja 1992., **KARADŽIĆ** je obznanio treći strateški cilj: "eliminisanje Drine kao granice između dva svijeta". Prema **KARADŽIĆEVOM** objašnjenju, ondje "smo mi i naš strateški interes i naš životni prostor".³⁷⁰

140. Prema **KARADŽIĆEVIM** riječima, uz nastojanje da se Srbija sjedini s dijelovima BiH na koje je rukovodstvo bosanskih Srba polagalo pravo, kako bi se stvorila "kičma srpskog naroda",³⁷¹ za treći strateški cilj je postojao još jedan razlog. Kao što je on objasnio na sjednici Skupštine u septembru 1992., bilo je od "najveće strateške važnosti" da se "prekine zelena transferzala",³⁷² odnosno da se otkloni mogućnost da Muslimani s druge strane granice uđu u BiH i nastave ugrožavati "životni prostor" bosanskih Srba.

141. Prema tome, svaka od brojnih opština s većinskim muslimanskim stanovništvom predstavljala je potencijalnu pukotinu u barijeri "zelenoj transferzali". Shodno tome, kao što je jedan poslanik primijetio 1995. godine, treći strateški cilj je značio "čistu Drinu".³⁷³

³⁶⁷ 65ter00021, str. 22.

³⁶⁸ KDZ538; 65ter08462; KDZ410; 65ter01019; 65ter01023; 65ter07287; 65ter07449; 65ter08462; 65ter01019; 65ter01023; 65ter07287; 65ter00463; svjedočenje KDZ240, *Krajišnik*, T.14254 (zatvorena sjednica); svjedočenje KDZ410, *Krajišnik*, T.6930-6931, 6762-6766.

³⁶⁹ KDZ240.

³⁷⁰ 65ter00025, str. 13.

³⁷¹ 65ter04233.

³⁷² 65ter04214, str. 14.

³⁷³ 65ter00090, str. 41.

KARADŽIĆ³⁷⁴ i **KRAJIŠNIK**³⁷⁵ su obojica rekli poslanicima u Skupštini da Drina mora biti čista.

142. Čišćenje Drine se već uveliko odvijalo kada je u maju 1992. godine održana 16. sjednica. Dotad je, uz Bijeljinu i Zvornik, vlast već bila preuzeta u Foči (8. april 1992. godine), Višegradu (14. april 1992.); Bratuncu (17. april 1992.); i Vlasenici (21. april 1992.)³⁷⁶ i već je započelo ubijanje, protjerivanje i drugi zločini nad nesrbima. **KARADŽIĆ** je 12. maja obavijestio poslanike da su operacije u Foči, Zvorniku i Višegradu "završen[e] uspješno".³⁷⁷

143. Vojne operacije bosanskih Srba bile su brutalno efikasne u ostvarivanju "čiste Drine". Kao što je Petko ČANČAR, bliski **KARADŽIĆEV** saradnik, 1993. godine rekao Skupštini "na području Foče živi samo jedan narod i postoji samo jedna vjera".³⁷⁸ **KRAJIŠNIK** je, u ime rukovodstva bosanskih Srba, u obraćanju okupljenima u Foči (koja je dotad već bila preimenovana u "Srbinje", što otprilike znači "srpski grad") 1994. godine izrazio veliko zadovoljstvo zbog toga što: "danas, a ne kao što je to nekada, vidim pravi srpski grad".³⁷⁹ Prije rata, u Foči je živjelo 52 posto Muslimana.

144. Taj cilj se odražavao u vojnim zapovijestima bosanskih Srba. Komandant Birčanske brigade, Svetozar ANDRIĆ, naredio je 28. maja 1992. TO-u Zvornik da iseli žene i djecu, a da muškarce smjesti u logore za razmjenu.³⁸⁰ Direktivom br. 4, koju je **MLADIĆ** izdao šest mjeseci kasnije i koju je **KARADŽIĆ** odobrio,³⁸¹ vojsci je naređeno da s područja Birča, Žepe i Goražda protjera preostalo muslimansko stanovništvo.³⁸²

145. Masovno zatočavanje bosanskih Muslimana i bosanskih Hrvata do kojeg je to dovelo predstavljalo je veliku logističku akciju koja je na kraju zahtijevala koordinaciju na visokim nivoima, kako u vojnim, tako i u civilnim strukturama. Lokalni organi vlasti

³⁷⁴ 65ter00090, str. 68.

³⁷⁵ 65ter00052, str. 65.

³⁷⁶ 65ter00574.

³⁷⁷ 65ter00025, str. 6 (naglasak dodat).

³⁷⁸ 65ter00042, str. 25.

³⁷⁹ 65ter40254.

³⁸⁰ 65ter04199.

³⁸¹ 65ter00093, str. 84.

³⁸² 65ter01639, str. 5.

bosanskih Srba zauzeli su za vojne svrhe fabrike, škole, policijske stanice, zatvore i druge javne objekte kako bi u njima držali zatočenike. MLADIĆ je 12. juna 1992. naredio da se ustanove zatočenički objekti na nivou korpusa.³⁸³ Shodno tome, otvoren je objekt Batković³⁸⁴ i zatočenici iz, na primjer, logora Sušice u Vlasenici prebačeni su u Batković³⁸⁵ prije nego što su protjerani iz RS.

146. U toj akciji su, isto tako, učestvovali i civilne vlasti bosanskih Srba. Kao što se kaže u jednom od ranijih odjeljaka, i komisija za razmjenu, koju je osnovala Vlada, koordinisala je protjerivanje Muslimana i Hrvata, uključujući protjerivanje 400 bratunačkih zatvorenika preko Pala, sićušnog glavnog grada RS.³⁸⁶

147. Zbog toga je, kao što je jedan poslanik rekao 1993. godine, "Drina [...] postala plemenita a ne dušmanska međa. Spojili smo se svom dužinom sa Srbijom i Crnom Gorom. [...] Nestade muslimanske zelene transferzale. [...] Ovako se, gospodo, mudro i pametno stvara srpska država u bivšoj Bosni, Republika Srpska."³⁸⁷ Kao što je KARADŽIĆ poslanicima objasnio 1995. godine, "[a]ko ćemo pravo, ima gradova koje smo mi zgrabili, a bilo nas je svega 30%. [...] Nemojte da se ovo čuje, ali sjetite se koliko nas je bilo u Bratuncu, koliko u Srebrenici, koliko u Višegradu, koliko u Rogatici, koliko u Vlasenici, u Zvorniku itd. Znači, a to su zbog strateške važnosti morali postati naši i maltene to više niko i ne postavlja pitanje."³⁸⁸

2. AUTONOMNA REGIJA KRAJINA (ARK) 1992. GODINE

148. Prije rata, na područjima u sjeverozapadnoj BiH na koja su bosanski Srbi polagali pravo (i koja su nazvana "ARK") živjelo je mnogo bosanskih Muslimana i bosanskih Hrvata.³⁸⁹ Nekoliko hiljada bosanskih Muslimana i bosanskih Hrvata ubijeno je u ARK u periodu od aprila do decembra 1992., uglavnom tokom vojnih/policijskih napada na sela i poslije njih, kao i u logorima i zatočeničkim objektima kojima su upravljali VRS i MUP. Na hiljade ih je zadobilo teške tjelesne i duševne povrede i živjelo u nametnutim životnim

³⁸³ 65ter05483.

³⁸⁴ 65ter00588; 65ter11292.

³⁸⁵ 65ter11294; KDZ442; KDZ230; KDZ033; KDZ258; KDZ067; 65ter08539.

³⁸⁶ 65ter01533.

³⁸⁷ 65ter00054, str. 33-34.

³⁸⁸ 65ter00091, str. 68-69.

³⁸⁹ V. Dodatak C (Etnička karta).

uslovima sračunatim da dovedu do njihovog fizičkog uništenja u logorima i zatočeničkim objektima širom ARK-a. Protjerane su hiljade i hiljade nesrba, a njihova imovina i vjerski objekti su uništeni. Pojediniosti u vezi sa zločinima koji su počinjeni u realizaciji cilja trajnog uklanjanja nesrba iz određenih opština ARK, konkretno Banje Luke, Bosanske Krupe, Bosanskog Novog, Bosanskog Petrovca, Donjeg Vakufa, Ključa, Kotor-Varoša, Prijedora i Sanskog Mosta, iznose se u povjerljivom Prilogu ovom podnesku i Dodatku A (Prilozi).

(a) Zajednički plan da se nesrbi trajno uklone iz ARK

149. Odluka iz septembra 1991. godine da se srpska "zajednica opština"³⁹⁰ u sjeverozapadnoj BiH proglasi autonomnom regijom³⁹¹ odraz je **KARADŽIĆEVE** strategije "regionalizacije". Sredinom 1991. godine počela se kristalizirati namjera vođa SDS-a, uključujući one na regionalnom nivou, da se teritorija BiH podijeli duž etničkih linija. Srpska demokratska stranka³⁹² i JNA naoružavale su srpsko stanovništvo ARK i davale mu vojnu obuku.³⁹³ Do avgusta 1991. godine, SDS je u Gornjim Podgradcima, u opštini Bosanska Gradiška u ARK, već ustanovio "antiteroristički" centar za obuku, koji su vodili instruktori iz Srbije i RSK, na čelu s Milanom MARTIĆEM. Tajnu obuku je prošlo tri do četiri stotine Srba iz opština na području Krajine (uključujući Prijedor, Prnjavor, Šipovo), uključujući Veljka MILANKOVIĆA (i paravojnu grupu poznatu pod nazivom "Vukovi s Vučjaka").³⁹⁴

150. **KARADŽIĆ** je održavao stalne kontakte s funkcionerima u ARK, posebno s BRĐANINOM,³⁹⁵ KUPREŠANINOM,³⁹⁶ RADIĆEM³⁹⁷ VUKIĆEM,³⁹⁸

³⁹⁰ KDZ271; 65ter00592, par. 117.

³⁹¹ 65ter07649.

³⁹² 65ter01493.

³⁹³ 65ter05052; 65ter04883; KDZ490.

³⁹⁴ KDZ523; 65ter11326.

³⁹⁵ 65ter30045; 65er30048; 65ter30078; 65ter30086; 65ter30123; 65ter30139; 65ter300243; 65ter30279; 65ter30355; 65ter30363; 65ter31670; 65ter30392.

³⁹⁶ 65ter30011; 65ter30068; 65ter30116; 65ter30229; 65ter30242; 65ter30406; 65ter30413; 65ter30414; 65ter30502; 65ter30591; 65ter30615.

³⁹⁷ 65ter30256; 65ter31670; 65ter30472; 65ter31671; 65ter32063.

³⁹⁸ 65ter30055; 65ter30060; 65ter30069; 65ter30077; 65ter30079; 65ter30249; 65ter30352; 65ter30354; 65ter30356; 65ter30357; 65ter30396; 65ter31670.

STEVANDIĆEM³⁹⁹ i ČIZMOVIĆEM⁴⁰⁰ u vezi s politikom, strategijama i planovima SDS-a. **KARADŽIĆ** je često lično odlazio u Banju Luku, slao izaslanike ili pozivao vođe iz ARK na razgovore o tim pitanjima.⁴⁰¹ On je ujedinjenjem s RSK zaustavio korake u pravcu preuranjenog odvajanja ARK i isticao je poštovanje stranačke politike.⁴⁰² Čak i prije nego što je službeno postao predsjednik Predsjedništva, rukovodstvo ARK smatralo je **KARADŽIĆA** vrhovnim komandantom kojeg se moralo slušati.⁴⁰³

151. Zločini počinjeni u ARK odraz su ostvarivanja prvog, drugog i četvrtog strateškog cilja, koje je **KARADŽIĆ** formulisao na 16. sjednici Skupštine 12. maja 1992. godine.⁴⁰⁴ Dana 14. maja 1992., komandant u VRS Stanislav GALIĆ (koji se tada nalazio na području Ključa) istakao je važnost strateških ciljeva na sastanku vojnih i civilnih vlasti u njegovoj operativnoj zoni u ARK.⁴⁰⁵ Učinak četvrtog strateškog cilja, čim je taj cilj obznanjen, izričito je potvrdio i poslanik iz Bosanske Krupe, koji je izrazio svoje zadovoljstvo zbog toga što se protjerani Muslimani neće vratiti.⁴⁰⁶

152. Pripreme da SDS preuzme vlast od lokalnih organa vlasti formiranih u skladu s višestranačkim izborima 1990. godine započele su krajem ljeta 1991. godine. Kao što je rečeno gore u tekstu, uputstvo Varijanta A/B podijeljeno je predstavnicima opština 20. decembra 1991., ili približno tog datuma. Uputstvo Varijanta A/B i uputstva koja su se nadovezivala na njega od 26. aprila 1992.⁴⁰⁷ bila su predmet razgovora i ostvarivali su se u opštinama ARK.⁴⁰⁸ Osnivanje regionalnog kriznog štaba (Kriznog štaba ARK) službeno je obznanjeno 5. maja 1992.⁴⁰⁹

³⁹⁹ 65ter30161; 65ter30443; 65ter30543; 65ter31664; 65ter31672; 65ter31665; 65ter32054; 65ter31991; 65ter31993.

⁴⁰⁰ 65ter30491; 65ter30539; 65ter30558; 65ter30564; 65ter30602; 65ter30617; 65ter30619.

⁴⁰¹ 65ter30543; 65ter00017, str. 44; 65ter00081, str. 172; 65ter30069; 65ter30139.

⁴⁰² 65ter30161; 65ter30243; 65ter30354; 65ter30355; 65ter30356; 65ter30357; 65ter30473; 65ter31843.

⁴⁰³ 65ter30722, str. 2.

⁴⁰⁴ 65ter00026, str. 6-7.

⁴⁰⁵ 65ter00368.

⁴⁰⁶ 65ter00024, str. 24.

⁴⁰⁷ 65ter00783.

⁴⁰⁸ 65ter00981; 65ter00982; 65te00765; 65ter04883; 65ter06700.

⁴⁰⁹ 65ter005473. Poslanik u Skupštini, Radoslav BRĐANIN, bio je predsjednik Kriznog štaba ARK. Među drugim članovima bili su: Radisav VUKIĆ (član Glavnog odbora SDS-a i predsjednik regionalnog odbora

153. Napadi na nesrpsko stanovništvo ARK i preuzimanje vlasti od strane snaga bosanskih Srba, uključujući 1. KK, snage MUP-a i paravojne jedinice, započeli su sredinom aprila 1992. godine: Sanski Most (sredina aprila 1992.); Bosanska Krupa (21. april 1992.); Prijedor (30. april 1992.);⁴¹⁰ Donji Vakuf (početak maja 1992.); Ključ (7. maj 1992.); Kotor-Varoš (10. juni 1992.). Neposredno poslije, vlast su preuzimali krizni štabovi bosanskih Srba i srpske opštine bi počele funkcionisati.⁴¹¹

154. Policijske i vojne snage nastavile su da se koordinišu s kriznim štabovima na opštinskom nivou.⁴¹² Masovna zatočenja hiljada bosanskih Muslimana i bosanskih Hrvata značila su veliki logistički posao. Lokalni organi vlasti bosanskih Srba zauzeli su za vojne svrhe fabrike/skladišta, škole, policijske stanice, zatvore, kasarne, fudbalske stadione, vatrogasne stanice i druge javne objekte kako bi u njima držali zatočenike. Razmjeri ovih masovnih zatočenja širom ARK iziskivali su koordinaciju vojnih i civilnih organa vlasti RS na raznim nivoima.⁴¹³ Osoblje MUP-a upravljalo je velikim brojem zatočeničkih objekata.⁴¹⁴ Nakon što bi napale razoružana i nebranjena sela, snage VRS-a pod komandom generala TALIĆA okupile bi civile i učestvovala u upravljanju zatočeničkim objektima, njihovoj koordinaciji i logističkoj podršci.⁴¹⁵

155. "Etničko čišćenje", koje se provodilo u ARK masovnim i sistematskim okupljanjem i zatočenjem nesrba, nije se moglo beskrajno dugo skrivati od međunarodne zajednice. Predstavnici međunarodne zajednice počeli su početkom ljeta 1992. godine dobivati informacije o zatočeničkim centrima ARK, poput Omarske, Keraterma i Trnopolja.⁴¹⁶ Tipična reakcija vođa bosanskih Srba na navode o etničkom čišćenju u vezi s

SDS-a), Vojo KUPREŠANIN, Milovan MILANOVIĆ, Nikola ERCEG, Predrag RADIĆ, general Momir TALIĆ, načelnik CSB-a Stojan ŽUPLJANIN, Nenad STEVANDIĆ (komandant "Crvenih beretki" i snaga SOS-a), Nedeljko KESIĆ i pripadnik "specijalne jedinice" policije Slobodan DUBOČANIN.

⁴¹⁰ 65ter07685; 65ter05746; 65ter00798; 65ter05748; 65ter00286; 65ter00506.

⁴¹¹ Izvještaj vještaka KDZ453.

⁴¹² 65ter11117; 65ter11147; 65ter05191; 65ter05788; 65ter07685; izvještaj vještaka KDZ453.

⁴¹³ 65ter05776; 65ter05751.

⁴¹⁴ V. povjerljivi Dodatak A, Prilog C.

⁴¹⁵ V. povjerljivi Dodatak A, Prilog C.

⁴¹⁶ KD470; KDZ240; 65ter01170.

tim logorima bila je isticanje zločina koji su počinjeni nad Srbima u Drugom svjetskom ratu ili onih koji su se tada činili.⁴¹⁷

156. Kad je u opštinama ARK uspostavljena vlast bosanskih Srba, učesnici UZP-a i oni koje su učesnici UZP-a koristili masovno su progonili, ubijali i prisilno odvodili stanovnike muslimanske i hrvatske nacionalnosti. U periodu od maja do novembra 1992. u opštinama ARK masovno su ubijani civili muslimanske i hrvatske nacionalnosti, kako u zatočeničkim objektima, tako i izvan njih.⁴¹⁸ Na udaru su bile vođe bosanskih Muslimana i Hrvata, posebno kada je riječ o ubijanju i zlostavljanju u logorima i zatočeničkim objektima, za koje je bilo karakteristično teško zlostavljanje zatočenika, koje je uključivalo i seksualno zlostavljanje.⁴¹⁹ Međunarodna osuda dovela je do zatvaranja dijela logora početkom avgusta 1992. godine i zatočenici su prebačeni na druge lokacije, među kojima su bili logor Batković i Kamenica.⁴²⁰ Na taj način etnički su očišćena velika područja ARK u skladu s ciljevima rukovodstva bosanskih Srba.⁴²¹

3. SARAJEVSKO PODRUČJE 1992. GODINE

157. Svrha zločina počinjenih u Sarajevu i okolini⁴²² bilo je ostvarenje prvog i petog strateškog cilja: podjela grada Sarajeva na srpski i muslimanski dio. U sklopu ostvarivanja tih ciljeva i cilja sveobuhvatnog UZP-a, Muslimani i Hrvati iz Hadžića, Ilidže, Novog Grada, Novog Sarajeva, Pala, Vogošće i Ilijaša⁴²³ protjerivani su, ubijani i progonjeni.⁴²⁴

⁴¹⁷ KDZ470.

⁴¹⁸ V. povjerljivi Dodatak A, priloge A i B.

⁴¹⁹ KDZ492; KDZ474; KDZ489; KDZ545; KDZ452; KDZ273; KDZ123; KDZ026; KDZ414; KDZ080.

⁴²⁰ KDZ406; KDZ316; KDZ258; 65ter40163; 65ter01117.

⁴²¹ Broj stanovnika muslimanske nacionalnosti u ARK smanjio se za četiri petine u periodu od 1991. do 1995. godine, s 252.566 (25,86 posto) 1991. godine na 34.528 (4,98 posto) 1995. godine; u istom periodu broj stanovnika hrvatske nacionalnosti smanjio se za dvije trećine, s 96.789 (9,91 posto) 1991. godine na 18.932 (2,73 posto) 1995. godine. Broj stanovnika srpske nacionalnosti se, naprotiv, povećao za više od jedne trećine, s 553.857 (56,73 posto) 1991. godine na 621.374 (89,79 posto) 1995. godine. 65ter05193 na 0093-0367.

⁴²² Zločini o kojima se govori u ovom odjeljku su zločini počinjeni u opštinama na širem sarajevskom području. Ovaj odjeljak se ne odnosi na zločine počinjene u vezi sa opsadom Sarajeva, o kojima će se govoriti dolje u tekstu.

⁴²³ Tih sedam opština, uz Stari Grad, Trnovo i Centar, bile su dio administrativne grupe od deset opština koje su činile grad Sarajevo: PAF1.

158. Tokom 1991. godine i početkom 1992. godine, u političkoj aktivnosti SDS-a glavno težište je stavljeno na etničko razgraničenje srpskih opština na sarajevskom području.⁴²⁵ Do februara 1992., organi SDS-a unilateralno su proglasili srpske opštine na područjima sjeverno, južno i istočno od gradske jezgre Sarajeva.⁴²⁶ Početkom aprila 1992., **KARADŽIĆ** se sastao sa **SUBOTIĆEM**, **KRAJIŠNIKOM**, Mićom **STANIŠIĆEM**, **MANDIĆEM** i Jovanom **TINTOROM** radi planiranja operacije koja će presjeći grad i povezati snage bosanskih Srba sjeverno i južno od Sarajeva.⁴²⁷ **KARADŽIĆ** i **KOLJEVIĆ** su 16. aprila 1992. rekli Cyrusu **VANCEU** i Herbertu **OKUNU** da je odlučeno da se Sarajevo podijeli na srpski i muslimanski dio.⁴²⁸

159. Kao što je **MLADIĆ** rekao srpskom časopisu **NIN**, "[m]i ne želimo celo Sarajevo, već samo da ga podelimo".⁴²⁹ **MANDIĆ** je 5. maja 1992. razgovarao s Mićom **STANIŠIĆEM** o planiranim granicama muslimanskog Sarajeva⁴³⁰ koje bi nesrpski dio praktički svele na stari grad. Kasnije toga mjeseca rekao je jednom dugogodišnjem prijatelju da će taj cilj⁴³¹ biti ostvaren silom.⁴³² Ta izjava je izražavala stav svih u rukovodstvu bosanskih Srba, uključujući **KARADŽIĆA**.⁴³³

160. Borbe u cilju podjele grada započele su početkom aprila 1992. Snage bosanskih Srba, koje su se sastojale od elemenata Kriznih štabova SDS-a, TO-a i snaga MUP-a⁴³⁴ i kojima su pomagale paravojne jedinice i dobrovoljci,⁴³⁵ snage saveznog MUP-a,⁴³⁶

⁴²⁴V. Prilog A, B13.3,19.1; Prilog C 11.1,11.2,12.1,12.2,13.1,13.2,13.2,17.1,18.1,26.1,26.2,26.3.

⁴²⁵65ter01446; 65ter00939; 65ter01473, str. 3; 65ter30499; 65ter01421; 65ter00011, L004-6752; svjedočenje KDZ394, *Krajišnik*, T.8108, 8110; KDZ131, *Krajišnik*, T.14502-14503; 65ter00222; 65ter00226; 65ter00225; 65ter00223; 65ter00224; 65ter00219; 65ter08877; 65ter10825; 65ter04984; 65ter08176; 65ter30494; 65ter30499.

⁴²⁶65ter01480; svjedočenje KDZ131, *Krajišnik*, T.14503-04, 14619; 65ter30611.

⁴²⁷65ter40193.

⁴²⁸Svjedočenje KDZ470, *S. Milošević*, T.16956-16957; *Krajišnik*: T.4174. Takođe: 65ter01027, str. 3.

⁴²⁹65ter10743, 0034-2495.

⁴³⁰65ter30734, str. 6.

⁴³¹65ter30809, str. 13.

⁴³²65ter30809, str. 8.

⁴³³KDZ512, *Krajišnik*: T.9067; 65ter40200,1:09'16''-1:10'10''; svjedočenje KDZ470, *Krajišnik*, T.44204-4211; svjedočenje KDZ470, *S. Milošević*, T.16963; 65ter10741; 65ter10742; v. takođe., 65ter30342.

⁴³⁴KDZ589.

⁴³⁵65ter01262; 65ter30691; 65ter30698; 65ter30702.

"Crvene beretke"⁴³⁷ i elementi JNA,⁴³⁸ postepeno su preuzele kontrolu nad velikim dijelom Hadžića, Ilidže, Ilijaša, Vogošće, dijelova Novog Sarajeva, Novog Grada i Pala.⁴³⁹

161. Kada je uspostavljena kontrola u tim i drugim opštinama na periferiji Sarajeva, snage bosanskih Srba prešle su na utvrđivanje te etničke podjele i učvršćivanje linija opsade progonom, protjerivanjem i/ili ubijanjem Muslimana i Hrvata na tim područjima. Stanovnici su ubijani ili istjerivani iz domova i upućivani u sistem zatočeničkih objekata;⁴⁴⁰ iz zatočeničkih objekata su razmjenjivani,⁴⁴¹ korišteni za prisilni rad⁴⁴² i kao živi štit na linijama fronta,⁴⁴³ ili su ubijani.⁴⁴⁴ Tim zatočeničkim objektima upravljale su snage bosanskih Srba,⁴⁴⁵ koje su na kraju došle pod kontrolu Ministarstva pravde Srpske Republike.⁴⁴⁶ **KARADŽIĆ** je znao za ta masovna protjerivanja⁴⁴⁷ i odigrao je ulogu u osnivanju i radu zatočeničkih objekata, kao i u transferu zatočenika iz tih objekata.⁴⁴⁸

162. Preuzimanjem vlasti u sarajevskim opštinama upravljale su lokalne vođe SDS-a blisko povezane s **KARADŽIĆEM**, uključujući Jovana **TINTORA**,⁴⁴⁹ Nedeljka **PRSTOJEVIĆA**⁴⁵⁰ i Ratka **ADŽIĆA**.⁴⁵¹ **TINTOR**, načelnik Kriznog štaba SDS-a

⁴³⁶ Svjedočenje KDZ410, *Krajišnik*, T.14177-14214.

⁴³⁷ Svjedočenje KDZ410, *Krajišnik*, T.14192-14197;14206-14207.

⁴³⁸ 65ter30763; 65ter30752; 65ter01525.

⁴³⁹ 65ter07828, str. 303-305; 65ter30700; 65ter30694; 65ter30704; svjedočenje KDZ512, *Krajišnik*, T.9074-9075; svjedočenje KDZ487, *D. Milošević*, T.368; 65ter40193, str. 8 (0:23:15-0:26:22).

⁴⁴⁰ V. Prilog C; KDZ589.

⁴⁴¹ V. npr. 65ter10730; svjedočenje KDZ147, *Krajišnik*: T.7955; svjedočenje KDZ319; KDZ400, 65ter09360, 0229-9410; KDZ589.

⁴⁴² V. npr. svjedočenje KDZ319, 65ter09091, str. 11; svjedočenje KDZ416, 65ter09386, 0051-1008; svjedočenje KDZ416, 65ter09386, 0051-1009.

⁴⁴³ V. npr. svjedočenje KDZ416, 65ter09386, 0051-1008.

⁴⁴⁴ V. Prilog B 12.1,12.2,13.1,13.3,19.1.

⁴⁴⁵ 65ter01635; 65ter01585; 65ter01509; KDZ589.

⁴⁴⁶ 65ter05151; 65ter01591; 65ter01592; 65ter01585; 65ter01171.

⁴⁴⁷ 65ter08638; 65ter30662; 65ter01171.

⁴⁴⁸ 65ter40168; 65ter01419; 65ter10758; 65ter30849; 65ter30662.

⁴⁴⁹ 65ter45111, str. 2; 65ter30061; 65ter30171; 65ter30230; 65ter30478; 65ter30499; 65ter30635; 65ter30638; svjedočenje KDZ131, *Krajišnik*, T.14772; 65ter30478; 65ter30641; KDZ088, T001-1791-T001-1794, str. 54-55.

⁴⁵⁰ KDZ131; 65ter30549.

⁴⁵¹ 65ter10796; 65ter00592, str. 155.

Vogošća, odigrao je ulogu u naoružavanju stanovništva i vođenju vojnih operacija.⁴⁵² U jednom intervjuu iz 1994. godine, prisjetio se da je "držao 64 kilometra fronta, od bolnice Jezero [to je dječja bolnica, rodilište], preko Vogošće, preko Srednjeg, puštao na dio teritorije Ilijaša, vraćao nazad preko Rajlovca, Ahatovića i dijela Ilidže".⁴⁵³ Na Ilidži, lokalne civilne i vojne organe kontrolisao je Neđeljko PRSTOJEVIĆ, načelnik opštinskog Kriznog štaba SDS-a.⁴⁵⁴ PRSTOJEVIĆ se u julu 1992. prisjetio kako je **KARADŽIĆ** došao na Ilidžu u prvim danima rata kako bi ohrabrio srpske snage, zbog čega su " Srbi [...] u Sarajevu na tim prostorima zadržali određenu teritoriju pod kontrolom, a na nekim dijelovima i proširili svoju teritoriju i potjerali Muslimane sa teritorija gdje su oni praktično u većini".⁴⁵⁵

163. U Ilijašu je rad srpskih civilnih i vojnih organa koordinisao načelnik Kriznog štaba SDS-a Ratko Adžić⁴⁵⁶ i 1. srpska ilijaška brigada SRK bila je pod njegovom efektivnom komandom barem do juna 1992. godine.⁴⁵⁷

164. Uz **KARADŽIĆA** su i drugi iz rukovodstva bosanskih Srba učestvovali u operacijama podjele Sarajeva duž etničkih linija. Na primjer, **KRAJIŠNIK**, koji je tokom cijelog rata pozivao na etničku podjelu Sarajeva,⁴⁵⁸ odigrao je ključnu ulogu u stvaranju Srpske opštine Rajlovac (koja se otcijepila od Novog Grada)⁴⁵⁹ i bio je upoznat s događajima u Rajlovcu tokom cijele 1992. godine.⁴⁶⁰ **KRAJIŠNIK** je imao konkretna obavještenja o zatvaranju nesrba u objektima pod kontrolom bosanskih Srba na području Rajlovca,⁴⁶¹ i ubijanju tih zatočenika 15. juna 1992. godine.⁴⁶² Isto tako, na poziv Biljane

⁴⁵² 65ter40193.

⁴⁵³ 65ter40193.

⁴⁵⁴ 65ter30549; 65ter01532; 65ter01535; 65ter01662; 65ter30828; 65ter10771; 65ter30788; 65ter30803; 65ter30812; 65ter30851.

⁴⁵⁵ 65ter00028, str. 66; v. takođe:, 65ter11705.

⁴⁵⁶ 65ter01651.

⁴⁵⁷ 65ter01564.

⁴⁵⁸ 65ter31743; 65ter31736.

⁴⁵⁹ 65ter01484; 65ter30589.

⁴⁶⁰ 65ter30581.

⁴⁶¹ 65ter30833.

⁴⁶² 65ter30836; 65ter10745, str. 4; KDZ512, *Krajišnik*, T.9066-71. V. takođe: 65ter01258, str. 6; 65ter10746; KDZ468; 65ter30836; 65ter10745, str. 4; svjedočenje KDZ240, *Krajišnik*, T.6774, 6927-29; KDZ512, *Krajišnik*, T.9066-71. V. takođe:, 65ter01258, str. 6; 65ter10746; KDZ468.

PLAVŠIĆ na Ilidžu su u maju 1992. došli Arkanovci, na čelu s Legijom, kao pojačanje MUP-u i drugim jedinicama u "oslobađanju" područja srpske Ilidže.⁴⁶³

165. **KARADŽIĆ** je tokom cijelog rata javno insistirao na podjeli Sarajeva. **KARADŽIĆ** je u više navrata prijetio da će, u slučaju da Muslimani ne pristanu na podjelu, osvojiti Sarajevo,⁴⁶⁴ uporno tvrdeći da je taj grad srpski i da se od njega nikad neće odustati.⁴⁶⁵

III. KAMPANJA SNAJPERSKOG DJELOVANJA I GRANATIRANJA USMJERENA PROTIV SARAJEVA

166. Nakon što je Sarajevo silom podijeljeno i okruženo, **KARADŽIĆ**, **MLADIĆ** i drugi iz vojnog i političkog rukovodstva bosanskih Srba su, radeći na ostvarenju zajedničkog zločinačkog cilja, proveli vojnu kampanju snajperskog djelovanja i granatiranja, koju su izvršile snage bosanskih Srba i koja je bila usmjerena protiv grada Sarajeva, ubijajući, sakateći, ranjavajući i terorizujući civilno stanovništvo tog grada u periodu od aprila 1992. godine do novembra 1995.⁴⁶⁶ Osnovni cilj te kampanje bilo je širenje terora među civilnim stanovništvom Sarajeva. Ta kampanja i njoj odgovarajući zajednički cilj uključivali su zločine terorisanja, protivpravnih napada na civile i ubistva, za koje terete tačke 5, 6, 9 i 10 Optužnice.

⁴⁶³ 65ter30712; 65ter30752; 65ter30766, str. 4; 65ter1525; svjedočenje KDZ410, *Krajišnik*, T.14253-14254; 65ter30755; svjedočenje KDZ512, *Krajišnik*, T.9023-9024.

⁴⁶⁴ 65ter10741; 65ter10747; 65ter01369.

⁴⁶⁵ 65ter11207; 65ter10742; 65ter10748; 65ter10749; 65ter10750; 65ter05824.

⁴⁶⁶ Svjedočenje KDZ219, *Galić*, T.6216; svjedočenje KDZ467, *Galić*, T.11123-11124; svjedočenje KDZ455, *Galić*, T.9919-9920, 9922; svjedočenje KDZ234, *Galić*, T.10165; svjedočenje KDZ185, *Galić*, T.10861 (zatvorena sjednica), 10863 (zatvorena sjednica); svjedočenje KDZ384, *D. Milošević*, T.3311; svjedočenje KDZ280, *D. Milošević*, T.1825; KDZ227, 65ter10143, 0604-9657; svjedočenje KDZ182, *D. Milošević*, T.3815 (zatvorena sjednica); svjedočenje KDZ470, *Krajišnik*, T.4211, *S. Milošević*, T.16963; svjedočenje KDZ487, *D. Milošević*, T.324-327; KDZ234, 65ter11081, str. 10-11.

**A. KARADŽIĆ JE UČESTVOVAO U ZAJEDNIČKOM PLANU ŠIRENJA
TERORA MEĐU CIVILNIM STANOVNIŠTVOM SARAJEVA KAMPANJOM
SNAJPERSKOG DJELOVANJA I GRANATIRANJA**

167. Tokom cijelog rata, rukovodstvo bosanskih Srba smatralo je podjelu i opsadu Sarajeva i kampanju terora važnim sredstvom ostvarivanja njihovih teritorijalnih i državotvornih aspiracija, kao i sprečavanja održive nezavisnosti BiH.⁴⁶⁷ **KARADŽIĆ** je 12. maja 1992. Skupštini rekao sljedeće: "Sarajevo nam je, strateški gledano na petom mjestu, ali su borbe u Sarajevu i za Sarajevo [...] od presudne važnosti, jer ne daju uspostavljanje čak ni privida, ali ni države. Alija nema državu dok mi imamo dio Sarajeva."⁴⁶⁸ **KARADŽIĆ** se na tu temu vratio na 36. sjednici Skupštine, napominjući: "Izetbegović razgovara što ne može da izađe iz Sarajeva bez naše dozvole"⁴⁶⁹ Kontrolišući uslove u Sarajevu, odnosno igrajući se sa "slavinom za teror", kako je to opisao jedan svjedok iz UNPROFOR-a,⁴⁷⁰ bosanski Srbi nastojali su zadržati prednost odlučujuću za postizanje mirovnog sporazuma pod njihovim uslovima.

168. Mnogo prije stvarne podjele i opsade Sarajeva, **KARADŽIĆ** je nagovijestio da će Sarajevo postati meta bosanskih Srba ako dođe do rata u BiH. Pretpostavljajući da se **IZETBEGOVIĆ** priprema za rat, **KARADŽIĆ** je 12. oktobra 1991. Gojku ĐOGI rekao sljedeće: "[O]ni moraju da znaju [da] oko Sarajeva ima 20 000 naoružanih Srba, pa to nije normalno, pa oni će, oni će nestati, Sarajevo će biti karakazan u kome će izginuti 300.000 Muslimana [...]."⁴⁷¹

169. Međunarodni promatrači su dosljedno su izvještavali o tome kako su **KARADŽIĆ** i drugi učesnici UZP-a varirali intenzitet terora granatiranjem civila i gađanjem civila iz snajpera, kao i slobodu kretanja humanitarnih konvoja i funkcionisanje ključnih

⁴⁶⁷ KDZ444, 65ter08961, str. 19-20; svjedočenje KDZ470, *Krajišnik*, T.4211; svjedočenje KDZ487, *S. Milošević*, T.26935; KDZ405, izjava svjedoka MKSJ-a, ERN: R065-9860-R065-9912, par.199; KDZ234; KDZ450; svjedočenje KDZ470, *S. Milošević*, T.16963.

⁴⁶⁸ 65ter00024, str. 14. V. takođe: 65ter05543, str. 16; 65ter01652, 0303-1206.

⁴⁶⁹ 65ter00059, str. 129.

⁴⁷⁰ Svjedočenje KDZ487, *D. Milošević*, T.325-326.

⁴⁷¹ 65ter30335, str. 7. V. takođe: 65ter30341, str. 2.

komunalija, kako bi osigurali ustupke Vlade BiH⁴⁷² i međunarodne zajednice i spriječili uplitanje NATO-a i drugih iz međunarodne zajednice u sukob.⁴⁷³ **KARADŽIĆ** i rukovodstvo bosanskih Srba otvoreno su priznavali da je to ono što su željeli postići svojim akcijama.⁴⁷⁴ Komandant Sarajevsko-romanijskog korpusa, general Dragomir MILOŠEVIĆ, kasnije se prisjećao: "U celini kad god smo hteli da napadnemo jače na Sarajevo tada su bile neke konferencije, pa su naše aktivnosti vojske prema Sarajevu bile zaustavljane".⁴⁷⁵

170. Slično tome, **KARADŽIĆ** i drugi učesnici UZP-a često su intenzivirali kampanju terora u Sarajevu kao odmazdu za događaje drugdje na ratištu, uključujući ofenzive BiH ili smrt vojnika ili civila bosanskih Srba.⁴⁷⁶ Kao odgovor na napade bosanske vojske u cilju probijanja opsade, **KARADŽIĆ** je prijetio napadom na Sarajevo, u rasponu od granatiranja do potpunog preuzimanja vlasti nad gradom.⁴⁷⁷ MLADIĆ je u martu 1995., na primjer, otvoreno priznao da je skorašnje intenziviranje snajperskog djelovanja u Sarajevu odgovor na gubitke koje je srpska strana pretrpjela u vojnim napadima BiH.⁴⁷⁸

171. Razaranje, strah i deprivacija imali su osjetan učinak na civilno stanovništvo Sarajeva. Stanovnici tog grada proživljavali su mješavinu šoka, tjeskobe, straha i očaja. Zbog stalne smrtno opasnosti u Sarajevu se nije moglo normalno živjeti.⁴⁷⁹

⁴⁷² KDZ487, 65ter10673, R110-2355; svjedočenje KDZ487, D. Milošević, T.324-326; svjedočenje KDZ467, Galić, T.11008-11009 (zatvorena sjednica), 11028-11029; 65ter31628; KDZ450; svjedočenje KDZ470, S. Milošević, T.16962; KDZ405, izjava svjedoka MKSJ-a, ERN:R065-9860-R065-9912, par.199.

⁴⁷³ 65ter31627; 65ter09256; KDZ405, izjava svjedoka MKSJ-a, ERN: R065-9860-R065-9912, par. 199; KDZ450; KDZ234, 65ter11081, str. 16..

⁴⁷⁴ Svjedočenje KDZ487, D. Milošević, T.324; svjedočenje KDZ470, S. Milošević, T.16962.

⁴⁷⁵ 65ter14678, str. 5.

⁴⁷⁶ KDZ450; KDZ450, 65ter10732, 0110-0503; KDZ465; svjedočenje KDZ487, D. Milošević, T.421-427, 453-455; 65ter06855, ZA01-9703; 65ter10616, R013-9751; 65ter30793; 65ter01065,R014-9525; 65ter10717, ZA01-9647; svjedočenje KDZ467, Galić, T.9831, 9834-9837; 65ter03918, str. 2; svjedočenje KDZ108, Galić, T.9311.

⁴⁷⁷ 65ter06864; 65ter01311; 65ter10668; 65ter10669; 65ter01327.

⁴⁷⁸ 65ter10615, R103-9733.

⁴⁷⁹ KDZ455, Galić: T.9899; KDZ403, Galić, T:1130; KDZ234; KDZ405, izjava svjedoka MKSJ-a, ERN:R065-9860-R065-9912, par. 51; KDZ412, izjava svjedoka MKSJ-a, ERN: 0211-5982-0211-6001, str. 6.

B. KARADŽIĆ JE BIO KLJUČNI UČESNIK UZP-a ŠIRENJA TERORA MEĐU CIVILNIM STANOVNIŠTVOM SARAJEVA

172. U cijelom periodu na koji se odnosi Optužnica, **KARADŽIĆ** je bio direktno uključen u planiranje, naređivanje i kontrolisanje kampanje usmjerene protiv civilnog stanovništva. Saradivao je s raznim civilnim i vojnim vođama, s kojima je imao zajednički cilj širenja terora među civilnim stanovništvom Sarajeva.

173. **KARADŽIĆ** i, od 12. maja 1992., **MLADIĆ** bili su dvije ključne ličnosti koje su isplanirale vojnu strategiju i akcije bosanskih Srba u okolini Sarajeva, i upravljale tom strategijom i akcijama. Podjela i opsada Sarajeva, zahvaljujući kojima su snage bosanskih Srba mogle voditi kampanju terora, izvršene su pod **KARADŽIĆEVIM** rukovodstvom.⁴⁸⁰ U maju ili junu 1992. godine, **KARADŽIĆ** je na sastanku s **KRAJIŠNIKOM**, **PLAVŠIĆEVOM**, **KOLJEVIĆEM** i oficirima VRS-a, podržao **MLADIĆEV** plan da se Sarajevo bombarduje korištenjem sve opreme i naoružanja koji su stajali na raspolaganju SRK uprkos tome što ih je tadašnji komandant SRK upozorio da postoji veliki rizik da će biti civilnih žrtava.⁴⁸¹

174. Prije formiranja VRS-a, **KARADŽIĆ** je izdavao naređenja snagama bosanskih Srba u okolini Sarajeva⁴⁸² i kontrolisao snage koje su taj grad držale u okruženju.⁴⁸³ Kasnije je izdavao naređenja **MLADIĆU** i drugim članovima Glavnog štaba VRS-a o vojnim pitanjima u vezi sa Sarajevom,⁴⁸⁴ uključujući **MLADIĆEVO** učešće u pregovorima,⁴⁸⁵ granatiranje Sarajeva,⁴⁸⁶ kopneni prilaz Sarajevu⁴⁸⁷ i snabdijevanje grada

⁴⁸⁰ V. takođe: 65ter00150, str. 1.

⁴⁸¹ Svjedočenje KDZ088, *Krajišnik*: T.15048-15060 (zatvorena sjednica).

⁴⁸² 65ter30714; 65ter10738: Branko Đerić je 20. aprila 1992. izdao naredbu svim srpskim odbrambenim snagama da obustave artiljerijsku vatru i vatru iz teškog naoružanja po ciljevima u Sarajevu, izričito se pozivajući na Karadžićevu "Platformu" (65ter01033) koja je bila u širokoj distribuciji (65ter00150, str. 2); 65ter01448.

⁴⁸³ Svjedočenje KDZ184, *D. Milošević*: T.5256-5257; 65ter40150; KDZ184, 65ter09981; 65ter45324.

⁴⁸⁴ 65ter06899; 65ter06898; 65ter06897; 65ter06902; 65ter06903; 65ter30883; 65ter31691.

⁴⁸⁵ 65ter30878.

⁴⁸⁶ 65ter01072; 65ter00114; 65ter10703; 65ter31627; 65ter31626; 65ter31625; 65ter06892; 65ter06893; 65ter06894.

⁴⁸⁷ 65ter06899; 65ter30660.

osnovnim komunalnim uslugama.⁴⁸⁸ **KARADŽIĆU** su komandanti iz SRK-a podnosili izvještaje⁴⁸⁹ i on im je izdavao naređenja.⁴⁹⁰ Glavne odluke u vezi sa Sarajevom morali su donijeti MLADIĆ ili **KARADŽIĆ**.⁴⁹¹

175. **KARADŽIĆ** je bio u mogućnosti da daje garancije u vezi s vojnim pitanjima i da kontroliše granatiranje ili snajpersko djelovanje. **KARADŽIĆ** je službenicima UN-a znao reći da je naredio da se obustavi granatiranje ili snajpersko djelovanje.⁴⁹² U drugim prilikama je Sarajevu prijetio vojskom.⁴⁹³ Kada bi **KARADŽIĆ** pristao na prestanak paljbe ili sporazum protiv snajperskog djelovanja, granatiranje i snajpersko djelovanje doista bi i prestali.⁴⁹⁴ Jedan posmatrač iz UNPROFOR-a je primijetio da su, kada je postojala istinska želja vođa bosanskih Srba, srpske snage u iznimnoj mjeri postupale u skladu s naređenjima.⁴⁹⁵ **KARADŽIĆ** je pregovarao o sporazumima i donosio specifične vojne odluke u vezi s pitanjima poput razmještaja i angažovanja ljudstva i teškog naoružanja VRS-a.⁴⁹⁶

176. **KARADŽIĆEVA** kontrola nad sarajevskim aerodromom⁴⁹⁷ i slobodom kretanja humanitarnih konvoja i UNPROFOR-a⁴⁹⁸ direktno je proizlazila iz njegove kontrole nad snagama bosanskih Srba koje su držale grad u okruženju. **KARADŽIĆ** je tu kontrolu često koristio kao sredstvo pritiska u pregovorima sa službenicima UN-a i u pokušaju da

⁴⁸⁸ 65ter06893; 65ter31626.

⁴⁸⁹ 65ter07114; 65ter07818; 65ter09479; 65ter10625; 65ter09067; 65ter07818; 65ter04214, str. 19; 65ter09479.

⁴⁹⁰ Svjedočenje KDZ175, *Galić*: T.9843-9850; 65ter06906; 65ter10598; 65ter06904; 65ter08334; 65ter09080; KDZ226, 65ter10666, str. 56, 66.

⁴⁹¹ 65ter10667, str. 72. V. takođe: 65ter31624.

⁴⁹² 65ter10821; 65ter10669.

⁴⁹³ KDZ444; 65ter06864; 65ter01311; 65ter10821; 65ter10669.

⁴⁹⁴ Svjedočenje KDZ405, *Galić*: T.10201-10206; svjedočenje KDZ234, *Galić*: T.10051.

⁴⁹⁵ Svjedočenje KDZ487, *D. Milošević*, T.348.

⁴⁹⁶ KDZ487, 65ter10673; KDZ405, izjava svjedoka MKSJ-a, ERN: R014-4291-R014-4309; 65ter10670; 65ter45255; 65ter10671; 65ter01252; 65ter01277; 65ter01277; 65ter10659; 65ter10675.

⁴⁹⁷ KDZ465; KDZ444, 65ter08961, str. 10; 65ter10677.

⁴⁹⁸ KDZ487, 65ter10673, R110-2339; 65ter10812; 65ter10813; 65ter10814; 65ter01307; 65ter08986; 65ter01325; 65ter10628; 65ter11781.

osigura ustupke bosanske vlade.⁴⁹⁹ Otvoreno je priznavao da ima kontrolu: na primjer, 24. aprila 1995. **KARADŽIĆ** je izjavio da je zatvorio aerodrom preko vikenda da svijetu pokaže ko ga kontroliše.⁵⁰⁰ Isto tako, **KARADŽIĆ** je kontrolisao komunalije⁵⁰¹ i koristio to kao sredstvo za postizanje svojih ciljeva u pregovorima,⁵⁰² pri čemu je povremeno otvoreno govorio o kontrolisanju gasa, vode i električne energije kao sredstvu ratovanja.⁵⁰³

177. Tokom cijelog perioda na koji se odnosi Optužnica, UN i drugi predstavnici međunarodne zajednice su **KARADŽIĆU** i njegovim podređenima upućivali prosvjede u vezi sa granatiranjem, snajperskim djelovanjem i blokadom Sarajeva.⁵⁰⁴ Savjet bezbjednosti UN-a je izdao rezolucije u kojima se izričito bavi tim pitanjem.⁵⁰⁵ Međunarodni mediji su takođe stalno skretali pažnju svjetske javnosti na Sarajevo.⁵⁰⁶

⁴⁹⁹65ter06864; KDZ487; 65ter10678; 65ter10679; 65ter01301; 65ter01296; 65ter06862; 65ter10608; 65ter10628; KDZ444; 65ter10609; KDZ405; svjedočenje KDZ487, *D. Milošević*: T.329-330; 65ter03888, str. 3; 65ter10003, str. 9-12.

⁵⁰⁰ KDZ444.

⁵⁰¹65ter06864; 65ter01314 na R001-4539; 65ter10816; KDZ465, R108-9852-R108-9875 na R108-9867; KDZ405, izjava svjedoka MSKJ-a, ERN: R014-4291-R014-4309, na R104-4304; 65ter31628; 65ter09271; 65ter01296; 65ter10709; KDZ444.

⁵⁰²65ter01314; 65ter01307; 65ter01325; 65ter10616; KDZ244; 65ter06855; KDZ444, 65ter08961 str. 6, 9; KDZ444; KDZ405; 65ter03493, str. 5; 65ter09817, str. 4-5.

⁵⁰³ KDZ405; 65ter06864.

⁵⁰⁴65ter04227; 65ter10822; 65ter10821; 65ter10669; 65ter01303; KDZ405, izjava svjedoka MKSJ-a, ERN: R014-4291-4309, na R104-4301, R104-4304; 65ter01250, R001-3653; svjedočenje KDZ234, *Galić*: T.10043, 10051, 10081, 10095; svjedočenje KDZ455, *Galić*: T.9916-9917, 9920; KDZ459, 65ter10694, 0033-2183; 65ter01072; KDZ185, 65ter10684, R107-3413; KDZ465; svjedočenje KDZ405, *Galić*: T.10188-10189; KDZ467; KDZ108, 65ter01328; 65ter10784; 65ter01248; 65ter01247; 65ter01205; KDZ450; KDZ450, 65ter10732; svjedočenje KDZ470, *S. Milošević*, T.16962, *Krajišnik*: T.4202; 65ter10807, KDZ405; svjedočenje KDZ487, *D. Milošević*: T.347-349; 65ter10808; 65ter10829; 65ter01688; 65ter01327, str. 1; 65ter09578; 65ter01032; KDZ234, 65ter11081, str. 8-9, 30; KDZ328; KDZ551.

⁵⁰⁵65ter01082; 65ter01220; 65ter05790; 65ter01269; 65ter01085; 65ter05823; 65ter01169; 65ter06233; 65ter06204.

⁵⁰⁶ KDZ450; KDZ184, 65ter09981; KDZ356, izjava svjedoka MKSJ-a, ERN: 0219-8756-0219-8763, str. 2-4; KDZ412, izjava svjedoka MKSJ-a, ERN: 0211-5982-0211-6001, str. 3-12. V. takođe: 65ter10798; 65ter10799; 65ter10800.

Druge vođe bosanskih Srba govorele su o svojim saznanjima, i bojaznima, u vezi sa situacijom.⁵⁰⁷

178. **KARADŽIĆ** je povremeno priznavao protivpravne postupke svojih snaga,⁵⁰⁸ kao i to da ta kampanja nije služila nikakvoj legitimnoj vojnoj svrsi.⁵⁰⁹ Bez obzira na to, **KARADŽIĆ** je najčešće branio opsadu,⁵¹⁰ pri čemu bi obično tvrdio da njegove snage legitimno brane Srbe, srpske opštine i predgrađa,⁵¹¹ ili optuživao Muslimane za djela koja su počinili njegovi podređeni.⁵¹²

1. Učešće JNA u UZP-u

179. Početkom 1992. godine, funkcioneri Druge vojne oblasti JNA i 4. korpusa, i njihovi podređeni, postarali su se za naoružavanje⁵¹³ i mobilizaciju⁵¹⁴ srpskog stanovništva na području Sarajeva i okoline, i pomagali su da se oružje postavi na strateške položaje.⁵¹⁵

2. Učešće kriznih štabova/ MUP-a/ TO-a u UZP-u

180. U ranim fazama sukoba (april i početak maja 1992.), u prvim preuzimanjima vlasti i granatiranju grada Sarajeva učestvovali su krizni štabovi, kao i snage MUP-a i TO bosanskih Srba.⁵¹⁶

3. Učešće SRK-a u UZP-u

181. Sarajevsko-romanijski korpus je formiran u maju 1992. godine⁵¹⁷ od ostataka 4. korpusa JNA, čija baza je bila u Sarajevu.⁵¹⁸ Teritorijalna odbrana bosanskih Srba i druge

⁵⁰⁷ V. npr. 65ter10810; 65ter10802; svjedočenje KDZ088, *Krajišnik*, T.15052-15060.

⁵⁰⁸ 65ter10786; KDZ234, 65ter11081, str. 11.

⁵⁰⁹ 65ter10785, str. 2; KDZ405.

⁵¹⁰ V. npr. 65ter5824; 65ter40182.

⁵¹¹ 65ter40182; 65ter45021; 65ter40169, str. 5.

⁵¹² 65ter45195.

⁵¹³ 65ter07522, str. 10,14-15; 65ter01872, str. 4; 65ter01491; KDZ262, 65ter07159, str. 14.

⁵¹⁴ 65ter01505, str. 2.

⁵¹⁵ 65ter10736.

⁵¹⁶ 65ter30741; 65ter30749; 65ter31747; 65ter30729.

⁵¹⁷ PAF17.

⁵¹⁸ 65ter07461, str. 1.

srpske snage koje su djelovale u okolini Sarajeva uključene su u komandnu strukturu SRK-a.⁵¹⁹ Na čelu Sarajevsko-romanijskog korpusa, koji je bio pod MLADIĆEVOM opštom vojnom kontrolom,⁵²⁰ izmijenila su se tokom sukoba tri komandanta: Tomislav ŠIPČIĆ (19. maj – 10. septembar 1992.), Stanislav GALIĆ (10. septembar 1992. – 10. avgust 1994.) i Dragomir MILOŠEVIĆ (od 10. avgusta 1994.).

182. Glavni zadatak SRK-a u periodu od maja 1992. do novembra 1995. bilo je održavanje blokade i vođenje kampanje granatiranja i snajperskog djelovanja po Sarajevu.⁵²¹ MLADIĆ je SRK-u izdavao naređenja u cilju provođenja kampanje terora. MLADIĆ je, na primjer, 28. i 29. maja 1992. naredio granatiranje grada.⁵²² Dana 6. juna 1992., MLADIĆ je SRK-u izdao direktivu da presjeku Sarajevo pravcem Neđarići-Stup-Rajlovac.⁵²³ Svaka važnija direktiva VRS-a koju su kasnije izdali MLADIĆ ili **KARADŽIĆ** sadržavala je konkretna naređenja za podjelu i daljnju blokadu Sarajeva, kao i za stezanje obruča oko grada.⁵²⁴ Ista strategija mogla se vidjeti i u borbenim naređenjima SRK-a tokom sukoba.⁵²⁵

183. Komandanti korpusa provodili su direktive svojih političkih i vojnih rukovodilaca.⁵²⁶ Ti rukovodioci su, sa svoje strane, čvrstom rukom kontrolisali osoblje i operacije SRK-a; međunarodni posmatrači su dosljedno opisivali SRK kao disciplinovane i koordinisane snage.⁵²⁷ GALIĆ je, u izvještaju o borbenoj gotovosti SRK-a u junu 1994.

⁵¹⁹ 65ter08091; 65ter09112, str. 1-2.

⁵²⁰ KDZ450; KDZ450, 65ter10732, 0110-0498-0110-0499.

⁵²¹ 65ter01600, str. 5; 65ter01639, str. 6; 65ter10695, 0190-1803; 65ter09475, 0090-2047, 0090-2049; 65ter08450, str. 1; 65ter07556, 0081-7131-0081-7132; 65ter03993, 0089-8421; svjedočenje KDZ487, *D. Milošević*, T.325; 65ter09112, str. 2; 65ter01170; 65ter01600.

⁵²² 65ter30822; 65ter30823; 65ter30816; 65ter9571, R003-3865-R003-3866; 65ter30810; 65ter11715; 65ter11717.

⁵²³ 65ter01559, str. 4; 65ter01560, str. 2-3; 65ter01561, str. 1.

⁵²⁴ 65ter01600, str. 5; 65ter10695, 0190-1082, 0190-1084; 65ter09475, str. 1; 65ter08450, str. 1; 65ter07556, 0081-7127, 0081-7131-0081-7132; 65ter03993, 0089-8421. V. takođe: 65ter05194, str. 21.

⁵²⁵ V. npr. 65ter01632, 0304-6215.

⁵²⁶ PAF26, 28-29; 65ter10622; 65ter10624; 65ter08986; 65ter10625; 65ter10626; 65ter09067; svjedočenje KDZ455, *Galić*, T.9908 (zatvorena sjednica).

⁵²⁷ Svjedočenje KDZ280, *D. Milošević*, T.1818; svjedočenje KDZ455, *Galić*, T.9911 (zatvorena sjednica), 9922; svjedočenje KDZ412, *Galić*, T.2120; svjedočenje KDZ405, *Galić*, T.10203; svjedočenje KDZ108, *Galić*, T.9328-9329, 9476; svjedočenje KDZ384, *D. Milošević*, T.3320-3321; svjedočenje KDZ182, *D.*

godine, istakao da je njegov korpus u proteklih dvadeset sedam mjeseci izvršio sve zadatke zadane direktivama VRS-a br. 1 do 6 i nazvao "čvrstu blokadu" muslimanskog dijela Sarajeva "uspjehom".⁵²⁸

184. Nadalje, korištenje modifikovanih avionskih bombi 1995. godine pokazuje kako je SRK provodio direktive koje je dobio s komandnih nivoa. Nabavka, postavljanje i upotreba tog naoružanja kojem je svojstvena nepreciznost i ubojitost vršila se po izričitim uputstvima komandanta SRK-a i uz odobrenje Glavnog štaba VRS-a.⁵²⁹

4. Učešće paravojnih snaga u UZP-u

185. Od maja 1992. u operacijama VRS-a na području Sarajeva učestvovali su pripadnici srpskih paravojnih snaga, od kojih je dio bio podređen SRK-u.⁵³⁰ Nekoliko paravojnih jedinica djelovalo je na Ilidži i s Ilidže,⁵³¹ gdje su ih s dobrodošlicom dočekali funkcioneri SDS-a, s kojima su koordinisali svoje aktivnosti.⁵³² Dobrovoljačke jedinice SRS-a djelovale su u Ilijašu⁵³³ i na području Vogošće.⁵³⁴ Osim toga, od proljeća 1992. godine, dobrovoljci SRS-a na čelu s vojvodom Slavkom ALEKSIĆEM⁵³⁵ učestvovali su u granatiranju i snajperskom djelovanju s Jevrejskog groblja, iznad Grbavice;⁵³⁶ i oni su bili podređeni SRK-u i učestvovali u vojnim operacijama koje je SRK vodio u različitim periodima tokom rata.⁵³⁷

Milošević, T.3816-3817 (zatvorena sjednica); KDZ185, 65ter10029, 0101-8111; KDZ450, 65ter10732, 0110-0504; PAF37-41, 43.

⁵²⁸ 65ter10705, str. 2.

⁵²⁹ 65ter09230; 65ter10644; 65ter10691; 65ter10693; 65ter10693; izvještaj vještaka KDZ428.

⁵³⁰ KDZ511, 65ter10776, par. 40, 44; 65ter00735.

⁵³¹ 65ter30846; 65ter10731, str. 1-5; KDZ386.

⁵³² KDZ511, 65ter10776, par. 36.

⁵³³ KDZ511, 65ter10776, par. 32.

⁵³⁴ 65ter30702; 65ter30698; 65ter10735.

⁵³⁵ Svjedočenje KDZ512, *Krajišnik*, T.9024, 9118; 65ter10621.

⁵³⁶ Svjedočenje KDZ088, *Krajišnik*, T.15040 (zatvorena sjednica); svjedočenje KDZ412, *Galić*, T.2141-2144; KDZ292, 65ter10681, str. 11-12; 65ter10682, str. 22; 65ter10683, L000-5741. V. također: PAF72-74; svjedočenje KDZ405, *Galić*, T.10208; KDZ511, 65ter10776, str. 9.

⁵³⁷ 65ter10621, str. 9; KDZ292, 65ter10681, str. 10-13; svjedočenje KDZ088, *Krajišnik*, T.15040 (zatvorena sjednica).

5. Učešće VJ u UZP-u

186. Jedinice specijalnih snaga VJ-a, koje su bile potčinjene SRK-u i koje su mu bile pojačanje, učestvovala su 1993. godine u operacijama na području Sarajeva s ciljem preuzimanja kontrole nad lokacijama sjeverno i južno od grada i osiguravanja da on ostane podijeljen.⁵³⁸

C. ZLOČINI POČINJENI U SKLOPU REALIZACIJE UZP-a TERORISANJA CIVILNOG STANOVNIŠTVA

187. Snage bosanskih Srba počele su napadati Sarajevo u aprilu 1992. godine, granatirajući ga s već utvrđenih položaja na okolnim brdima.⁵³⁹ Linije sukoba oko Sarajeva uglavnom su ostale nepromijenjene do kraja sukoba.⁵⁴⁰ S tih položaja i s neobdora oko grada, ništa bosanskim Srbima nije priječilo pogled na ciljeve napada,⁵⁴¹ što je povećavalo njihovu, već postojeću, vojnu nadmoć u naoružanju i municiji.⁵⁴² Na sjednici Skupštine održanoj 12. maja 1992., **KARADŽIĆ** je svoju publiku uvjeravao u sljedeće: "Držimo sve svoje krajeve, sve opštine [...] Sarajeva i držimo naše neprijatelje [...] u potpunom okruženju, tako da im ne može da dođe vojna pomoć, ni u ljudstvu, ni u naoružanju."⁵⁴³ Sredinom maja 1992. godine, snage bosanskih Srba intenzivirale su bombardovanje grada.⁵⁴⁴

188. Od početka aprila 1992. do kraja sukoba, snage bosanskih Srba podvrgle su civilno stanovništvo Sarajeva centralno koordinisanoj⁵⁴⁵ kampanji granatiranja i snajperskog

⁵³⁸ 65ter08450; 65ter01864.

⁵³⁹ KDZ459, 65ter10694, str. 12; KDZ465; 65ter30660; 65ter30661; 65ter45047; PAF7.

⁵⁴⁰ 65ter45206, 0:05':50"-0:06':20; 65ter40169, str. 5; svjedočenje KDZ184, *D. Milošević*, T.5239, 5281; 65ter10789, str. 28; PAF32.

⁵⁴¹ KDZ234, 65ter11081, str. 11.

⁵⁴² KDZ185, 65ter10684, str. 10; svjedočenje KDZ222, *D. Milošević*, T.3562; KDZ465, izjava svjedoka MKSJ-a, ERN: R065-8766-R065-8802, par. 47-50; svjedočenje KDZ487, *D. Milošević*, T.3324.

⁵⁴³ 65ter00024, str. 12. V. takođe: Trifko RADIĆ, str. 19-20; Ratko MLADIĆ, str. 40-42; 65ter30739, str. 5.

⁵⁴⁴ Svjedočenje KDZ465, *Krajišnik*, T.13054-13056; KDZ465. V. takođe: 65ter10792, str. 2-3,7-14; 65ter30753; 65ter30759.

⁵⁴⁵ Svjedočenje KDZ185, *Galić*, T.10860-10861; svjedočenje KDZ405, *Galić*, T.10203; svjedočenje KDZ108, *Galić*, T.9328-9329, 9476; svjedočenje KDZ384, *D. Milošević*, T.3320-3321; svjedočenje KDZ182, *D. Milošević*, T.3816-3817; KDZ467, 65ter10793, str. 10-11; svjedočenje KDZ467, *Galić*, T.9797, 9807; KDZ450, 65ter10732, 0110-0499; KDZ405.

djelovanja, koja je uključivala napade usmjerene protiv civila,⁵⁴⁶ neselektivne napade⁵⁴⁷ i napade koji nisu bili u razmjeru ni sa kakvom očekivanom vojnom prednošću.⁵⁴⁸

189. Međunarodni promatrači su opisivali periode neprestanog granatiranja i isticali iznimnu količinu projektila ispaljenih na Sarajevo, primjerice da je u jednom bombardovanju u maju 1992. godine ispaljeno između 5.000 i 10.000 granata,⁵⁴⁹ i da je naredne godine bilo dana kada je na grad palo više od 2.500 granata.⁵⁵⁰

190. Godine 1995., SRK je u svom arsenalu već imao modifikovane avionske bombe kojima je svojstvena nepreciznost⁵⁵¹. To oružje, s ogromnim eksplozivnim punjenjem i nemogućnošću preciznog navođenja na vojni cilj, koristilo se za dodatno širenje terora među civilnim stanovništvom.⁵⁵² Službenici UNPROFOR-a opisali su ga kao "oružje terora".⁵⁵³ Osim "velikog razornog dejstva", te bombe su imale i psihološku svrhu i koristile su se da "uliju strah u kosti" svima u gradu.⁵⁵⁴ Do kraja maja 1995. godine bezbjednosna situacija u gradu značajno se pogoršala⁵⁵⁵ i počela je sličiti prvim danima sukoba 1992. godine.⁵⁵⁶ Kada su se snage VRS-a oglušile na ultimatum UN-a da obustave

⁵⁴⁶ Svjedočenje KDZ280, *D. Milošević*, T.1786-1796; svjedočenje KDZ184, *D. Milošević*, T.5238-5239; svjedočenje KDZ403, *D. Milošević*, T.1068-1071; svjedočenje KDZ250, *D. Milošević*, T.4287; svjedočenje KDZ412, *D. Milošević*, T.2134-2137, 2211; svjedočenje KDZ175, *D. Milošević*, T.9862-9863, 10200-10210.

⁵⁴⁷ KDZ185, 65ter10684, str. 11; svjedočenje KDZ185, *Galić*, T.10941; KDZ465; svjedočenje KDZ405, *Galić*, T.10192; svjedočenje KDZ467, *Galić*, T.11033, 11008-11009, 11011-11012, 11028-11029; svjedočenje KDZ108, *Galić*, T.9393-9394; svjedočenje KDZ455, *Galić*, T.9899-9900, 9919-9920; svjedočenje KDZ487, *D. Milošević*, T.324-325, 330-331, 421-426, 453; KDZ412, izjava svjedoka MKSJ-a, ERN: R109-6334-R109-6353, str. 7; KDZ405; KDZ234.

⁵⁴⁸ KDZ465; svjedočenje KDZ280, *D. Milošević*, T.1804-1805; svjedočenje KDZ429, *D. Milošević*, T.4793; KDZ405.

⁵⁴⁹ KDZ465.

⁵⁵⁰ Svjedočenje KDZ487, *S. Milošević*, T.26937. V. takođe: KDZ234; KDZ412, izjava svjedoka MKSJ-a Izjava svjedoka MKSJ-a, ERN: R109-6334-R109-6353, str. 7; svjedočenje KDZ470, *S. Milošević*, T.16962-16963.

⁵⁵¹ Svjedočenje KDZ280, *D. Milošević*, T.1825-1827; KDZ413, *D. Milošević*, T.1991-1992; KDZ227, 65ter10143, par. 21-23; 65ter03918, str. 2.

⁵⁵² Svjedočenje KDZ280, *D. Milošević*, T.1825-1827; svjedočenje KDZ184, *D. Milošević*, T.5262.

⁵⁵³ 65ter03493, str. 4.

⁵⁵⁴ Svjedočenje KDZ280, *D. Milošević*, T.1827.

⁵⁵⁵ 65ter10003, str. 12-13.

⁵⁵⁶ KDZ184, *D. Milošević*, T.5240.

vatru iz teškog naoružanja po gradu, pozvan je NATO da izvrši vazdušne napade. Snage VRS-a odgovorile su granatiranjem svih zaštićenih zona, uključujući Sarajevo.⁵⁵⁷

191. Za vrijeme opsade Sarajeva, kampanjom granatiranja i snajperskog djelovanja napadnuti su svi segmenti civilnog stanovništva i svi aspekti civilnog života. Snage bosanskih Srba su ranjavale i ubijale žene, djecu, starce i muškarce civile, za koje je bilo očito da se bave aktivnostima koje nisu vojnog karaktera.⁵⁵⁸ Tramvaji, kola hitne pomoći,⁵⁵⁹ vodovodne cijevi i tržnice na otvorenom,⁵⁶⁰ čak i pogrebi,⁵⁶¹ postali su predmet snajperskog djelovanja i granatiranja, tako da su osnovni aspekti života postali opasni.⁵⁶² Civili su koristili zaklonjene rute kako bi izbjegli snajpersku vatru u dijelovima grada koji su bili najizloženiji snajperskom djelovanju, ali i ta mjesta su uslijed artiljerijskih napada prestala biti bezbjedna.⁵⁶³ Jedan predstavnik međunarodne zajednice je govorio o svom šoku po dolasku u Sarajevo 1993. godine. Po stepenu posvemašnjeg pustošenja činilo se da su srpske snage pokušale sistematski uništiti gradske strukture.⁵⁶⁴

192. Vlasti bosanskih Srba su, osim toga, na duže periode lišavali civilno stanovništvo komunalija poput gasa, električne energije i tekuće vode i često su sprečavale dostavu humanitarne pomoći,⁵⁶⁵ a to je pak otežavalo pružanje medicinske pomoći, između ostalog, žrtvama snajperskog djelovanja i granatiranja.⁵⁶⁶

⁵⁵⁷ 65ter10003, str. 13-14.

⁵⁵⁸ V. svjedočenje KDZ157, *D. Milošević*, T.638-639; svjedočenje KDZ184, *D. Milošević*, T.5279; svjedočenje KDZ403, *Galić*, T.1074; svjedočenje KDZ403, *D. Milošević*, T.1001-1002; svjedočenje KDZ272, *D. Milošević*, T.571-572.

⁵⁵⁹ Svjedočenje KDZ130, *Galić*, T.1686; PAF54.

⁵⁶⁰ V. svjedočenje KDZ487, *S. Milošević*, T.26942; svjedočenje KDZ487, *D. Milošević*, T. 345; svjedočenje KDZ180, *D. Milošević*, T.4703; 65ter09817; KDZ405; 65ter09817, str. 1, 3.

⁵⁶¹ PAF54-55, 111.

⁵⁶² PAF60-62.

⁵⁶³ Svjedočenje KDZ108, *Galić*, T.9310.

⁵⁶⁴ KDZ234, 65ter11081, str. 8-9.

⁵⁶⁵ 65ter10816; KDZ405, izjava svjedoka MKSJ-a, ERN: R065-9860-R065-9912, par. 22, 30; KDZ412, izjava svjedoka MKSJ-a, ERN: R109-6334-R109-6353, na R109-6338, R109-6339.

⁵⁶⁶ KDZ403, izjava svjedoka MKSJ-a, ERN: 0036-1671-0036-1675, na 0036-1674; svjedočenje KDZ130, *Galić*: T.1686; svjedočenje KDZ144, *Galić*: T.1839-40.

IV. SREBRENICA

193. Za vrijeme postojanja sveobuhvatnog UZP-a, **KARADŽIĆ** je učestvovao u s njim povezanom UZP-u da se eliminišu bosanski Muslimani u Srebrenici.⁵⁶⁷ Od 1992. godine, političko i vojno rukovodstvo bosanskih Srba radilo je na trajnom uklanjanju muslimanskog stanovništva s područja Srebrenice i okoline grada. Snage bosanskih Srba, pod **KARADŽIĆEVOM** opštom komandom, izvršile su 6. jula 1995., u skladu sa opštim opredjeljenjem za "čistu" dolinu Drine, napad na srebreničku enklavu. Narednih dana započeo je UZP da se eliminišu bosanski Muslimani u Srebrenici ubijanjem muškaraca i dječaka iz Srebrenice, kao i prisilnim odvođenjem žena, djece i dijela starijih muškaraca iz Srebrenice. U roku od nekoliko dana, više od 20.000 izbjeglica bosanskih Muslimana prisilno je premješteno iz te enklave na područje pod kontrolom ABiH-a i pogubljeno je više od 7.000 muškaraca i dječaka bosanskih Muslimana. Žrtve pogubljenja su zakopane, a kasnije su hiljade tih žrtava ekshumirane i ponovo zakopane u pokušaju da se prikriju zločini.

194. Premda je zajednički zločinački cilj tog UZP-a bila povezana s onom sveobuhvatnog UZP-a, radilo se o fokusiranijem i konkretnijem cilju, konkretno, eliminaciji bosanskih Muslimana u Srebrenici i to prvenstveno prisilnim premještanjem i masovnim organizovanim pogubljenjima. Ostvarivanje cilja tog UZP-a uključivalo je zločine genocida, progona, istrebljivanja, ubistva, deportacije i nehumanih djela (prisilno premještanje) za koje terete tačke 2, 3, 4, 5, 6, 7 i 8.

195. Osim toga, kako se alternativno navodi, zločini deportacije i nehumanih djela (prisilno premještanje) izvršeni u vezi sa srebreničkom enklavom bili su obuhvaćeni zajedničkim zločinačkim ciljem sveobuhvatnog UZP-a. Kao što je rečeno gore u tekstu, u vrijeme kada su se ti zločini vršili, **KARADŽIĆ** i drugi su već nekoliko godina imali i ostvarivali zajednički cilj trajnog uklanjanja nesrba s područja doline Drine. Nadalje, kako se takođe alternativno navodi, moglo se predvidjeti da bi, prilikom provođenja tog sveobuhvatnog UZP-a na području Srebrenice, jedan ili više učesnika sveobuhvatnog UZP-a, i/ili osobe koje je bilo koji učesnik tog UZP-a koristio, mogli počinili zločine genocida, progona, istrebljivanja i/li ubistva za koje terete tačke 2 do 6. Uz to što je

⁵⁶⁷ Grad Srebrenica nalazi se u istočnoj BiH, približno 15 km od Drine, uz koju ide međudržavna granica između BiH i SRJ. Područje oko Srebrenice nazivalo se "područje Birča", "Podrinje" i "dolina Drine".

obrazac preuzimanja vlasti nad nesrpskim područjima od strane bosanskih Srba jasno pokazao da su zločini poput ubistva, istrebljivanja, progona i genocida bili predvidljive posljedice takvih napada, početkom 1995. odlučnost političkog i vojnog rukovodstva bosanskih Srba da napokon riješi ono što je smatralo neodrživom situacijom u Srebrenici dosegla je vrhunac. Ranije pokušaje bosanskih Srba da preuzmu vlast nad srebreničkom enklavom omela je međunarodna zajednica rezolucijom Savjeta bezbjednosti kojom je ta enklava proglašena "zaštićenom zonom". Premda je to trebalo dovesti do demilitarizacije enklave, snage bosanskih Muslimana koristile su Srebrenicu kao bazu iz koje su napadale srpska sela. Osim toga, Srebrenica je bila jedna od zadnjih preostalih muslimanskih enklava u RS i stoga jedna od posljednjih prepreka entitetu koji bi u suštini bio etnički čist srpski entitet. **KARADŽIĆ** je znao da su zločini genocida, progona, istrebljivanja i ubistva moguća posljedica provođenja sveobuhvatnog UZP-a na području Srebrenice i svjesno je preuzeo taj rizik.

A. Zajednički plan da se eliminišu bosanski Muslimani u Srebrenici

196. Kao što se navodi gore u tekstu, već 1992. godine, organi vlasti bosanskih Srba preduzeli su korake da se muslimansko stanovništvo trajno ukloni s područja Srebrenice i okoline grada. Kao što je prikazano dalje u tekstu, događaji koji su uslijedili stvorili su temelje za ostvarivanje zajedničkog plana da se eliminišu bosanski Muslimani u Srebrenici.

197. Kao što je rečeno gore u tekstu, početkom aprila 1992., **KARADŽIĆ** i rukovodstvo bosanskih Srba već su provodili politiku uklanjanja muslimanskog stanovništva s područja Podrinja.⁵⁶⁸ Uz izuzetak nekoliko izolovanih enklava, bosanski Muslimani su do kraja 1992. godine gotovo nestali s tog područja.⁵⁶⁹

198. **MLADIĆ** je 19. novembra 1992. izdao Operativnu direktivu br. 4⁵⁷⁰ kojom je, između ostalog, Drinskom korpusu naredio:

⁵⁶⁸ V. povjerljivi Prilog ovom podnesku u vezi s preuzimanjem vlasti nad Zvornikom i Bijeljinom; 65ter01781, str. 152, 160-164.

⁵⁶⁹ 65ter01781, str. 152, 160-164.

⁵⁷⁰ 65ter01639. Premda **KARADŽIĆ** nije potpisao Direktivu br. 4, odobrio ju je, budući da je odobrio Direktive 1 do 7. V. 65ter00093, str. 84.

Nanositi [neprijatelju] što veće gubitke i prisiliti ga da sa muslimanskim stanovništvom napusti prostore Birača, Žepe i Goražda. Prethodno ponuditi razoružavanje borbeno sposobnih i naoružanih muškaraca, a ako ne pristaje – uništiti ih.⁵⁷¹

199. Samo nekoliko dana poslije izdavanja Direktive br. 4, 23. novembra 1992., **KARADŽIĆ** je predsjedavao vojnom i političkom seminaru u Zvorniku, kojem su prisustvovali predstavnici Glavnog štaba VRS-a, glavni oficiri Komande Drinskog korpusa, komandanti brigada Drinskog korpusa i predsjednici opština u zoni odgovornosti Drinskog korpusa.⁵⁷² Sutradan, 24. novembra 1992. godine, komandant Drinskog korpusa izdao je naređenje u skladu s Direktivom br. 4, kojim je jedinicama Drinskog korpusa naredio sljedeće:

Glavnim snagama i sredstvima uz primjenu aktivnih dejstava nanositi neprijatelju što veće gubitke, iznurivati ga, razbiti ga ili prisiliti na predaju, a muslimansko stanovništvo prisiliti da napusti prostor Cerska, Žepa, Srebrenica i Goražde.⁵⁷³

200. U proljeće 1993. godine, vojne operacije bosanskih Srba vođene u skladu s Direktivom br. 4 prisilile su muslimansko stanovništvo Cerske, Konjević-Polja, Kamenice i okolnih područja da ode u grad Srebrenicu i okolna sela.⁵⁷⁴ Do marta 1993. broj stanovnika i izbjeglica u opštini Srebrenica narastao je sa 37.000 na približno 50.000 do 60.000.⁵⁷⁵

201. Posljedica prenapučenosti, lišenosti osnovnih prehrambenih i drugih potrepština i napada VRS-a na muslimansko stanovništvo bili su grozni životni uslovi na području Srebrenice. U aprilu 1993. Savjet bezbjednosti UN-a je, kao odgovor na tu situaciju, donio Rezoluciju 819, kojom je ta enklava proglašena "zaštićenom zonom".⁵⁷⁶ Svrha Rezolucije

⁵⁷¹ 65ter01639, 0190-0428.

⁵⁷² 65ter00176; 65ter10881; 65ter06399; 65ter07231.

⁵⁷³ 65ter03979.

⁵⁷⁴ 65ter02365; 65ter14333; 65ter09219; 65ter09364; 65ter04315; 65ter14316; 65ter11220; 65ter03639; 65ter14313; 65ter14350; 65ter08977; 65ter08970; 65ter14376; 65ter14381; 65ter09006; KDZ575; KDZ558; KDZ064.

⁵⁷⁵ 65ter02365, par. 33; 65ter02365, par. 37.

⁵⁷⁶ 65ter01216, par. 1.

819 bilo je stvaranje demilitarizovane zone za grad Srebrenicu i okolna sela i zaselke.⁵⁷⁷

Ubrzo potom, u Srebrenicu su došle lako naoružane snage UNPROFOR-a.⁵⁷⁸

202. Međutim, enklava nikad nije potpuno demilitarizovana, budući da je ABiH redovno izvodio napade na sela bosanskih Srba koja su okruživala enklavu.⁵⁷⁹

203. Dana 8. marta 1995., u okviru nastojanja da dovedu uklanjanje Muslimana iz doline Drine do kraja, **KARADŽIĆ** je izdao Direktivu 7.⁵⁸⁰ U toj direktivi, **KARADŽIĆ** VRS-u (konkretno Drinskom korpusu) naređuje sljedeće:

prema enklavi Srebrenica i Žepa što pre izvršiti potpuno fizičko odvajanje Srebrenice od Žepe, čime sprečiti i pojedinačno komuniciranje između ovih enklava. Svakodnevnim planskim i osmišljenim borbenim aktivnostima stvoriti uslove totalne nesigurnosti, nepodnošljivosti i besperpektivnosti daljnjeg opstanka i života mještana u Srebrenici i Žepi.⁵⁸¹

204. Shodno tome, u periodu od marta do jula 1995. godine, VRS i civilni organi RS ograničavali su snabdijevanje muslimanskog stanovništva Srebrenice i Žepe humanitarnom i drugom pomoći u sklopu organizovane akcije s ciljem da se bosanskim Muslimanima život učini nepodnošljivim i da se oni protjeraju.⁵⁸² Vojska RS je takođe granatirala i iz snajpera gađala civilne ciljeve u enklavama Srebrenica i Žepa.⁵⁸³ Nadalje, u skladu s izričitim naređenjima iz Direktive 7,⁵⁸⁴ VRS i nadležni civilni organi namjerno su ograničavali snabdijevanje jedinica UNPROFOR-a u srebreničkoj enklavi zalihama, opremom i ljudstvom i na taj način ograničavali mogućnost UNPROFOR-a da efikasno djeluje.⁵⁸⁵

⁵⁷⁷ 65ter01216, par. 1.

⁵⁷⁸ Svjedočenje KDZ284, *Popović*, T.2259-2270; svjedočenje KDZ360, *Popović*, T.5235-5236.

⁵⁷⁹ V. 65ter02278.

⁵⁸⁰ 65ter01879.

⁵⁸¹ 65ter01879, 0081-7130.

⁵⁸² Svjedočenje KDZ207, *Popović*, T.2445-2446; svjedočenje KDZ360, *Popović*, T.4807.

⁵⁸³ Svjedočenje KDZ229, *Popović*, T.1895-1896; svjedočenje KDZ207, *Popović*, T.2440-2444; 65ter03922.

⁵⁸⁴ V. 65ter01879, 0081-7134.

⁵⁸⁵ Svjedočenje KDZ284, *Popović*, T.2260-2263; svjedočenje KDZ207, *Popović*, T.2447-2450; svjedočenje KDZ117, *Popović*, T.3033-3035; svjedočenje KDZ360, *Popović*, T.4808; 65ter03904.

205. Kao uvod u napad koji je uslijedio, snage VRS-a napale su 3. juna 1995. godine posmatračko mjesto UN-a.⁵⁸⁶ **KARADŽIĆ** se kasnije lično sastao s generalom KRSTIĆEM i drugima radi razgovora o razradi plana napada na srebreničku enklavu,⁵⁸⁷ a Drinski korpus je 2. jula 1995. izdao operativnu zapovijed za napad na srebreničku enklavu, "Krivaja 95", kako bi, između ostalog, tu enklavu sveo na područje samog grada.⁵⁸⁸ Cilj svodenja enklave na područje grada bio je da se muslimansko stanovništvo potjera u gradić Srebrenicu i time izazove humanitarna kriza, koja će na kraju natjerati stanovništvo da ode.⁵⁸⁹

206. Jedinice Drinskog korpusa VRS-a napale su srebreničku enklavu 6. jula 1995.⁵⁹⁰ Taj napad je uključivao granatiranje civila i civilnih ciljeva u enklavi.⁵⁹¹ **KARADŽIĆ** se 9. jula 1995. složio da proširi operaciju uključivanjem preuzimanja vlasti nad cijelom srebreničkom enklavom; Srebrenica je 11. jula 1995. pala u ruke snaga bosanskih Srba.⁵⁹²

207. U danima po napadu na enklavu 6. jula 1995. stvoren je zajednički plan **KARADŽIĆA**, **MLADIĆA** i drugih učesnika UZP-a da se srebrenički bosanski Muslimani eliminišu.

208. Srpske snage su 10. jula 1995. intenzivno granatirale gradsko područje Srebrenice.⁵⁹³ Granatiranje se nastavilo u jutarnjim satima 11. jula 1995., premda su snage ABiH-a dotad već otišle iz Srebrenice.⁵⁹⁴

209. Kad su hiljade civila bosanskih Muslimana pobjegle od granatiranja Srebrenice 11. jula 1995. godine, VRS ih je pokušao potjerati u glavnu bazu UN-a u Potočarima. Dugačka kolona u kojoj su bili žene, djeca, starije osobe i nešto muškaraca pješke je prešla četiri kilometra između Srebrenice i Potočara. Vojska RS ispaljivala je granate na civile u

⁵⁸⁶ 65ter02095; svjedočenje KDZ207, *Popović*, T.2452.

⁵⁸⁷ Svjedočenje KDZ287, *Popović*, T.21727.

⁵⁸⁸ 65ter01977, 0088-3595; 65ter01375.

⁵⁸⁹ 65ter01879, 0081-7130.

⁵⁹⁰ 65ter02329.

⁵⁹¹ 65ter02329; 65ter02334.

⁵⁹² 65ter01903.

⁵⁹³ Svjedočenje KDZ207, *Popović*, T.2473.

⁵⁹⁴ Svjedočenje KDZ284, *Popović*, T.2267-2272; svjedočenje KDZ207, *Popović*, T.2477-2481.

bijegu ili pored njih.⁵⁹⁵ Kasnije istoga dana, MLADIĆ i drugi oficiri VRS-a pobjednički su se prošetali praznim ulicama grada Srebrenice.⁵⁹⁶ MLADIĆ je tada na televiziji izjavio sljedeće: "I napokon, došao je trenutak da se [...] Turcima osvetimo na ovom prostoru."⁵⁹⁷ Do večeri 11. jula 1995., u Potočarima se okupilo približno 20.000 do 25.000 izbjeglica bosanskih Muslimana.⁵⁹⁸

210. Dana 11. i 12. jula 1995., MLADIĆ je održao tri sastanka s drugim oficirima VRS-a i rukovodstvom UNPROFOR-a u Hotelu "Fontana" u Bratuncu. Drugom i trećem sastanku prisustvovali su predstavnici zajednice izbjeglih bosanskih Muslimana u Potočarima. Tokom drugog sastanka, MLADIĆ je zastrašivao bosanske Muslimane, prijetio im i izjavio da će on obezbijediti vozila za odvoženje srebreničkih izbjeglica iz Potočara. Tražio je da se svi vojnici ABiH na području nekadašnje enklave predaju i prijetio da će, ako se to ne desi, opstanak muslimanskog stanovništva biti doveden u pitanje. MLADIĆ je ponovo zaprijetio predstavniku Muslimana i od njega zatražio jasan stav o tome da li bosanski Muslimani žele da "opstan[u], ostan[u] ili nestan[u]".⁵⁹⁹ Na trećem sastanku 12. jula 1995. godine, MLADIĆ je obavijestio tu grupu da će on nadzirati "evakuaciju" izbjeglica i tražio da provjeri sve bosanske Muslimane muškog pola stare između 16 i 60 godina kako bi utvrdio ima li među njima ratnih zločinaca.⁶⁰⁰

211. U pojavljivanju na televiziji bosanskih Srba 12. jula 1995., **KARADŽIĆ** se hvalio uspjehom snaga bosanskih Srba u Srebrenici i istakao razliku između postupanja sa civilima u Srebrenici i postupanja sa Srbima u zapadnoj Slavoniji.⁶⁰¹

212. Poslije pada Srebrenice 11. jula 1995., **KARADŽIĆ** i MLADIĆ, u saradnji s drugim vojnim i civilnim funkcionerima, upravljali su prisilnim premještanjem muslimanskog stanovništva iz enklave i masovnim pogubljenjima više od 7.000 muškaraca i dječaka. Kao što je opisano dolje u tekstu, ti zločini su bili dobro organizovani i u velikoj mjeri koordinisani od strane organa vlasti bosanskih Srba, što je

⁵⁹⁵ Svjedočenje KDZ261, *Popović*, T.2717-2718; svjedočenje KDZ207, *Popović*, T.2479-2481.

⁵⁹⁶ 65ter40023; 65ter40001; 65ter40002.

⁵⁹⁷ V. 65ter40010.

⁵⁹⁸ 65ter02349.

⁵⁹⁹ 65ter03163, str. 48.

⁶⁰⁰ 65ter40211; 65ter02288; 65ter02288; 65ter40087; 65ter02289; 65ter40087; 65ter02290.

⁶⁰¹ 65ter45296.

bilo potrebno zbog samih razmjera zločina izvršenih u samo nekoliko dana. Za prisilno premještanje muslimanskog stanovništva iz enklave bili su potrebni deseci vozila i hiljade litara goriva kojeg je inače bilo malo,⁶⁰² a pogubljenja i pokapanja iziskivala su značajne ljudske i materijalne resurse.⁶⁰³

213. **KARADŽIĆ** i drugi koji su s njim radili na ostvarivanju zajedničkog cilja da se eliminišu bosanski Muslimani u Srebrenici znali su da će odvajanje muškaraca od njihovih porodica, ubijanje muškaraca i protjerivanje njihovih porodica iz Srebrenice imati katastrofalne i dugoročne posljedice na bosanske Muslimane Srebrenice. U patrijarhalnom društvu, kakvo je ono u kojem je živjela muslimanska zajednica Srebrenice, pogubljenje većine muškaraca gotovo je u potpunosti onemogućilo bosanske Muslimanke koje su preživjele da uspješno obnove svoje živote.⁶⁰⁴

B. KARADŽIĆ je bio ključni učesnik UZP-a da se eliminišu bosanski Muslimani u Srebrenici

214. **KARADŽIĆ** je odigrao središnju ulogu u UZP-u da se eliminišu bosanski Muslimani u Srebrenici. Kao predsjednik RS i vrhovni komandant VRS-a, komandovao je **MLADIĆU** i djelovao u saradnji s njim. Uprkos izvjesnim tenzijama koje su postojale između **KARADŽIĆA** i **MLADIĆA**, bio im je zajednički cilj UZP-a i saradivali su na njegovom ostvarivanju, u skladu s vojnim komandnim lancem.⁶⁰⁵ **MLADIĆ** je putem Glavnog štaba VRS-a izvršavao **KARADŽIĆEVA** naređenja i rukovodio radom podređenih jedinica.

215. Iz **KARADŽIĆEVOG** učešća u događajima u Srebrenici prije, za vrijeme i poslije pada Srebrenice i nadziranja tih događaja vidi se da je on upravljao protjerivanjem stanovništva i pogubljenjem muškaraca i dječaka ili da je to protjerivanje i pogubljenje odobravao. Kao što se detaljnije objašnjava u nastavku teksta, tokom cijele vojne operacije u Srebrenici i poslije pada enklave, **KARADŽIĆ** je kao vrhovni komandant redovno

⁶⁰² 65ter02520.

⁶⁰³ 65ter02520; 65ter02233, 0293-5766.

⁶⁰⁴ Svjedočenje KDZ265, *Krstić*, T.5746-5747; svjedočenje KDZ168, *Krstić*, T.5817-5819, 5830, 5839-5841.

⁶⁰⁵ V. 65ter06972, na R107-5396-R107-5397; KDZ203; 65ter12008; 65ter10892; 65ter30923; izjava svjedoka KDZ540, ERN:V000-8133-V000-8134 (samo audio); izjava svjedoka MKSJ-a KDZ550, ERN:T001-1909-T001-1911 (samo audio).

komunicirao i sastajao se sa civilnim, vojnim i policijskim učesnicima UZP-a,⁶⁰⁶ bio upoznat sa svim relevantnim događajima,⁶⁰⁷ i rukovodio aktivnostima.⁶⁰⁸

216. **KARADŽIĆ** se 8. i 9. jula 1995. sastao s Miroslavom DERONJIĆEM, predsjednikom Opštinskog odbora SDS-a Bratunac. Razgovarali su o mogućnosti da VRS preuzme vlast nad srebreničkom enklavom. **KARADŽIĆ** je izjavio da, u tom slučaju, prema stanovništvu koje bježi treba postupati po "princip[u] 'zapadna Slavonija'", sugerišući time da treba napasti one koji bježe, baš kao što su hrvatske snage napale Srbe koji su bježali iz zapadne Slavonije.⁶⁰⁹

217. General TOLIMIR je 9. jula 1995. Glavnom štabu i Drinskom korpusu dao do znanja da je upoznat s operacijama u Srebrenici i da je "saglasan [...] da se nastave dejstva radi zauzimanja Srebrenice".⁶¹⁰

218. General GVERO je 11. jula 1995. stupio u kontakt s **KARADŽIĆEM** i obavijestio ga da "sve ide po planu".⁶¹¹ Dvadeset minuta kasnije, GVERO je ponovo stupio u kontakt s **KARADŽIĆEM** kako bi ga obavijestio da se na srpskoj crkvi u Srebrenici vijori srpska zastava.⁶¹²

219. **KARADŽIĆ** je 11. jula 1995. imenovao DERONJIĆA za "civilnog komesara" Srebrenice⁶¹³ i naredio načelniku CJB-a Zvornik Dragomiru VASIĆU da ustanovi policijsku stanicu u Srebrenici.⁶¹⁴ **KARADŽIĆEVI** komentari u intervjuu koji je sutradan dao za srpsku televiziju pokazuju da je kao vrhovni komandant znao za razvoj događaja, kao i da je nad njima imao kontrolu.⁶¹⁵

⁶⁰⁶ V. 65ter04754.

⁶⁰⁷ V. npr. izjava svjedoka KDZ540, ERN: V000-8133-V000-8134 (samo audio); izjava svjedoka MKSJ-a KDZ550, ERN: T001-1909-T001-1911 (samo audio).

⁶⁰⁸ V. npr. KDZ287; 65ter30986.

⁶⁰⁹ Svjedočenje KDZ297, žalbeni pretres u predmetu *Krstić*, T.105-113.

⁶¹⁰ 65ter01903.

⁶¹¹ 65ter30925.

⁶¹² 65ter30923.

⁶¹³ 65ter01884; 65ter45294.

⁶¹⁴ 65ter01898.

⁶¹⁵ 65ter07679. V. takođe:, 65ter11030..

220. DERONJIĆ je 13. jula 1995. u 20:10 kontaktirao **KARADŽIĆA** u vezi sa zatvoreniciima koje su držali u Bratuncu.⁶¹⁶ **KARADŽIĆ** je (preko posrednika) izjavio da "sva roba mora biti smještena u magacine prije dvanaest sutra" i DERONJIĆU je rečeno "ne u magacine tu, nego negdje drugo".⁶¹⁷ U tom trenutku prisilno premještanje je već bilo u toku i pogubljenja su već bila započeta ubijanjem više od 1.000 muškaraca i dječaka bosanskih Muslimana u skladištu u Kravici, smještenom u selu Kravica, u opštini Bratunac, u poslijepodnevnim satima 13. jula. Te večeri, pripadnici VRS-a naredili su vojnim policajcima Zvorničke brigade da odu u školu u Orahovcu kako bi čuvali zatvorenike koji će dolaziti.⁶¹⁸ U jutarnjim satima 14. jula, pripadnici VRS-a i MUP-a odvezli u ogromnom konvoju veliku većinu zatvorenika zatočenih u Bratuncu i okolini na područje Zvornika.⁶¹⁹

221. U poslijepodnevnim satima 13. jula, MLADIĆ je nazvao **KARADŽIĆA** da ga obavijesti da je sa Srebrenicom završeno.⁶²⁰ Prisilno odvoženje muslimanskog stanovništva iz Srebrenice završeno je približno u vrijeme kada se odigrao taj razgovor.⁶²¹ **KARADŽIĆ** i MLADIĆ su potom razgovarali o pohodu na Žepu kao o sljedećem koraku. U tom telefonskom razgovoru, koji je trajao duže od jednog sata, **KARADŽIĆ** i MLADIĆ su takođe razgovarali o unapređenju jednog komandanta i to, sudeći po opisu, generala KRSTIĆA.⁶²² Kasnije te večeri, u skladu s **KARADŽIĆEVIM** ukazom i u MLADIĆEVOM prisustvu, general KRSTIĆ je od generala ŽIVANOVIĆA preuzeo komandu nad Drinskim korpusom VRS-a.⁶²³ **KARADŽIĆ** je sutradan izdao službeni ukaz kojim je generala KRSTIĆA imenovao za komandanta Drinskog korpusa VRS-a.⁶²⁴

222. **KARADŽIĆ** se 14. jula 1995. sastao s DERONJIĆEM, koji je **KARADŽIĆU** rekao za sastanak na kojem su bili pukovnik Ljubiša BEARA, načelnik Uprave

⁶¹⁶ 65ter30986.

⁶¹⁷ 65ter30986.

⁶¹⁸V. npr. svjedočenje KDZ276, *Popović*, T.10329; KDZ486; svjedočenje KDZ187, *Popović*, T.10743; svjedočenje KDZ407, *Popović*, T.6461.

⁶¹⁹ Svjedočenje KDZ064, *Popović*, T.674-679.

⁶²⁰ Izjava svjedoka MKSJ-a KDZ540, ERN: V000-8133-V000-8134 (samo audio).

⁶²¹ KDZ284.

⁶²² Izjava svjedoka MKSJ-a KDZ550, ERN: T001-1909-T001-1911 (samo audio). Za tog komandanta je rečeno da nema nogu. General KRSTIĆ ima samo jednu nogu.

⁶²³ 65ter01986.

⁶²⁴ 65ter01892; V. takođe: Dodatak D (šeme).

bezbjednosti Glavnog štaba, i VASIĆ, i na kojem je BEARA rekao da je naređenje da se muškarci i dječaci muslimanske nacionalnosti pobiju došlo odozgo.⁶²⁵ **KARADŽIĆ** je izrazio svoje nezadovoljstvo samo zbog indiskretne BEARINE opaske.⁶²⁶

223. **KARADŽIĆ** se istoga dana sastao s Amerikancem Bobom DJURDJEVICEM i rekao mu, poslije telefonskog razgovora s vojnim komandantom na području Nove Kasabe, da su u toku borbe s muslimanskom kolonom.⁶²⁷ Na sastanku s DJURDJEVICEM, **KARADŽIĆ** je također izjavio da se napadi na Srebrenicu i Žepu zasnivaju na njegovom "naređenju br. 7", pri čemu je mislio na Operativnu direktivu br. 7.⁶²⁸

224. **KARADŽIĆA** je osoblje VRS-a i MUP-a nastavilo obavještavati o događajima na terenu, kao što se vidi iz presretnutog razgovora od 16. jula 1995. u kojem dežurni iz Glavnog štaba izvještava MLADIĆA da je **KARADŽIĆ** prije nekoliko trenutaka nazvao dežurnog da i obavijestio ga da je PANDUREVIĆ organizovao da Muslimani prijeđu preko njegove teritorije.⁶²⁹

225. U danima i mjesecima nakon što su okončana prisilna premještanja i ubistva, uprkos velikom zanimanju međunarodne javnosti i medijskim izvještajima u vezi s tim gdje se nalaze srebrenički Muslimani,⁶³⁰ **KARADŽIĆ** je javno hvalio preuzimanje vlasti nad Srebrenicom⁶³¹ i izjavljivao da je on lično nadzirao tu operaciju i njome upravljao.⁶³²

1. Civilni organi vlasti koji su učestvovali u UZP-u

226. Drugi članovi političkih i državnih organa RS na republičkom nivou i drugi članovi političkih i državnih organa RS na regionalnom, opštinskom i lokalnom nivou u opštinama Srebrenica, Vlasenica, Bratunac i/ili Zvornik, ili nadležni za te opštine, (kao što

⁶²⁵ Svjedočenje KDZ297, žalbeni pretres u predmetu *Krstić*, T.123-125.

⁶²⁶ Svjedočenje KDZ297, žalbeni pretres u predmetu *Krstić*, T.123-125.

⁶²⁷ 65ter06972, na R107-5395.

⁶²⁸ 65ter06972, na R107-5398. V. također: 65ter04754, 0638-5421.

⁶²⁹ 65ter31150A.

⁶³⁰ 65ter02308.

⁶³¹ 65ter40219; 65ter02606; 65ter00009; 65ter00093, str. 86.

⁶³² 65ter00093, str. 86.

je to bio DERONJIĆ, o čijoj ulozi se govori gore u tekstu) takođe su bili učesnici UZP-a ili su ih učesnici UZP-a koristili da ostvare zajednički cilj.

2. Vojni organi vlasti koji su učestvovali u UZP-u

227. Uz **KARADŽIĆA**, u UZP-u je ključni učesnik bio i general **MLADIĆ**. Sljedeća ključna vojna lica (od kojih se neka pominju gore i dolje u tekstu) učestvovala su u UZP-u ili su ih učesnici UZP-a koristili da ostvare zajednički cilj: general-major Zdravko TOLIMIR; general-major Radivoje MILETIĆ; general-potpukovnik Milan GVERO; pukovnik Ljubiša BEARA; pukovnik Petar SALAPURA; pukovnik Radoslav JANKOVIĆ; potpukovnik Dragomir KESEROVIĆ; pukovnik Neđo TRKULJA; potpukovnik Vujadin POPOVIĆ; general-major Radislav KRSTIĆ; potpukovnik Vinko PANDUREVIĆ; pukovnik Vidoje BLAGOJEVIĆ; major Dragan OBRENOVIĆ; major Dragan JOKIĆ; kapetan Momir NIKOLIĆ; poručnik Drago NIKOLIĆ; i kapetan Milorad TRBIĆ. Drugi komandanti, pomoćnici komandanta, viši oficiri i načelnici jedinica VRS-a koje su djelovale na područjima u zoni odgovornosti Drinskog korpusa i/ili u opštini Trnovo, ili su ta područja bila u njihovoj zoni odgovornosti, takođe su učestvovali u UZP-u, bilo kao učesnici bilo kao sredstvo.⁶³³

3. Organi MUP-a koji su učestvovali u UZP-u

228. Organi MUP-a koji su učestvovali u UZP-u bilo kao učesnici bilo kao sredstva bili su komandanti, pomoćnici komandanta, viši oficiri i načelnici jedinica MUP-a koje su djelovale na područjima u zoni odgovornosti Drinskog korpusa i/ili u opštini Trnovo, ili su ta područja bila u njihovoj zoni odgovornosti, uključujući Tomislava KOVAČA i Ljubišu BOROVIČANINA, kao i pripadnike "Škorpiona", jedinice MUP-a povezane sa Srbijom.⁶³⁴

C. Zločini počinjeni u sklopu provođenja UZP-a da se eliminišu bosanski Muslimani Srebrenice

229. Cilj UZP-a ostvarivao se u periodu od 11. jula 1995. do 1. novembra 1995. godine prisilnim premještanjem više od 20.000 izbjeglih bosanskih Muslimana iz te enklave i ubijanjem više od 7.000 muškaraca i dječaka bosanskih Muslimana. Organizovana

⁶³³ V. Prilog E; Dodatak D (šema).

⁶³⁴ KDZ493; izjava svjedoka KDZ521, ERN: 0465-4751-0465-4758, na 0465-4753-0465-4754; V. Dodatak D (šema).

masovna ubijanja okončana su krajem jula 1995. godine. Međutim, VRS i MUP su do oktobra 1995. nastavili sa "češljanjem" tog područja u potrazi za Muslimanima koji su ostali.⁶³⁵

230. Pripadnici VRS-a i MUP-a terorizovali su, ubistvima, prelaćivanjima i drugim djelima fizičke okrutnosti, bosanske Muslimane koji su se sklonili u bazu UN-a u Potočarima.⁶³⁶

231. Ministarstvo odbrane, VRS i civilni organi vlasti mobilizovali su 12. jula 1995. autobuse i kamione za prisilno premještanje muslimanskog stanovništva iz enklave⁶³⁷ i u ranim poslijepodnevrim satima 12. jula u Potočare je stiglo približno 50 do 60 autobusa.⁶³⁸

232. Dok su se muškarci i dječaci bosanski Muslimani pokušavali ukrcati u autobuse, pripadnici Bratunačke brigade i MUP-a odvojili su muškarce i dječake bosanske Muslimane od žena i djece koji su se ukrcavali u autobuse.⁶³⁹ Osim toga, pretražili su krug autobuskog preduzeća da bi našli muškarce i dječake koje će odvojiti.⁶⁴⁰ Snage VRS-a i MUP-a odvele su odvojene muškarce i dječake do zgrade koju su zvali "bijela kuća", prisilile su te muškarce i dječake da svoje stvari, uključujući lične dokumente, ostave pred kućom na tlu⁶⁴¹ i potom su ih tukle i zlostavljale.⁶⁴²

233. Odvajanje muškaraca i dječaka od njihovih porodica, koje je trajalo do 20:00 sati 12. jula i nastavilo se sljedećeg jutra,⁶⁴³ bilo je obilježeno strahom, primjenom sile i

⁶³⁵ 65ter02076; 65ter02134; 65ter15242, str. 11.

⁶³⁶ Svjedočenje KDZ070, *Popović*, T.3408-3409; svjedočenje KDZ167, *Popović*, T.1174-1178.

⁶³⁷ 65ter01886; 65ter01887; 65ter01888; 65ter01889; 65ter01890; 65ter01891.

⁶³⁸ Svjedočenje KDZ070, *Popović*, T.3408-09; 65ter02520.

⁶³⁹ Svjedočenje KDZ070, *Popović*, T.3408-3409; svjedočenje KDZ229, *Popović*, T.2014-2016; svjedočenje KDZ207, *Popović*, T.2496. V. takođe: svjedočenje KDZ178, *Krstić*, T.1966.

⁶⁴⁰ Svjedočenje KDZ070, *Popović*, T.3407-3408, T.3459-3461.

⁶⁴¹ Svjedočenje KDZ207, *Popović*, T.2497; svjedočenje KDZ284, *Popović*, T.2302-2304; 65ter40010. V. takođe: svjedočenje KDZ178, *Krstić*, T.1966, 1973-1974.

⁶⁴² 65ter02722; svjedočenje KDZ178, *Krstić*, T.1966. V. takođe: svjedočenje KDZ207, *Popović*, T.2496-2500; svjedočenje KDZ229, *Popović*, T.2008-2016; svjedočenje KDZ360, *Popović*, T.4801-4802; svjedočenje KDZ284, *Popović*, T.2302-2304.

⁶⁴³ Svjedočenje KDZ284, *Popović*, T.2295-2296, T.2300-2301.

duševnom boli.⁶⁴⁴ Većina odvojenih muškaraca imala je između 17 i 60 godina,⁶⁴⁵ premda je među odvedenima bilo dječaka od samo 14 godina.⁶⁴⁶

234. Do kraja dana 12. jula i 13. jula, dok su muškarci i dječaci bili zatočeni u bijeloj kući, snage bosanskih Srba ukrcale su u autobuse i kamione na hiljade bosanskih žena, male djece i nešto starijih ljudi i odvezle ih do linije sukoba u blizini Kladnja, gdje su pušteni i ostavljeni da pješke prijeđu približno pet kilometara do teritorije pod kontrolom ABiH-a.⁶⁴⁷

235. Pripadnici VRS-a i MUP-a odvezli su 13. jula odvojene muškarce i dječake iz Potočara u privremene zatočeničke objekte u Bratuncu, deset kilometara sjeverno od Srebrenice, da tamo čekaju da ih prevezu na razna mjesta pogubljenja.⁶⁴⁸

236. Dana 13. jula, vojnici 28. divizije ABiH-a koji su, zajedno s velikim brojem civila, pokušali pobjeći s teritorije BiH kroz šumu, naišli su na snage MUP-a RS, koje su razmještene duž puta Bratunac—Konjević-Polje da bi ih presrele. Snage bosanskih Srba zarobile su na hiljade bosanskih Muslimana iz te kolone, ili su im se oni sami predali.⁶⁴⁹

237. Kasnije toga popodneva, pripadnici VRS-a i MUP-a odveli su više od 1.000 zarobljenih muškaraca iz Sandića u skladište u Kravici i pogubili ih.⁶⁵⁰ Druge su pogubili na rijeci Jadar, u Sandićima i u školi u selu Luke u blizini Tišće.⁶⁵¹

238. Istoga dana, pripadnici VRS-a i MUP-a odveli su preostale hiljade zatvorenika bosanskih Muslimana zarobljenih 13. jula u blizini Nove Kasabe, Konjević-Polja i Sandića u Bratunac.⁶⁵² Zatočili su te zarobljenike u autobuse, kamione, školu "Vuk Karadžić" i

⁶⁴⁴ Svjedočenje KDZ178, *Krstić*, T.1966-1967.

⁶⁴⁵ Svjedočenje KDZ229, *Popović*, T.2010, 2012; svjedočenje KDZ343, *Popović*, T.19251-19254.

⁶⁴⁶ Svjedočenje KDZ343, *Popović*, T.19254-19255.

⁶⁴⁷ Svjedočenje KDZ284, *Popović*, T. 2285-2287, 2293, 2295-2297.

⁶⁴⁸ Svjedočenje KDZ167, *Popović*, T.1179-1180.

⁶⁴⁹ Svjedočenje KDZ071, *Popović*, T.7082-7086; 65ter02109; svjedočenje KDZ140, *Popović*, T.885-890, 898, 907-908; svjedočenje KDZ333, *Krstić*, T.3017-3029.

⁶⁵⁰ V. Prilog E.

⁶⁵¹ V. Prilog E.

⁶⁵² 65ter02109; svjedočenje KDZ140, *Popović*, T.885-890, 898, 907-908; svjedočenje KDZ333, *Krstić*, T.3017-3029.

zgrade oko škole "Vuk Karadžić" zajedno s muškarcima i dječacima bosanskim Muslimanima koji su odvojeni u Potočarima i dovezeni u Bratunac.⁶⁵³

239. U večernjim satima 13. jula 1995., pripadnici VRS-a i MUP-a započeli su s odvoženjem tih muškaraca na područje Zvornika, približno 40 km sjeverno od Bratunca, radi masovnog pogubljenja.⁶⁵⁴ Kao što je rečeno gore u tekstu, **KARADŽIĆ** i **DERONJIĆ** su u večernjim satima 13. jula razgovarali o odvoženju zatvorenika bosanskih Muslimana iz Bratunca. Te večeri su pripadnici VRS-a naredili vojnim policajcima Zvorničke brigade da odu u školu u Orahovcu kako bi čuvali zatvorenike koji će dolaziti.⁶⁵⁵ U jutarnjim satima 14. jula, pripadnici VRS-a i MUP-a odvezli su u ogromnom konvoju veliku većinu preostalih zatvorenika iz Bratunca u zatočeničke objekte na području Zvornika.⁶⁵⁶

240. Počevši od 12. jula 1995., snage VRS-a i MUP-a pogubile su više od 7.000 muškaraca i dječaka bosanskih Muslimana, koji su odvojeni od njihovih porodica u Potočarima ili su zarobljeni iz kolone muškaraca bosanskih Muslimana koji su bježali iz Srebrenice. Za organizaciju tih sistematskih pogubljenja velikih razmjera bio je zadužen pukovnik BEARA.⁶⁵⁷

241. Osim pogubljenja izvršenih 13. jula o kojima se govori gore u tekstu, pripadnici VRS-a i MUP-a pogubili su stotine muškaraca i dječaka bosanskih Muslimana 14. jula 1995., ili približno tog datuma, u Orahovcu (kod Lažeta), u školi u Petkovicima i na brani kod Petkovaca.⁶⁵⁸ Snage VRS-a i MUP-a pogubile su 15. jula 1995. muškarce i dječake u školi u Ročeviću, u Kozluku i u školi u Kuli (kod Pilice).⁶⁵⁹ Snage VRS-a i MUP-a učestvovala su 16. jula 1995. u masovnim pogubljenjima na Vojnoj ekonomiji Branjevo i u Domu kulture u Pilici,⁶⁶⁰ a između 13. i 17. jula 1995. snage VRS-a i MUP-a

⁶⁵³ Svjedočenje KDZ064, *Popović*, T.663; svjedočenje KDZ039, *Popović*, T.17309, 17315-17316, 17325; svjedočenje KDZ070, *Popović*, T.3409.

⁶⁵⁴ 65ter02520, R108-7745-R108-7746.

⁶⁵⁵ V. npr. svjedočenje KDZ276, *Popović*, T.100329; svjedočenje KDZ187, *Popović*, T.11024; KDZ486; svjedočenje KDZ187, *Popović*, T.10743; svjedočenje KDZ407, *Popović*, T.6641.

⁶⁵⁶ Svjedočenje KDZ064, *Popović*, T.674-679.

⁶⁵⁷ Svjedočenje KDZ229, žalbeni pretres u predmetu *Krstić*, T.123-125.

⁶⁵⁸ V. Prilog E.

⁶⁵⁹ V. Prilog E.

⁶⁶⁰ V. Prilog E.

učestvovala su u pogubljenju u dolini Cerske.⁶⁶¹ Snage VRS-a i MUP-a i "Škorpioni" učestvovali su, do avgusta 1995. godine, i u drugim, premda sporadičnijim, organizovanim ubijanjima na raznim lokacijama, uključujući Snagovo, Trnovo i Bišinu.⁶⁶²

242. Uz ta organizovana pogubljenja, snage VRS-a i MUP-a izvršile su i u većoj mjeri "situaciono" uslovljena ubistva određenog broja muškaraca bosanskih Muslimana za vrijeme akcije prisilnog premještanja na lokacijama u Potočarima, Kravici i Bratuncu, kao i u zatočeničkim objektima na području odgovornosti Zvorničke brigade, gdje su ti muškarci bili zatočeni prije organizovanih pogubljenja.⁶⁶³

243. Za vrijeme situaciono uslovljenog ubijanja i organizovanih pogubljenja, i poslije njih, snage VRS-a učestvovala su u sistematskom i sveobuhvatnom nastojanju da se ti zločini prikriju masovnim pokopima tijela žrtava na izolovanim lokacijama raštrkanim po velikom području. Kada je postalo očito da je međunarodna zajednica saznala za ubijanje i pogubljenja proizašla iz napada na zaštićenu zonu Srebrenice, snage VRS-a i MUP-a i civilni organi su u periodu od 1. avgusta 1995. do 1. novembra 1995. još jednom pokušali da prikriju ubistva tako što su iskopali tijela iz prvobitnih masovnih grobnica i premjestili ih u sekundarne grobnice na udaljenijim područjima.⁶⁶⁴

V. TAOCI

A. Zajednički plan da se uzmu taoци

244. Za vrijeme postojanja sveobuhvatnog UZP-a, **KARADŽIĆ** je učestvovao u s njim povezanom UZP-u da se osoblje UN-a uzme za taoce kako bi se NATO prisilio da se uzdrži od vazdušnih napada na vojne ciljeve bosanskih Srba. Kao odgovor na granatiranje Sarajeva i drugih područja BiH od strane snaga bosanskih Srba, snage NATO-a izvršile su 25. i 26. maja 1995. vazdušne napade na vojne ciljeve bosanskih Srba.⁶⁶⁵ Snage bosanskih Srba su na to reagovala tako što su, u periodu od 26. maja 1995. do 19. juna 1995., uzele

⁶⁶¹ V. Prilog E.

⁶⁶² V. Prilog E.

⁶⁶³ V. Prilog E.

⁶⁶⁴ Svjedočenje KDZ122, *Popović*, T.15920-15928; 65ter01911; 65ter02084.

⁶⁶⁵ KDZ384, 65ter10003, 0041-5507, 0041-5508.

više od 200 vojnih posmatrača i pripadnika mirovnih snaga UN-a za taoce i držale ih zatočene na raznim lokacijama u RS, koristile ih kao živi štit i maltretirale neke od njih.⁶⁶⁶

245. Počevši od 1994. godine, **KARADŽIĆ** je izrekao brojne prijetnje da će uzeti UN na metu i osoblje UN-a za taoce. Kada su **KARADŽIĆA** u avgustu 1994. godine pitali što misli o namjeri predsjednika CLINTONA da Muslimanima ukine embargo na oružje, on je iznio sljedeće upozorenje:

Ako oni ukinu embargo, mi više nećemo poštovati rezolucije Savjeta bezbjednosti. Uzećemo "plave šljemove" kao taoce, uništiti velik broj aviona i uhapsiti sve strance na našim područjima. Za dobro naših ljudi učinićemo sve što se mora učiniti, bez milosti.⁶⁶⁷

Dana 9. maja 1995. godine, **KARADŽIĆ** je rekao Rupertu SMITHU (komandantu UNPROFOR-a, BiH) da će, u slučaju da NATO bude upotrijebljen protiv vlade bosanskih Srba, UN postati meta.⁶⁶⁸ **KARADŽIĆ** je tu prijetnju ponovio 17. maja 1995.⁶⁶⁹

246. Prije toga, u aprilu i novembru, odnosno decembru, 1994. godine, bosanski Srbi su uzimali osoblje UN-a za taoce.⁶⁷⁰ U aprilu 1994. godine, Savjet bezbjednosti je osudio zatočenje osoblja UNPROFOR-a i zatražio da se to osoblje smjesta pusti na slobodu.⁶⁷¹ Uprkos tome, bosanski Srbi su u novembru ponovo uzeli taoce, izazivajući time nove proteste međunarodne zajednice, koja je ulagala napore da taoci budu pušteni na slobodu.⁶⁷²

247. Snage bosanskih Srba su u maju 1995. opet na nekoliko mjesta uzele osoblje UN za taoce. **KARADŽIĆ** je odigrao ključnu ulogu u tom događaju, upozoravajući predstavnike međunarodne zajednice da će svaki pokušaj da se ti taoci oslobode dovesti do krvoprolića.⁶⁷³ U tom zločinačkom planu uveliko je učestvovao i MLADIĆ. Dana 26.

⁶⁶⁶ V. KDZ384, 65ter10003, 0041-5508; 65ter09050, str. 1 (VRS je zarobila 367 pripadnika UNPROFOR-a i vojnih posmatrača UN-a); 65ter40202; KDZ551.

⁶⁶⁷ 65ter00699, 0063-6088. V. takođe: 65ter08127.

⁶⁶⁸ 65ter01333, R011-8123.

⁶⁶⁹ 65ter01336, 0037-7286 ("Ako nas NATO napadne, smatraćemo UN svojim neprijateljem..."); 65ter10726.

⁶⁷⁰ 65ter10720; 65ter10721; 65ter45270; KDZ405, 65ter06873, 0036-3445; 65ter13180.

⁶⁷¹ 65ter01274.

⁶⁷² 65ter10721; KDZ405, 65ter06873, 0036-3444.

⁶⁷³ 65ter09785, R002-4232.

maja 1995., u razgovoru poslije zarobljavanja osam vojnih posmatrača UN-a, MLADIĆ je SMITHU rekao da će, ako se vazdušni napadi nastave, odgovoriti akcijom zvanom "HRIPE" i "svi će na svojim TV ekranima moći vidjeti odgovor".⁶⁷⁴ SMITH je znao da MLADIĆ govori o "smrtnom hropcu", odnosno da to znači da će osoblje UN-a biti ubijeno.⁶⁷⁵

248. Zarobljavanje talaca dobro su koordinirali⁶⁷⁶ i izvršili VRS i pripadnici policije.⁶⁷⁷ Nekoliko obavještajnih i bezbjednosnih službi dobilo je 27. maja 1995. od potpukovnika Jovice KARANVIĆA⁶⁷⁸ naređenje da komandantima predlože "da se zarobljeni pripadnici snaga UN rasporede u rejon mogućeg udara avijacije NATO-a".⁶⁷⁹ Službenici UN-a koji su bili uzeti za taoce u maju 1995. primijetili su da su srpske snage dobro koordinisale i organizovale njihovo zarobljavanje.⁶⁸⁰

249. Momčilo VINKOVIĆ je 3. juna 1995. KRAJIŠNIKU rekao da zadrži taoce, dodajući: "[T]o vam je strašna karta. Nemoj nikad da zaboraviš da je Sadam bio uništen onda kad je pustio taoce".⁶⁸¹ KRAJIŠNIK je odgovorio: "Da, da, radimo mi to, mi imamo odličan metod, mi uvijek imamo adut koji nam je u rukavu."⁶⁸²

250. Predstavnici međunarodne zajednice su od samog početka odlučno osudili uzimanje talaca u maju 1995. godine, tražeći da taoci budu pušteni na slobodu i da se prema njima korektno postupa i ističući da je uzimanje talaca zločin.⁶⁸³ Nekoliko dana kasnije, 3. juna 1995., komandant Sektora Sarajevo UN-a GOBILLIARD napisao je

⁶⁷⁴ 65ter01686, R001-5965; KDZ384, 65ter10003, 0041-5508.

⁶⁷⁵ KDZ384, 65ter10003, 0041-5508.

⁶⁷⁶ V. npr. izjava svjedoka MKSJ-a KDZ279, ERN: 0039-7907-003907913, na 0039-7911; izjava svjedoka MKSJ-a KDZ119, ERN: 0037-6154-0037-6159, na 0037-6156.

⁶⁷⁷ Izjava svjedoka MKSJ-a KDZ395, ERN: 0035-6620-0035-6625, na 0035-6621; KDZ104, ERN:0042-2585-0042-2588; 65ter08047; 65ter13392.

⁶⁷⁸ Glavni štab VRS-a, Odjeljenje za obavještajno-bezbjednosne poslove.

⁶⁷⁹ 65ter10596.

⁶⁸⁰ V. npr. izjava svjedoka MKSJ-a KDZ119, ERN: 0037-6154-0037-6159, na 0037-6156; izjava svjedoka MKSJ-a KDZ279, ERN: 0039-7907-0039-7913, na 0039-7911.

⁶⁸¹ 65ter30892, str. 2.

⁶⁸² 65ter30892, str. 2.

⁶⁸³ 65ter01686; 65ter1345, R001-5907; KDZ384, 65ter10003, 0041-5509; 65ter06204; 65ter11690, par. 198.

komandantu SRK-a Dragomiru MILOŠEVIĆU oštro protestno pismo u vezi sa taocima.⁶⁸⁴ Uprkos tim protestima, bosanski Srbi su zadržali osoblje UN-a kao taoce do 19. juna 1995.

B. KARADŽIĆ je bio ključni učesnik UZP-a da se uzmu taoци

251. **KARADŽIĆ**, u svojstvu predsjednika RS i vrhovnog komandanta oružanih snaga RS-a, i **MLADIĆ**, u svojstvu komandanta VRS-a, bili su ključni učesnici UZP-a da se uzmu taoци i imali su namjeru da izvrše taj zločin. Oni su kontrolisali snage bosanskih Srba koje su te zločine fizički izvršile.

252. U UZP-u su učestvovali i drugi iz rukovodstva bosanskih Srba i organa RS-a, posebno oficiri VRS-a i MUP-a ili su ih učesnici UZP-a koristili da ostvare zajednički cilj.

253. Kao što je rečeno gore u tekstu, **KARADŽIĆ** je prijetio da će se na svaki pokušaj da se taoци oslobode odgovoriti krvoprolieem. U intervjuu za BBC iz juna 1995., **KARADŽIĆ** je potvrdio svoju ulogu u uzimanju talaca. Na pitanje jesu li pojedini komandanti uzeli taoce bez njegovog naređenja,⁶⁸⁵ **KARADŽIĆ** je odgovorio: "Ja uvijek stojim iza [...] mojih vojnih komandanata". Osoba koja je vodila intervju s **KARADŽIĆEM** na to je primijetila: "To zvuči kao da je to bila njihova ideja, a ne vaša", na što je **KARADŽIĆ** odgovorio: "Ne, ne, mi funkcionišemo kao država i ja sam glavnokomandujući - vrhovni komandant i sve što uradi moja vojska, ja podržavam." Štaviše, osoblje UN-a moglo je 25. maja na televiziji čuti **KARADŽIĆEVE** prijetnje UN-u.⁶⁸⁶ U drugom televizijskom intervjuu za vrijeme krize izazvane uzimanjem talaca, **KARADŽIĆ** je zaprijetio: "[...] Generalu SMITHU smo predočili da ukoliko se Ujedinjene nacije okrenu protiv nas da ćemo ih smatrati neprijateljima i mi smo ih i smatrali, i tretirali kao neprijatelje za sada dosta blago. Treći put, to će biti dosta drastično".⁶⁸⁷ Na 51. sjednici Skupštine RS održanoj 14. i 15. juna 1995. **KARADŽIĆ** je priznao da je naredio da se uzmu taoци i to riječima "mi smo naredili hapšenje" i "odrazilo se dobro, to je bilo vrlo šokantno za svijet."⁶⁸⁸ U istom govoru je takođe objasnio da su

⁶⁸⁴ 65ter09128.

⁶⁸⁵ 65ter40204; 65ter45276.

⁶⁸⁶ Izjava svjedoka MKSJ-a KDZ103, ERN: 0037-1988-0037-1995, na 0037-1990.

⁶⁸⁷ 65ter45289.

⁶⁸⁸ 65ter00087, str. 329-332; v. takođe: 65ter09145, 65ter13680, 65ter11723.

dio talaca pustili na slobodu kako bi izbjegli veću vojnu intervenciju koja bi mogla ugroziti opstanak njihove države, ali da će zadržati petnaest talaca do kraja sedmice.⁶⁸⁹

C. Počinjeni zločin: uzimanje talaca

254. U maju 1995. sedam timova vojnih promatrača UN-a imalo je baze u okolini Sarajeva, konkretno na Palama i Grbavici, u Kasindolu, u Lukavici, Blažuju i Vogošći, a jedan tim je bio u Banjoj Luci.⁶⁹⁰

255. Od 26. maja 1995., snage bosanskih Srba držale su vojne posmatrače UN-a u zatočeništvu u raznim uslovima. Dio ih je imao lisice na rukama ili bio fizički sputan, dio je korišten kao živi štit na lokacijama koje su bile moguće mete vazdušnih napada NATO-a, uključujući bunker s municijom u Jahorinskom Potoku, radar na Jahorini i kasarnu "Koran", kako bi se te lokacije osigurale od vazdušnih napada NATO-a.⁶⁹¹ Taoci su morali podnositi razna druga ograničenja, uključujući ograničenja kretanja i komunikacije.⁶⁹² Držali su ih u zatočeništvu upotrebom sile ili pod prijetnjom upotrebe sile.⁶⁹³ Neke su tukli.⁶⁹⁴

256. Pripadnici mirovnih snaga UN-a u Goraždu i Sarajevu takođe su uzimani za taoce u maju 1995. godine. U Goraždu su 28. maja 1995. za taoce uzeta trideset tri pripadnika Britanskog bataljona i nekoliko pripadnika Ukrajinskog bataljona.⁶⁹⁵ Za taoce je uzeto i nekoliko pripadnika Ukrajinskog bataljona 26. i 27. maja, ili približno tih datuma, u

⁶⁸⁹ 65ter00087, str. 329-332.

⁶⁹⁰ 65ter10597, R103-7453, R103-7454.

⁶⁹¹ Izjava svjedoka MKSJ-a KDZ441, ERN: R103-7294-R103-7298, na R103-7296, R103-7297; izjava svjedoka MKSJ-a KDZ213, ERN: 0033-8078-0033-8084, na 0033-8080, 0033-8081; izjava svjedoka MKSJ-a KDZ148, ERN: 0035-6607-0035-6613, na 0035-6610, 0035-6611; izjava svjedoka MKSJ-a KDZ395, ERN: 0035-6620-0035-6625, na 6621-6623; 65ter45218.

⁶⁹² V. npr. KDZ148, ERN: 0035-6607-0035-6613, na 0035-6609, 0035-6611; KDZ213, ERN: 0033-8078-0033-8084, na 0033-8082, 0033-8083.

⁶⁹³ Izjava svjedoka MKSJ-a KDZ253, ERN: 0033-3479-0033-3483, na 0033-3481; KDZ213, ERN: 0033-8078-0033-8084, na 0033-8079.

⁶⁹⁴ KDZ148, ERN: 0035-6607-0035-6613, na 0035-6610; KDZ253, ERN: 0033-3479-0033-3483, na 0033-3481.

⁶⁹⁵ Izjava svjedoka MKSJ-a KDZ279, ERN: 0039-7907-0039-7913, na 0039-7911, 0039-7912. Ti muškarci su bili iz OP7, OP6, OP6A i OP2. V. takođe: izjava svjedoka MKSJ-a KDZ404, ERN: 0037-6176-0037-6183, na 0037-6180, 0037-6181, 0037-6182.

Sarajevu,⁶⁹⁶ kao i 51 pripadnik Francuskog bataljona na nekoliko lokacija, uključujući Poljine,⁶⁹⁷ Lukavicu,⁶⁹⁸ most Vrbanju⁶⁹⁹ i Rajlovac.⁷⁰⁰

257. Pripadnici mirovnih snaga zadržani su upotrebom sile,⁷⁰¹ kretanje im je tokom zarobljenštva bilo ograničeno⁷⁰² i korišteni su kao živi štit.⁷⁰³ Neke od njih su tukli i na druge načine fizički zlostavljali ili im prijetili.⁷⁰⁴

258. Tokom i nakon dugotrajnih pregovora s vođstvom bosanskih Srba, taoci su u periodu od 2. do 19. juna 1995. godine u fazama puštani na slobodu.⁷⁰⁵ Na konferenciji za štampu kojoj su prisustvovali Jovica STANIŠIĆ, **KARADŽIĆ** i drugi, STANIŠIĆ je govorio o svom učešću u njihovom puštanju na slobodu.⁷⁰⁶

VI. DRUGI VIDOVI ODGOVORNOSTI PREMA ČLANU 7(1)

259. U prethodnim odjeljcima težište je stavljeno na **KARADŽIĆEVU** odgovornost za zločine za koje ga Optužnica tereti kao učesnika četiri udružena zločinačka poduhvata. Zbog brojnih djela i propusta koji se nabrajaju gore u tekstu krivično je odgovoran i za planiranje, podsticanje, naređivanje i pomaganje i podržavanje zločina.

260. **KARADŽIĆ** je krivično odgovoran za planiranje zločina. Zajedno s drugim civilnim i vojnim vođama i funkcionerima, neposredno je učestvovao u planiranju svakog od navedenih zločinačkih ciljeva razradom, širenjem i provođenjem politike rukovodstva bosanskih Srba, kao i u planiranju konkretnih radnji koje su trebali izvesti civilni i vojni organi RS u sklopu ostvarivanja tih kažnjivih ciljeva. **KARADŽIĆ** je tim aktivnostima

⁶⁹⁶ KDZ104, ERN: 0042-2585-0042-2588.

⁶⁹⁷ KDZ196, ERN: 0065-0763-0065-0780.

⁶⁹⁸ KDZ112, ERN: 0065-0781-0065-0800.

⁶⁹⁹ KDZ259, ERN: 0065-0712-0065-0736, na 0065-0716, 0065-0717, 0065-0718.

⁷⁰⁰ 65ter10597, R103-7449.

⁷⁰¹ KDZ259, ERN: 0065-0712-0065-0736, na 0065-0723.

⁷⁰² KDZ119, ERN: 0037-6154-0037-6159, na 0037-6157.

⁷⁰³ KDZ259, ERN: 0065-0712-0065-0736, na 0065-0718, 0065-0724.

⁷⁰⁴ KDZ112, ERN:0065-0781-0065-0800, na 0065-0792; KDZ259, ERN:0065-0712-0065-0736, na 0065-0721, 0065-0723, 0065-0724.

⁷⁰⁵ KDZ384, 65ter10003, na 0041-5509.

⁷⁰⁶ 65ter45290.

bitno doprinio tim zločinima.⁷⁰⁷ **KARADŽIĆ** je djelovao s direktnom namjerom da se ti zločini izvrše ili je barem bio svjestan da postoji velika vjerojatnost da će ti zločini biti izvršeni u okviru izvršenja plana da se nesrpsko stanovništvo ukloni s odabranih područja.⁷⁰⁸

261. **KARADŽIĆ** je svojim gore opisanim djelima i propustima izazvao, podstakao ili na drugi način naveo druge da izvrše zločine za koje ga Optužnica tereti, zbog čega je krivično odgovoran za podsticanje tih zločina.⁷⁰⁹ Razvijao je politiku rukovodstva bosanskih Srba, koja je podsticala izvršenje zločina nad nesrbima, i starao se da se ta politika provodi. Stalno je, po etničkom osnovu, širio propagandu u pravcu homogenog srpskog entiteta u BiH u kojem bi Srbi bili zaštićeni od genocida od strane Hrvata i Muslimana. Držao je huškačke govore u sredstvima javnog informisanja i za vrijeme obilazaka odabranih područja. Njegova djela su faktor koji je bitno doprinio zločinačkom ponašanju njegovih sljedbenika i/ili lokalnih civilnih i vojnih organa vlasti u vezi sa svakim od navodnih kažnjivih ciljeva.⁷¹⁰ Imao je direktnu namjeru da se ti zločini izvrše ili je barem bio svjestan da postoji velika vjerojatnost da će ti zločini biti izvršeni na njegovo podsticanje.⁷¹¹

262. **KARADŽIĆ** je krivično odgovoran za naređivanje tih zločina. Na raznim rukovodećim položajima, on je izdavao uputstva, direktive i naređenja srpskim političkim, civilnim i vojnim organima i licima, što je dovelo do zločina za koje ga tereti Optužnica.⁷¹² Imao je direktnu namjeru da se izvrše zločini ili je barem bio svjestan velike vjerojatnosti da će zločini biti izvršeni u okviru izvršenja tih naređenja.⁷¹³

263. **KARADŽIĆ** je pomagao i podržavao te zločine. Svojim gore opisanim djelima i propustima, pružao je članovima i pripadnicima civilnih i vojnih organa i pojedincima koji

⁷⁰⁷ V. Drugostepena presuda u predmetu *Kordić*, par. 26.

⁷⁰⁸ V. Drugostepena presuda u predmetu *Kordić*, par. 29, 31; Prvostepena presuda u predmetu *Akayesu*, par. 473.

⁷⁰⁹ V. Drugostepena presuda u predmetu *Kordić*, par. 27.

⁷¹⁰ V. Prvostepena presuda u predmetu *Kvočka*, par. 252, Prvostepena presuda u predmetu *Kordić*, par. 387, Prvostepena presuda u predmetu *Krstić*, par. 601.

⁷¹¹ Drugostepena presuda u predmetu *Kordić*, par. 29, 32.

⁷¹² V. Drugostepena presuda u predmetu *Kordić*, par. 28. Naređenja sama po sebi ne moraju biti zločinačka: Prvostepena presuda u predmetu *Milutinović*, sv. 1, fusnota 94.

⁷¹³ Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 42; Drugostepena presuda u predmetu *Kordić*, par. 29, 30.

su činili zločine za koje ga tereti Optužnica pomoć, ohrabrenje i/ili moralnu podršku, koji su bitno uticali na izvršenje tih zločina.⁷¹⁴ **KARADŽIĆ** je znao⁷¹⁵ da su njegova djela pomogla izvršenju zločina⁷¹⁶ i, takođe, bio je svjestan osnovnih obilježja tih zločina, uključujući stanje svijesti počinitelja.⁷¹⁷

VII. KRIVIČNA ODGOVORNOST PREMA ČLANU 7(3) STATUTA

264. **KARADŽIĆ** je krivično odgovoran za zločine za koje se tereti u Optužnici na osnovu člana 7(3) Statuta, kako je navedeno u paragrafima 32 do 35. Optužnice **KARADŽIĆ** je imao *de jure* i/ili *de facto* vlast ili ovlaštenja nad VRS-om, TO, MUP-om, paravojnim snagama i dobrovoljačkim jedinicama bosanskih Srba, kao i SDS-om i državnim organima bosanskih Srba na republičkom, regionalnom, opštinskom i lokalnom nivou, zbog čega je imao stvarnu mogućnost da spriječi zločine koje su pripadnici tih grupa počinili ili kazni počinitelje tih zločina.⁷¹⁸ Ta *de facto* i *de jure* ovlaštenja navedena su gore u tekstu.

265. Ukratko, kao predsjednik Predsjedništva (12. maj – 2. juni 1992.) i Ratnog predsjedništva (2. juni – 17. decembar 1992.) i predsjednik RS (od 17. decembra 1992.), **KARADŽIĆ** je imao vlast nad VRS-om i podređenim jedinicama poput TO, dobrovoljačkih i paravojnih snaga.⁷¹⁹ **KARADŽIĆ** je koristio svoju *de jure* i *de facto* vlast tako što je donosio odluke i izdavao naređenja ili direktive u vezi s vojnim pitanjima.

⁷¹⁴ Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 46.

⁷¹⁵ Potrebno je znanje u smislu "svijesti o vjerojatnosti". Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 45, 50. V. takođe: Prvostepena presuda u predmetu *Furundžija*, par. 246, i Prvostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 287 (na koji se upućuje u Drugostepenoj presudi u predmetu *Blaškić*, fusnota 94); Prvostepena presuda u predmetu *Brđanin*, par. 272; Prvostepena presuda u predmetu *Strugar*, par. 350.

⁷¹⁶ Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 49; Drugostepena presuda u predmetu *Vasiljević*, par. 102.

⁷¹⁷ Drugostepena presuda u predmetu *Aleksovski*, par. 162; Drugostepena presuda u predmetu *Simić i drugi*, par. 86.

⁷¹⁸ V. Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par.198; Drugostepena presuda u predmetu *Halilović*, par. 59.

⁷¹⁹ 65ter30722; 65ter00055, str. 316; 65ter01315; 65ter05318; 65ter07556; KDZ106.

MLADIĆ, komandant VRS-a, odgovarao je **KARADŽIĆU** kao predsjedniku Predsjedništva, odnosno predsjedniku.⁷²⁰

266. **KARADŽIĆ** je, zahvaljujući svojoj funkciji u Predsjedništvu i kasnije kao predsjednik, imao i *de jure* vlast nad MUP-om. **KARADŽIĆ** je bio ovlašten da izda naređenje o angažovanju policije u ratu, za vrijeme neposredne ratne opasnosti ili vanrednog stanja i on je to ovlaštenje koristio.⁷²¹ Zahvaljujući svojim *de jure* i *de facto* ovlaštenjima, **KARADŽIĆ** je bio nadređen osobama koje su imale vlast nad snagama MUP-a – konkretno nad ministrom unutrašnjih poslova Mićom STANIŠIĆEM, koji je bio zadužen za sve zaposlenike MUP-a – i imao je vlast nad tim osobama. Isto tako, **KARADŽIĆ** je bio nadređen ministru pravde Momčilu MANDIĆU, koji je bio zadužen za zatočeničke objekte i razmjene zatvorenika.⁷²²

267. U periodu od 27. marta do 12. maja 1992., **KARADŽIĆ** je predsjedavao SNB-om, koji je nadzirao rad TO i civilnih organa vlasti koji su učestvovali u zločinima počinjenim u prvih nekoliko sedmica sukoba i upravljao njihovim radom.⁷²³ Zahvaljujući svojim raznim funkcijama s *de jure* i *de facto* vlasti i ovlaštenjima, posebno vlasti nad MUP-om, VRS-om i lokalnim političkim i državnim organima vlasti, **KARADŽIĆ** je bio nadređen paravojnim i dobrovoljačkim jedinicama bosanskih Srba i imao je stvarnu mogućnost da spriječi zločine koje su te jedinice počinile i da kazni počinioce.⁷²⁴

268. U periodu na koji se odnosi Optužnica, kao predsjednik SDS-a i opšte prihvaćeni vođa bosanskih Srba, **KARADŽIĆ** je vršio *de jure* i *de facto* vlast i kontrolu nad pojedincima i stranačkim i državnim organima u opštinama i srpskim autonomnim oblastima koji su učestvovali u zločinima.⁷²⁵ Putem organa na republičkom nivou kontrolisao je regionalne i opštinske organe vlasti i njihove rukovodioce i izdavao im

⁷²⁰ 65ter00055, str. 274; KDZ470, svjedočenje u predmetu *Krajišnik*, T.4192-4193; KDZ405; KDZ444; KDZ384; KDZ487, *Milošević*, T.26, 950; KDZ175. V. takođe: Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 59, 69; Drugostepena presuda u predmetu *Hadžihasanović*, par.199; Prvostepena presuda u predmetu *Delić*, par. 62 (relevantni pokazatelji efektivne kontrole pitanje su dokaza, a ne pravno pitanje).

⁷²¹ 65ter09426, član 7; 65ter45086 na 0:01'37; 65ter45095 na 0:39'45; 65ter45097; 65ter45031.

⁷²² U vezi s Karadžićevom efektivnom kontrolom nad civilnim organima vlasti vidi: 65ter00055, str. 255; 65ter01450; 65ter30032.

⁷²³ Na primjer, SNB je naredio mobilizaciju TO. 65ter00147; 65ter07365.

⁷²⁴ KDZ512; KDZ410.

⁷²⁵ 65ter30722; izvještaj vještaka KDZ271.

direktive i instrukcije.⁷²⁶ **KARADŽIĆ** je u velikoj mjeri kontrolisao Skupštinu RS i njene poslanike, od kojih su gotovo svi bili članovi SDS-a, i imao je veliki uticaj na njih. Poslanici su se, sa svoje strane, starali da se politika SDS-a provodi na lokalnom nivou.

269. **KARADŽIĆ** je mogao preduzeti mjere da spriječi izvršenje zločina za koje se tereti i da kazni podređene koji su te zločine izvršili u okviru ostvarenja zajedničkog plana. On je to propustio učiniti.⁷²⁷ Odigrao je ključnu ulogu u planiranju i ostvarivanju zločinačkih ciljeva, koje je uključivalo vršenje zločina, tako da je zločine mogao spriječiti. U sklopu svojih *de jure* i/ili *de facto* ovlaštenja, mogao je otpuštati ili degradirati civilne i vojne funkcionere, uključujući generale.⁷²⁸ Na svojim raznim funkcijama, vršio je kontrolu i imao utjecaj nad državnom politikom i zakonima relevantnima za sprečavanje zločina i kažnjavanje njihovih počinitelja. Mogao je izdati naređenja, koja su bila nužna i razumna u datim okolnostima, da zabrani ili zaustavi izvršenje zločina⁷²⁹ i bio je ovlašten da istraži aktivnost za koju je postojala sumnja ili mogućnost da je kažnjiva, kao i da naloži hapšenja.⁷³⁰

270. **KARADŽIĆ** je znao ili je bilo razloga da zna da se njegovi podređeni spremaju izvršiti zločine za koja ga tereti Optužnica ili da su ih već izvršili.⁷³¹

271. **KARADŽIĆ** je bio u velikoj mjeri uključen u pripremanje, planiranje i/ili realizaciju mnogih zločina i više puta je bio lično informisan o tome kako teče njihovo

⁷²⁶ 65ter01012.

⁷²⁷ Svjedočenje KDZ313, *Krajišnik*, T.16360-1, 16369-74, 16378-9; izvještaj vještaka KDZ313. V. takođe: Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 256; Drugostepena presuda u predmetu *Halilović*, par. 59; Prvostepena presuda u predmetu *Delić*, par. 60 (u kojem se kaže da je efektivna kontrola, u smislu stvarne moći sprečavanja i kažnjavanja, prag koji treba da bude ostvaren kako bi se potvrdio odnos subordinacije za potrebe primjene člana 7(3) Statuta).

⁷²⁸ 65ter01050; 65ter09426, član 7; 65ter01076.

⁷²⁹ Izvještaj vještaka KDZ313; KDZ444; izvještaj vještaka KDZ106.

⁷³⁰ 65ter01116; 65ter00115; 65ter00118; 65ter00119; 65ter00124; 65ter05897; 65ter00127; 65ter00129; 65ter11100; 65ter00134; 65ter00135; 65ter01116; 65ter00135; 65ter10518; 65ter00134; 65ter00135; 65ter11043; 65ter00142; 65ter01002; KDZ512, *Krajišnik*, T.9107-8, 9120-1, 9387; 65ter09467, str. 17, 28; izvještaj vještaka KDZ152 (oba pokazuju da je MUP uhapsio neke pripadnike paravojnih skupina) svjedočenje KDZ340, *Krajišnik*, T16914, 16922-24, 16933-34; 65ter07565; 65ter08285.

⁷³¹ V. Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 223, 241.

činjenje.⁷³² Članovi i pripadnici civilnih i vojnih organa bosanskih Srba podnosili su **KARADŽIĆU** izvještaje o zločinima.⁷³³ Nadalje, pripadnici međunarodne zajednice obavještavali su o zločinima **KARADŽIĆA** i druge iz rukovodstva bosanskih Srba, ili njihove podređene.⁷³⁴

272. Zločini nad nesrpskim narodima u BiH bili su čuveni po zlu, vršili su se tokom dužeg vremenskog perioda i bili su predmet brojnih izvještaja u medijima. **KARADŽIĆU** su ti medijski izvještaji iz cijelog svijeta bili lako dostupni.⁷³⁵

273. **KARADŽIĆ** nije preduzeo nužne i razumne mjere da spriječi počinjenje zločina i da kazni počinioce.⁷³⁶ Uprkos jasnim i brojnim obavještenjima koja je **KARADŽIĆ** imao o vrsti i razmjerima zločina koje su počinili njegovi podređeni, propustio je kazniti počinioce i propustio je spriječiti ponavljanje tih zločina.⁷³⁷ Umjesto da to učini, on ih je ohrabrivao.⁷³⁸ Nadalje, **KARADŽIĆ** i rukovodstvo bosanskih Srba tvrdili su da se zločini

⁷³² 65ter30532; Rajlovac: 65ter30387; 65ter30611; Sarajevo Centar: 65ter30520; 65ter30836; 65ter30845; V. Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 104; Drugostepena presuda u predmetu *Halilović*, par. 59; svjedočenje KDZ240, *Krajišnik*, T.6765-6766, 6930-6931.

⁷³³ 65ter06608, str. 40-43; 65ter00162; 65ter00163; 65ter05447; KDZ240; 65ter09189, str. 3, 6; KDZ410, *Krajišnik*, T.15294-15296; izjava svjedoka KDZ410, 65ter01702, str. 19-20; 65ter07442, str. 2-4. V. takođe: dokaze o tome kako je VRS podnosio izvještaje, između ostalog **KARADŽIĆU**, posredstvom Glavnog štaba: 65ter00556; 65ter05491, str. 3; 65ter00349; 65ter05548, str. 1; 65ter05556, str. 2; 65ter00151, str. 1; 65ter11024.

⁷³⁴ KDZ470, *Krajišnik*, T.4200-4205, 4022-402, 4286, 4292; KDZ470, *Milošević*, T.14940-14942, 14942, 1495; 65ter06908, str. 6-7, 9; KDZ384, izjava, 65ter10003, str. 10, 14-15, 18, 21, 22; KDZ465, *Krajišnik*, T.13065-6, 13080-1; 65ter10804; KDZ405; KDZ444; KDZ459, *Milošević*, T.25275; izjava KDZ487, 65ter10410; izjava KDZ328, 65ter08834, str. 44; KDZ240, *Krajišnik*, T.6764-6767, 6780, 6789; izjava KDZ240, str. 12-13, 17, 18, 20-22, 23, 25; 65ter09170; 65ter08969; 65ter01209; 65ter09176; 65ter08981; 65ter01228.

⁷³⁵ 65ter00413; 65ter00136; 65ter00150; 65ter00408; 65ter01602; 65ter00464.

⁷³⁶ V. Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 83; Drugostepena presuda u predmetu *Hadžihasanović*, par. 259; Prvostepena presuda u predmetu *Delić*, par. 69.

⁷³⁷ 65ter45092.

⁷³⁸ 65ter45326 (reportaža SRT-a koja prikazuje primanje: odlikovanje pripadnika specijalne policije MUP-a od strane Karadžića, 5. april 1995.); 65ter45293 (video-zapis SRT-a koji prikazuje ceremoniju dodjele odlikovanja raznim jedinicama VRS-a, kojoj su prisustvovali Karadžić, Mladić i Gvero, održanu 28. juna 1995. na srpski praznik Vidovdan, u Bijeljini); 65ter45266 (ceremonija na kojoj je Karadžić odlikovao Željka Ražnatovića zvanog Arkan i njegove jedinice u Bijeljini, 23. oktobar 1995.) i 65ter45048; 65ter06802 (obavještajni izvještaj u vezi s ceremonijom u logoru Kula, u kojem se navode pripadnici Službe državne

ne vrše⁷³⁹ i pokušavali su ih prikriti, između ostalog, tobožnjim istragama.⁷⁴⁰ On je povremeno naređivao da se provedu istrage,⁷⁴¹ ali istrage koje su se provodile u slučajevima kada su žrtve bile nesrbi bile su površne i nekorektne, a **KARADŽIĆ** nikad nije insistirao na propisnoj istrazi. Koristeći svoju rukovodeću ulogu u odnosu na Predsjedništvo,⁷⁴² Vladu⁷⁴³ i Ministarstvo unutrašnjih poslova,⁷⁴⁴ **KARADŽIĆ** se postarao da se samo zločini nad Srbima aktivno istražuju.⁷⁴⁵ Zajedno s drugima stvorio je politiku da se zločini nad nesrbima ne istražuju i da se za njih krivično ne goni.⁷⁴⁶ Tim djelima i propustima, **KARADŽIĆ** je stvorio klimu nekažnjivosti koja je doprinijela vršenju zločina.

Broj riječi /u originalu/⁷⁴⁷: 43.415 riječi

bezbjednosti MUP-a Srbije i JATD-a ("Crvenih beretki") koji su primili odlikovanja, izvor: "Olga", 26. novembar 1995.).

⁷³⁹ 65ter11916; 65ter11913; 65ter45211; 65ter00409; 65ter01197; 65ter01363.

⁷⁴⁰ 65ter05991; 65ter00413; 65ter01117; 65ter05558; 65ter40043; 65ter05130 i 65ter05590; 65ter00196, str. 1; 65ter11044; 65ter00198, str. 5; 65ter05151; 65ter01602.

⁷⁴¹ 65ter01116.

⁷⁴² 65ter00118: Vlada je trebala pripremiti odluku o obrazovanju Državnog dokumentacionog centra za prikupljanje materijala o zločinima počinjenim protiv Srba; 65ter00119; 65ter00135; 65ter00135; 65ter11045; 65ter00146.

⁷⁴³ 65ter00162; 65ter00165; 65ter00177; 65ter00197; 65ter00203.

⁷⁴⁴ 65ter09342; 65ter10834; svjedočenje KDZ158, *Krajišnik*, T.13990-13991; izvještaj KDZ158, *Krajišnik*, par. 235.

⁷⁴⁵ KDZ106; 65ter11104 (Odluka o osnivanju državnog dokumentacionog centra za istraživanje ratnih zločina protiv pripadnika srpskog naroda, 17. juni 1992).

⁷⁴⁶ KDZ525, *Krajišnik*, T.27066-27071, 27081-27130; KDZ527, *Krajišnik*, T.11469; 11472; 11501; 11506-11507; 11545-11549, 11571-11572; KDZ198, *Krajišnik*, T.7478-7482, 7485-7488, 7493-7494, 7595; 65ter10600; 65ter05717; 65ter05718; 65ter00255; 65ter00322; 65ter00918. V. takode: 65ter04221; svjedočenje KDZ313, *Krajišnik*, T.16361-16362, 16370, 16376.

⁷⁴⁷ U taj broj riječi uključen je i povjerljivi Prilog koji sadrži prikaz događaja u opštinama.